

СТРЕМЕЖ КЪМ СЪВЪРШЕНСТВО

Свети Никодим Светогорец

СТРЕМЕЖ КЪМ СЪВЪРШЕНСТВО:

Свети Никодим Светогорец

Славянобългарски манастир "Св. Вмчк Георги Зограф"©, Света Гора, Атон, 2003 г.

Предговор към българското издание	1
Предговор от преподобния Никодим Светогорец	2
ЧАСТ ПЪРВА	4
В какво се състои християнското съвършенство и как се придобива то	5
Борба срещу самонадеяността	8
За надеждата на Бога и увереността в Него	10
Как може да се узнае дали някой действа с ненадяване на себе си и с пълна надежда на Бога	12
Неправилно е да се счита прекомерната скръб за добродетел	13
Някои познания, които очертават границите на неверието в себе си и на пълното упование на Бога	14
Как трябва да упражняваме своя ум, за да не боледува от незнание	15
Защо ние неправилно съдим за нещата и как да придобием правилни съждения за тях	16
За пазене на ума от безполезно многознание и празна любознателност	17
Как да обучим волята си така, че тя във всички свои дела, и вътрешни и външни, като последна цел да търси благоугаждане на Бога	18
Някои напомнания, които могат да подтикват нашата воля към желанието чрез всяко дело да се благоугажда на Бога	21
За многото желаня и стремежи в човека и за борбата помежду им	22
Как трябва да се воюва срещу безсловесната чувствена воля и за духовните упражнения, които е необходимо да извършва волята, за да придобие навик в добродетелите	24
Как да постъпваме, когато ни се струва, че висшата, разумна воля, е напълно победена от низшата воля	27
Стремежът към духовно съвършенство трябва да бъде постоянен	28
Как християнинът трябва да поддържа своя стремеж към съвършенство	30
В какъв ред трябва да се борим срещу своите страсти	32
Как да се борим срещу внезапно повдигащите се движения на страстите	33
Как да надвиваме плътските страсти	35
Как да побеждаваме нехайството	38
Как да управляваме и правилно да използваме външните сетива	40
Същите веществени предмети, за които вече говорихме, могат да послужат като средства за добро ползване на нашите сетива, ако ние преминаваме от тях към размисли за въплътяването на Бог-Слово, страданията и смъртта Му	43
Как от сетивните възприятия да преминаваме към нравствено-назидателни уроци	45
Общи наставления за употреба на сетивата	47
Как да управляваме езика си	49
Как да се справяме с представите и паметта	51
Християнинът трябва по всякакъв начин да избягва тревогите и сърдечните вълнения, ако желае добре да побеждава страстите си	55
Какво да правим, когато срещнем пречки в стремежа към съвършенство	57
Как духовният ни враг съблазнява хората при различните нравствени състояния	59
Как изкушителят затвърдява грешниците в робството на греха	60
Как духовният враг задържа в своите мрежи тези, които са съзнали бедственото си положение и искат да се избавят, но не пристъпват към работа, и защо нашите добри намерения често не се привеждат в изпълнение	61
Коварствата на духовния враг срещу тези, които са встъпили в добрия път	63
Как духовният враг ни отклонява от добрите дела и ги разваля	65
Как духовният враг обръща самите добродетели във вреда на онези, които ги извършват	67
Някои упътвания, необходими при подвига за надвиване на страстите и придобиване на добродетели	70
Редът, по който се придобиват добродетелите	72
Какви разположения са необходими за успех в придобиването на добродетелите въобще и как трябва да насочваме работите за постигане на една от тях	73
Трябва да се упражняваме в добродетелите непрекъснато и с цялото си усърдие	75
Не трябва да избягваме случаите, при които можем да вършим добро	76

Трябва да обичаме случаите за вършене на добродетели, и особено тези, които са затруднителни	77
Как при различни случаи може да се преуспява в една и съща добродетел	79
Колко време трябва да се упражняваме във всяка добродетел и какви са признаците за преуспяване в нея	80
Не трябва прекалено силно да желаем освобождаването от скърбите, които ни сполетяват, а изцяло да се предаваме на Божията воля	82
Предпазване от зли съвети на дявола в доброто	84
Да не осъждаме строго ближните; как да преодолеем тази склонност	86
За молитвата	88
Умна или вътрешна молитва	91
Как да се научим да се молим по този начин	92
За молитвата, която се съставя от молещия се	94
За кратките молитви, или за кратките молитвени въздишки към Бога	95
За Иисусовата молитва	97
Спомагане за успеха на молитвения навик	99
Молитвата в стремежа ни към съвършенство	101
ЧАСТ ВТОРА	103
За Светото Тайнство Евхаристия	104
Тайнството Евхаристия в делото на нашето спасение	105
Как чрез задълбочаване в тайнството Евхаристия да възгряваме в себе си обич към Бога	107
За духовното причастяване	110
За благодарността към Бога	111
За предаността към Божията воля	112
За сърдечната топлина и за охлаждането и сухостта на сърцето	113
За опазване и изпитване на съвестта	116
Приготвяне за борба с демоните в смъртния час	118
Изкушения в часа на смъртта. Изкушение срещу вярата и преодоляването му	119
Второто изкушение в часа на смъртта	120
Третото изкушение в смъртния час - тщеславието	121
Четвъртото изкушение в смъртния час - призраците	122
За духовния мир в сърцето	123
Начини за запазване на вътрешния мир	124
Мирът в сърцето се придобива постепенно	125
За запазване на сърдечния мир е необходимо да се избягват почести и да се обича смирението и нищетата	126
Необходимост за душата да пребъдва уединена в себе си, за да получи мир от Бога	127
За благоразумието в делата на обичта към ближните, с оглед запазването на душевния мир	128
Душата, като се откаже от своята воля, трябва да предаде себе си на Бога	129
Не търси утехи и наслади, а само Бога	131
Не бъди малодушен, когато вътрешният мир отминава или се прекъсва	132
Много са коварствата на духовния враг за разрушаване на вътрешния мир: пази се!	133
Не трябва да се смуцаваме от намаляването на духовните чувства и от други вътрешни изкушения	135
Всички изкушения ни се изпращат за наше добро	136
Лекарство срещу смущението от някои леки грешки и слабости	138
Смутеният трябва веднага да възстанови душевното си спокойствие	139

Предговор към българското издание

Предлаганият превод има за задача да задоволи жаждата у нас от здраво духовно четиво за нашето монашество и за вярващите православни християни.

Авторът на книгата, свети Никодим Светогорец, е известен в православния свят като твърде плодовит духовен писател. Той е живял през втората половина на XVIII в. и първите години на XIX в. Роден е през 1749 г. на о-в Наксос и бил кръстен Николай. Чувствайки призвание към монашески живот, той заминал за Атон и там на 26-годишна възраст приел монашество с името Никодим. Две години след пострижението си започнал работа върху намерения през 1777 г. във Ватопедския манастир ръкопис на “Филокалия”, печатана после във Венеция - 1782 г. Това съчинение скоро било преведено на църковнославянски език, а после и на руски език под заглавието “Добротолюбие”. Работата над този ръкопис била начало на дългогодишни литературни трудове на свети Никодим. Заедно с това той ревностно се заел с изучаване на светите Отци.

Личността на свети Никодим Светогорец може да се характеризира така: “истински монах аскет и монах книжовник, дълбок учен изследовател, църковен поет, извънредно усърден и търпелив труженик”. Неговите литературни трудове са много и разнообразни по тематика: аскетически - “Добротолюбие”, “Невидима бран” и др.; литургически - “Учение за изповедта”; учителни - “Християнско благонравие”; богослужбни - “Венец на Приснодева” (1796); канонически - “Пидалион” (“Кормча книга”) (1799); агиографски - “Жития на светиите” (1803), “Нов синаксар” (в три тома); тълковни - “Тълкувание на седемте съборни послания”, “Тълкувание посланията на апостол Павел”, “Нова лествица или тълкувание на 75 степенни песнопения от Октоиха” и др. Така през целия си живот той ревностно се трудил на книжовното поприще, като съчинявал сам книги и обработвал трудовете на други автори.

Изморен от дългогодишен умствен труд и аскетически подвизи, преподобният мирно се преставил в Господа на 1 юли 1809 г., в килията на иеромонах Неофит иконописец, на Атон.

Оценявайки висотата и достойнството на богоугодния живот и на духовните подвизи на преподобния Никодим Светогорец, Светият Синод на Цариградската патриаршия през м. май 1955 г. го канонизирал за **светец**, отдавайки му по този начин чест, каквато се отдава на божествените отци.

Преводът на “Стремеж към съвършенство”, в съкратен вид, направихме от руския превод на епископ Теофан, издаден в Москва през 1886 г., под заглавие “Невидимая брань”.

Надяваме се, че нашият скромнен труд ще бъде достоен за светлата памет на прославения в Господа свети Никодим Светогорец и ще донесе очакваната духовна полза на читателите.

Рилски манастир
1957 г.
От преводача

Предговор от преподобния Никодим Светогорец

Настоящата душеполезна книга, озаглавена “Стремеж към съвършенство”, ни учи за духовния стремеж, който всеки християнин подема от онзи час, в който приема Свето Кръщение и дава пред Бога обещание да живее праведно, да се бори за духовна чистота и святост чак до смъртта си...

Тя ни учи също за духовните ни врагове - различните страсти и плътски похоти и злите и човеконенавистни демони, които ден и нощ не престават да воюват против нас, както е казал свети апостол Павел: *нашата борба не е против кръв и плът, а...против светоуправниците на тъмнината от този век, против поднебесните духове на злобата* (Еф. 6:12).

Ръководител на вярващия християнин в неговата вътрешна борба и в стремежа му към духовно съвършенство е Сам Спасителят Господ Иисус Христос, полето на тая духовна борба е човешкото сърце, а времето, през което тя трябва да се води, е целият живот на християнина.

Какви са средствата, с които трябва да бъде снабден християнинът при тази борба за съвършенство? Те са: ненадяване на себе си - пълна вяра в Бога и твърда надежда на Него, поучаване от страданията на Господа, отсичане на плътските страсти, смирение и постоянно съзнаване на своята духовна слабост, търпение в изкушенията и отпъждане на нехайството, молитвата - както словесна, така също и мислена, сърдечна, - твърдото решение да не се съгласява със страстта, която го напада, а да я отпъжда от себе си с гняв и ненавист от цялото си сърце. Храната, с която той се храни, за да се подкрепи за борба с врага на нашето спасение - греха, това е честото причащаване както тайнствено в Светата Евхаристия, така също и мислено. Ясната и безоблачна атмосфера, която му дава възможност да вижда отдалеч духовните врагове, е постоянното упражняване на ума в познаване на онова, което е угодно на Бога, мир и сърдечно спокойствие.

Накратко казано, чрез тази книга всеки човек, който желае да се спаси, се научава как да побеждава своите духовни врагове - страстите, за да придобие съкровища на истински и божествени добродетели и за да получи нетленния венец и вечния залог, който е единение с Бога и в този, и в бъдещия век.

Приемете, христорлюбиви читатели, тази книга радостно и благосклонно, и като изучавате по нея изкуството на борбата за съвършенство, старайте се не само да се подвизавате, но и да се подвизавате законно както трябва, за да получите награда; защото, според апостола, има някои, които макар и да се подвизават, не получават награда *щом се не състезават по правилата* (2 Тим. 2:5). Вземете духовните оръжия, които книгата ви сочи, за да унищожите с тях докрай своите мислени и невидими врагове - душевредните страсти, и техните подбудители - демоните. *Облечете се във всеоръжието Божие, за да можете устоя против дяволските козни* (Еф. 6:11). Припомнете си, как при Светото Кръщение сте обещали да пребъдвате в отричане от сатаната и от всичките му дела, и от всичкото му служение, и от всичката му гордост, т.е. от сластолюбието, славолюбието, сребролюбието и другите страсти. Подвизавайте се, колкото можете, за да ги накарате да избягат, да ги посрамите и да ги победите напълно.

А какви награди ще получите за тази победа? - Много и големи. Ето, чуйте за тях от устата на Самия Господ, Който ви ги обещава в Светото Откровение дума по дума така: *на оногова, който побеждава, ще дам да яде от дървото на живота, що е посред Божия рай* (Откр. 2:7). *Който побеждава, няма да бъде повреден от втората смърт* (Откр. 2:11). *На оногова, който побеждава, ще дам да яде от съкровената мана* (Откр. 2:17). *И който побеждава и пази делата Ми докрай, нему ще дам власт над езичниците... и ще му дам утринната звезда* (Откр. 2:26, 28). *Който побеждава, той ще се облече с бели дрехи, и... ще изповядам името му пред Моя Отец и пред Неговите Ангели* (Откр. 3:5). *Оногова, който побеждава, ще направя стълб в храма на Моя Бог* (Откр. 3:12). *На оногова, който побеждава, ще дам да седне с Мене на Моя престол* (Откр. 3:21). *Който побеждава, ще наследи всичко, и ще му бъде Бог, а той ще Ми бъде син* (Откр. 21:7).

Вижте какви достойнства! Вижте какви награди! Вижте този съставен от осем части многоцветен нетленен венец, или по-добре да кажем, тези венци, които се приготвят за вас, братя, ако победите дявола! Ето за това сега и се грижете, за това се подвизавайте и от всичко се въздържайте, *за да не вземе никой венец* ви (Откр. 3-11).

Защото, наистина голям срам е, че тези, които се състезават при атлетическите игри и при надбягване, петорно повече се въздържат от всичко, за да получат тленен венец от дива маслина или от финикова палма, или от лаври, или от мирти, или друго някое растение; а вие, които имате да получите такъв нетленен венец, прекарвате живота си в нерадение и безгрижие. Няма ли да ви събудят от този сън поне думите на свети апостол Павел, който казва: *Не знаете ли, че които се надтичват на игрище, всички тичат, ала само един получава наградата? Така тичайте, за да постигнете **целта**. Всеки, който се подвизава, от всичко се въздържа: те - за да получат тленен венец, а ние - нетленен* (1 Кор. 9:24, 25).

И ако се възпламените от ревност и се удостоите с такава победа и с такива светли венци, то тогава гледайте, братя мои, да не забравите да се помолите на Господа за опрощаване на греховете и на този, който ви е бил помощник чрез тази книга за получаване на такива блага. Но преди всичко да не забравите да издигнете очите си към Небето и да въздадете благодарност и слава на Първоизвора и Завършителя на такава ваша победа, на Бога и вашия Първоводач Иисус Христос, като всеки Му казва думите на Зоровавел: *от Тебе победа, от Тебе мъдрост, и Твоя е славата, аз пък съм Твой раб* (2 Ездр. 4:59) и други, изречени от пророк Давид: *Твое е Господи, и величие, и сила, и слава, и победа, и блясък* (1 Парал. 29:11) сега и във вечните векове. Амин.

ЧАСТ ПЪРВА

В какво се състои християнското съвършенство и как се придобива то

Всички ние естествено желаем, и имаме заповед, да бъдем съвършени. Господ заповядва: *бъдете съвършени, както е съвършен и Небесният ваш Отец* (Мат. 5:48). Свети апостол Павел убеждава: *бъдете младенци за злото, а по ум бъдете пълнолетни* (1 Кор. 14:20). А на друго място у него четем: *да пребъдете съвършени и изпълнени* (Кол. 4:12). И пак: *нека се стремим към съвършенство* (Евр. 6:1). Тази заповед е била дадена и във Ветхия Завет. Така Бог казва на Израиля във Второзаконието: *Бъди непорочен пред Господа, твоя Бог* (- 18:13). И свети Давид също заповядва на своя син Соломон: *И ти, сине Соломоне, да познаваш Бога, твоя баща, и да Му служиш от все сърце и от все душа* (1 Парал. 28:9).

От всичко това ние виждаме, че Бог изисква от християните пълно съвършенство, което ще рече да бъдем съвършени във всички добродетели.

Но ако ти, възлюбени в Христа мой читателю, искаш да достигнеш такава висота, на тебе е необходимо преди всичко да узнаеш, в какво се състои християнското съвършенство. Защото, ако не узнаеш това, можеш да се отклониш от истинския път, и мислейки, че вървиш към съвършенство, да се насочиш съвсем в друга посока.

Ще кажа направо: най-съвършеното и велико нещо, което може да желае и да достигне човек, това е сближение с Бога и пребиваване в единение с Него.

Мнозина казват, че съвършенството на християнския живот се състои в пост, бдения, поклони, спане на гола земя и в други подобни телесни строгости. Други казват, че то се състои в извършване на много молитви у дома и в черкуване при дълги богослужения. А има и такива, които смятат, че нашето съвършенство изцяло се състои в умната молитва, в уединение, отшелничество и мълчание. По-голяма част обаче ограничава това съвършенство в точно спазване на всички, предписани от устава, подвижнически дела, без да се отклоняват нито в излишество, нито в недостиг на нещо, а се придържат към златната среда. Обаче всички тези добродетели сами по себе си не представляват търсеното християнско съвършенство, а са само средства и способности за достигането му.

А че те са средства, и при това средства, дейни за достигане на съвършенство в християнския живот, в това няма никакво съмнение. Защото ние виждаме твърде много добродетелни мъже, които извършват както трябва тези добродетели, с цел да получат чрез това сила и твърдост срещу своята греховност и немощ, за да почерпят от тях мъжество да противостоят на изкушенията и прелъстяванията от трите наши главни врагове: плътта, примамките на света и дявола, да се запасят в тях и чрез тях с ония духовни помагала, които са толкова необходими за всички Божии раби, а най-вече за новоначинаещите. Те посят, за да смирят своята буйна плът. Извършват бдения, за да изострят духовното си око. Спят на гола земя, за да не се изнежват със спане. Налагат си мълчание и се уединяват, за да избегнат и най-малък повод да сторят нещо оскърбително за всесветия Бог. Извършват молитви, черкуват се при продължителни богослужения, извършват и други дела на благочестие, за да не се откъсва вниманието им от небесните неща. Четат за живота и страданията на нашия Господ не за друго, а само за да познаят по-добре Божията благодат, да се научат и предразположат да следват Господ Исус Христос самоотвержено и с кръст на раменете си, и все повече да възгряват в себе си обич към Бога.

Но, от друга страна, тези същите добродетели могат да причинят голяма вреда на онези, които слагат върху тях основата на целия си живот и своите надежди. Не че самите добродетели са вредни сами по себе си, но поради вината на тези, които ги използват не така, както трябва. Именно, съблюдавайки само тези добродетели, извършвани външно, те изоставят сърцето си да върви по собствените му желания и по желанията на дявола, който, като вижда, че те са сбъркали правия път, не само че не им пречи с радост да се подвизават в тези телесни подвизи, но даже да ги разширяват и умножават, според своите суетни мисли.

В какво се състои
християнското съвършенство
и как се придобива то

Такива подвижници започват да мислят за себе си, че те вече са се издигнали до състоянието на ангелските чинове и че усещат в себе си присъствието на Бога. Понякога пък, като се задълбочат в съзерцаване на някои отвлечени, неземни неща, мечтаят за себе си, като че ли са напълно излезли от влиянието на този свят и са се издигнали до голяма духовна висота.

Но как погрешно действат такива, колко далече се намират от истинското съвършенство, това всеки може да разбере, съдейки по живота им и по техния характер. Те обикновено желаят да ги предпочитат пред другите във всички случаи. Те обичат да си живеят по своя воля и са винаги са упорити в своите решения. Те са слепи за всичко, което се касае до тях самите, но много бдителни и грижливи при разглеждане на делата и думите на другите. Ако някой бива почитан от другите като тях, те не могат да понесат това и стават явно непримирими към него. Ако някой им попречи в благочестивите упражнения и отшелнически подвизи, особено в присъствието на други - пази Боже! - те веднага се възмущават, веднага кипват от гняв и стават съвсем различни, неприлични на себе си.

Ако Бог, желаейки да ги доведе до познаване на самите себе си и да ги насочи по истинския път към съвършенството, им изпрати скърби и болести, чрез които Той обикновено изпитва кои са Негови истински раби, тогава излиза наяве онова, което се е криело в сърцето им и се вижда колко дълбоко са били разложени от гордостта. Защото, каквато и скръб да би ги постигнала, те не искат да наведат врат под ярема на Божията воля. Те не искат, по примера на Господ Исус Христос, Сина Божий, Който се смири и пострада заради нас, да се смирят повече от всички твари и да считат за любезни приятели своите оскърбители, като оръдия на божествената към тях обич и като сътрудници на спасението им.

Поради това, явно е, че те се намират в голяма опасност. Като имат вътрешното си око, т.е. своя разум замъглен, те чрез него виждат и себе си погрешно. Като мислят за своите външни дела на благочестието, че са добри, смятат, че са достигнали съвършенството, и като се възгордяват от това, започват да осъждат другите. След това вече няма възможност да се намери някой между човеците да ги обърне, освен чрез особено Божие въздействие. По-лесно е да се обърне към доброто един явен грешник, отколкото прикритият, който се укрива под булото на видими добродетели.

Сега, след като узна така ясно и определено, че духовният живот и съвършенството не се състоят само в тези видими добродетели, за които казахме, узнай и това, че те не се състоят в нищо друго, освен в сближението с Бога и в единение с Него, както казахме отначало. Във връзка с това се намира също сърдечното изповядване на Божията благост и величието Му и съзнаване на нашата наклонност към злото; любов към Бога, отричане от себе си; отхвърляне на нашата воля и пълна покорност на волята Божия; и *всичко* това да се желае и да се върши от чисто сърце, *за слава Божия* (1 Кор. 10:31), само за да се благоугоди на Бога, само затова, че така иска Сам Той, и че така следва ние да Го обичаме и да Му служим.

Ето законът на любовта, начертан от пръста на Самия Бог в сърцата на неговите верни раби! Ето отричане от себе си, каквото изисква от нас Бог! Ето благото иго Исус-Христово и неговото леко бремe! Ето покорността към Божията воля, която нашият Изкупител и нашият Учител изисква от нас и чрез Своя пример, и чрез Своето слово! Защото, не е ли заповядал нашият Началник и Извършител на нашето спасение Господ Исус да казваме в молитва към Небесния Отец: *Отче наш! ...да бъде Твоята воля, както на небето, тъй и на земята* (Мат. 6:10)? И сам Той, встъпвайки в подвига на страданията, не е ли викал: *нека бъде не Моята воля, а Твоята* (Лук. 22:42)? И за цялото Си спасително дело не е ли казал: *слязох от небето, не за да върша Моята воля, а волята на Отца, Който Ме е пратил* (Иоан 6:38)?

Виждаш ли сега, брате, в какво се заключава работата. Предполагам, че ти изявяваш готовност и се стараяш да достигнеш висотата на такова съвършенство. Нека бъде благословено твоето усърдие! Но се пригответи за труд, изпотпяване и борба още при първите стъпки на твоя път. Всичко трябва да придадеш в жертва на Бога и да вършиш само Неговата воля. Но в самия себе си ще срещнеш толкова желаниа, колкото у тебе има сили и потребности, които изискват своето задоволяване, независимо дали това е съгласно с волята Божия. Ето защо за достигане на исканата от тебе цел е необходимо да потискаш своите греховни желаниа, а накрая напълно да ги угасиш и умъртвиш. А за да имаш успех в това, е необходимо непрекъснато да се противиш на злото и да принуждаваш себе си към доброто, с други думи казано - необходимо е непрекъснато да се бориш със себе си и с всичко, което благоприятства твоите греховни желаниа, възбужда ги и ги поддържа.

В какво се състои
християнското съвършенство
и как се придобива то

Пригответи се за такава борба и за такава война, и знай, че венецът - достигане на исканата от тебе цел, се дава само на доблестните войници и борци.

Но колкото тази борба е по-трудна от всяка друга - понеже като встъпваш в борба със себе си, в самия себе си срещаш и противници, - толкова и победата в нея е по-славна от всяка друга, и най-главното повече от всичко е благоугодна на Бога. Защото, ако се възпламениш от ревност и победиш, и умъртвиш своите безредни страсти, ще благоугодиш на Бога много повече и по-благолепно ще Му послужиш, отколкото, ако измъчиш себе си до кръв. Дори ако изкупиш стотици роби християни от робство у нечестиви и им дадеш свобода, но си останеш роб на страстите, това няма да те спаси. И каквато изобщо работа да предприемеш, нека бъде тя и най-важна, с какъвто голям труд и с каквито жертви тя да бъде извършена, тя няма да те доведе до онази цел, която желаеш да достигнеш, ако позволиш на твоите страсти да живеят и да действат в тебе.

Накрая, след като узна, в какво се състои християнското съвършенство и че за достигането му е необходимо да водиш непрекъсната жестока борба със самия себе си, ако наистина искаш да станеш победител в тази невидима борба и да се удостоиш за това с нетленен венец, трябва да вложиш в сърцето си следните четири изисквания, с които да се въоръжиш като с най-сигурни и всепобеждаващи невидими оръжия, а именно: 1) да не си самонадеян; 2) да носиш в сърцето си винаги пълна и смела надежда на Бога; 3) непрекъснато да се трудиш; и 4) да пребъдваш в постоянна молитва.

Борба срещу самонадеяността

Да не се уповаваме само на себе си, възлюбени ми брате, е толкова необходимо в нашия стремеж към съвършенство, че без това, бъди напълно уверен, не само не можеш да удържиш исканата победа, но не ще можеш да противостоиш и на най-незначителното нападение на греха срещу тебе. Запечатай това по-дълбоко в ума си и в сърцето си.

От времето на прегрешението на нашия прародител, ние, въпреки разслабването на нашите духовно-нравствени сили, обикновено мислим за себе си много високо. Макар всекидневният опит съвсем нагледно да ни уверява в лъжливостта на такова мнение за себе си, ние, водени от необяснимо самопрелъстяване, не преставаме да бъдем самонадеяни в борбата с греха. Обаче тази наша слабост, която мъчно се забелязва и осъзнава, най-вече е противна на Бога, като първа рожба на нашия егоизъм и самолюбие, и източник, корен и причина на всички страсти и на всички наши падения и недостатъци. Тя затваря онази врата в ума или в душата, чрез която обикновено е достъпна за нас Божията благодат, като не дава на тази благодат да влезе вътре и да обитава в човека. И благодатта отстъпва от него. Защото, как може благодатта да влезе за просвета и помощ в човек, който мисли за себе си, че всичко знае и не се нуждае от ничия странична помощ? - Господ да ни избави от такава дяволска болест и страст! - Онези, които имат такава страст на самомнение и самонадценяване, Бог строго укорява чрез пророка, казвайки: *Горко на ония, които са мъдри в своите очи и разумни пред сами себе си!* (Ис. 5:21). Ето защо и апостолът ни внушава: *недейте се има за мъдри* (Рим. 12:16).

Ненавиждайки това зло в нас - самомнението, Бог, напротив, нищо така не обича и не желае да вижда в нас, както искреното съзнание за нашата духовна немощ и пълното убеждение и чувство, че всяко добро в нас, в нашето естество и в нашия живот, произхожда от Него, като извор на всяко благо. Ето защо Сам Той и се грижи промислително да насади този небесен кълн в сърцата на Своите обични синове, като възбужда в тях ненадценяване на себе си и утвърждава ненадяването на себе си.

Но макар това ненадяване на себе си да е Божие дело в нас, ние и от своя страна сме длъжни да употребяваме усилия за придобиване на такова разположение, да правим всичко, което можем, и което е в наша власт. И аз, брате мой, набелязвам тук четири подвига, чрез които ти, с Божията помощ, ще можеш да се освободиш от чувството на самонадеяност.

а) Съзнай своята духовна немощ. Чуй какво казват богомъдрите отци: Петър Дамаскин уверява, че “няма нищо по-добро от това, да съзнаеш недостига на твоите собствени духовни сили, и няма нищо по-лошо да не съзнаваш това”. Свети Максим Изповедник учи, че “основата на всяка добродетел е познаване на човешката немощ”.

б) Търси за това помощ от Бога чрез горещи и смирени молитви, защото това е Негов дар. И ако ти искаш да го получиш, следва преди всичко да затвърдиш у себе си убеждението, че ти не само нямаш такова съзнание за себе си, но че и не можеш да го придобиеш със свои сили. След това, като застанеш дръзновено пред Божието величие и твърдо вярвайки, че Той по своето голямо милосърдие непременно ще ти даде такова себепознание, когато и както знае, не допускай след това вече ни най-малко съмнение, че ти действително ще го получиш.

в) Навикни винаги да се страхуваш за себе си и да се боиш от множеството свои страсти, на които ти не можеш да се противопоставиш ни най-малко; да се боиш от продължителния техен навик да водят борба с нас, от техните лукавства и засади, от техните преобразявания в светли ангели, от техните неизброими коварства и мрежи, които те тайно поставят по пътя на добродетелния ти живот.

г) Ако паднеш в някое прегрешение, осъзнай колкото може по-бързо своята немощ. Бог затова е допуснал да паднеш, за да видиш, че си слаб, и по този начин да се научиш не само да не превъзнасяш себе си, но да пожелаеш и от другите да не те величат. Знай, че без такова желание не е възможно в тебе да се възроди и да се задълбочи спасителното неверие към себе си, в което е основата и началото на истинското смирение, и което има основата си в посоченото опитно познаване на своето безсилие и своята несигурност.

От това всеки вижда колко е необходимо за желаещия да стане участник на небесната светлина да познае преди всичко себе си и как Божията благодат довежда обикновено към такова познание гордите и самонадеяни хора чрез техните падения, заслужено допускайки да паднат в това прегрешение, от което се считат достатъчно силни да се предпазят, та да познаят своята слабост и да не се осмеляват повече да се облягат на себе си, както в тоя случай, така и във всичко друго.

Но това средство, макар и да е много сигурно, не е безопасно. Бог невинаги го употребява, а само тогава - когато всички други средства, по-леки и по-свободни, за които споменахме, не довеждат човека към самопознание. Тогава вече Той допуска човек да падне в грехове, големи или малки, в зависимост от гордостта, самомнението и самонадеяността му. Ето защо там, където няма такова самомнение и самонадеяване, там не се случват и вразумителни падения. Затова, когато ти се случи да паднеш, бързо тичай с мислите си към смирено самопознаване и скромно мнение и чувство за себе си и чрез гореща молитва потърси от Бога да ти даде истинска светлина, за да познаеш своето нищожество и да затвърдиш сърцето си в ненадяване на себе си, за да не паднеш отново в същото или в още по-тежко и съкрушително прегрешение.

Ще добавя към това, че не само когато човек падне в някакъв грях, но и когато му се случи някакво нещастие, бедствие, скръб, и особено телесна болест, не лека, а продължителна, той трябва да разбере, че страда, за да дойде в самопознание именно да осъзнае своята немощ и да се смири. По тази причина и за тази цел Бог допуска да налитат върху нас всякакви изкушения от дявола, от човеци, и от нашето повредено човешко естество. И свети апостол Павел, виждайки тази цел в изкушенията, на които той е бил подложен в Асия, казва: *сами в себе си носехме смъртната присъда, за да се не надяваме на себе си, а на Бога, Който възкресява мъртвите* (2 Кор. 1:9).

И ще добавя: който иска да познае своята слабост от своя действителен живот, той нека, не казвам много дни, но макар само един ден, да наблюдава своите мисли, думи и дела, - за какво е мислил, какво е говорил и правил. Несъмнено ще намери, че по-голямата част от неговите мисли, думи и дела са били погрешни, неправилни, неразумни и лоши. Такъв опит нагледно ще му даде да разбере колко е немощен и греховен; а от това разбиране, ако той искрено желае добро за себе си, ще дойде до съзнанието колко безсмислено е да очаква нещо добро само от себе си и да се надява само на себе си.

За надеждата на Бога и увереността в Него

Макар в нашия стремеж към съвършенство да е толкова необходимо, както казахме, да отхвърлим своята самонадеяност, често се случва така, че ако отхвърлим всякакво упование на себе си и се отчаем от себе си, без да сме потърсили опора, или веднага ще изоставим своя стремеж нагоре, или напълно ще бъдем победени и взети в плен от нашите страсти. Ето защо, заедно с освобождаване от чувството на самонадеяност, ни е необходимо да внедрим в сърцето си пълна надежда на Бога и пълна увереност в Него. Необходимо е да почувстваме от цялото си сърце, че за нас няма друг, на когото да се надяваме, освен на Него Единия, и че само от Него можем да очакваме добро, помощ и победа. Така както от нас такива, каквито сме, не очакваме нещо друго, освен препъвания и падения, заради което и вече не бива да бъдем самонадеяни, така обратно - от Бога ние ще получим всяка победа, щом като въоръжим сърцето си с жива надежда в Него и с пълна увереност за получаване на помощ от Него, според псаломското свидетелство: *Нему се уповаваше сърцето ми, и Той ми помогна* (Пс. 27:7).

За да се утвърдим в тази надежда и чрез нея да получим помощ, ще ни помогнат следните мисли:

а) Ние търсим помощ от Бога, Който, като всемогъщ, може да направи всичко, каквото поиска; значи и на нас може да помогне.

б) Търсим я от Бога, Който, като всезнаещ и премъдър, знае всичко най-добре; значи напълно знае и онова, което подхожда за спасението на всеки един от нас.

в) Ние търсим такава помощ от Бога, Който, като безкрайно благ, с неизказана обич стои при нас, винаги имайки желание и готовност, всеки час и всяка минута, да ни подкрепи, за да спечелим победа в духовната борба, която става в нас веднага щом прибягнем в прегръдките Му с твърда надежда.

Допустимо ли е, Добрият наш Пастир, Който три години е ходил, търсейки загубената овца, ходил по пътеки толкова мъчни и трънливи, че е пролял кръвта Си и е отдал живота Си, и сега, когато тази овца върви подире Му, с любов се обръща към Него и с надежда Го вика за помощ, Той да не обърне Своите очи към нея, да не я вземе на Своите божествени рамене и като я донесе при сонма на небесните ангели, да не устрои с тях празнично тържество по този случай? Ако нашият Бог не престава да търси с голямо внимание и любов, за да намери, подобно на евангелската драхма, слепия и глухия грешник, как е възможно да се допусне Той да го остави сега, когато този грешник, като загубена овца, вика и зове своя Пастир? И кой би повярвал някога, че Бог, Който непрекъснато хлопа на вратата на сърцето на човека, искайки да влезе вътре и да вечеря с него, според думите на Откровението (гл. 3:20), като му предаде Своите дарове, че именно Същият Бог, когато човекът Му открива своето сърце и Го призовава, ще остане глух и ням да пожелае да дойде при него?

г) Най-после, четвъртият начин за оживяване на твърдата надежда в Бога и за привличане на Неговата бърза помощ е припомнянето на всички онези случаи на бърза помощ от Бога, описани в Божественото Писание. Тези толкова многобройни случаи най-ясно ни потвърждават, че никой от уповаващите се на Бога никога не е бил оставен посрамен или без помощ. *Погледнете на древните родове и вижте: кой е вярвал Господу, и е бил посрамен?* (Сир. 2:10).

Като се въоръжиш с тези четири духовни оръжия, брате мой, бодро и мъжествено поддържай своя стремеж към съвършенство, с пълна увереност, че ще успееш. Защото чрез тях ти напълно ще придобиеш съвършена надежда на Бога, а тази надежда непрекъснато ще привлича към тебе Божията помощ и ще ти дава всепобеждаваща сила. Едното и другото накрая дълбоко ще вкорени в тебе пълното ненадяване на себе си. И в тази глава аз не пропускам случай да ти напомня за това ненадяване, защото не знам на кого и кога не би имало нужда да се напомня за това. Така дълбоко се е вкоренило и така силно се е свързало с нас това самонадценяване, че то винаги живее скришно в нашето сърце, като някакво тънко и незабелязано движение, даже и тогава, когато сме уверени, че не се надяваме на себе си, а сме изпълнени само с надежда

За надеждата на Бога
и увереността в Него

на Единия Бог. За да избягваш такова сърдечно сомнение и да действаш без всякакво надяване на себе си, а само с уповаване на Бога, всеки път настройвай себе си така, че съзнанието и чувството за твоята слабост да предшества съзерцаването на Божието всемогъщество, а едното и другото да предшестват всяко твое дело.

Как може да се узнае дали някой действа с ненадяване на себе си и с пълна надежда на Бога

Нерядко се случва някои самонадеяни да мислят, че уж не се надяват на себе си, а цялото си уповаване възлагат на Бога. В действителност обаче не е така. Те сами могат да се уверят, съдейки по това, какво става с тях, след като им се случи да паднат в грях. Ако те, като скърбят за падението, укоряват себе си и едновременно с това си мислят: ще направя това и това, последиците от падението ще се заличат, и пак ще ми тръгне всичко както трябва, това е сигурен признак, че и преди своето падение те са се надявали на себе си, а не на Бога. И колкото тяхната скръб е по-мрачна и нерадостна, толкова по-явно е, че те твърде много са се уповавали на себе си и малко на Бога: поради това скръбта за падението им не се смекчава с никаква утеха. А който не се надява на себе си, а се уповава само на Бога, когато падне, не се чуди много на това и не се отдава на прекомерна скръб, защото знае, че това се е случило поради неговата немощ, но най-вече поради слабата му надежда на Бога. Затова, като последицие от падението, той засилва своето ненадяване на себе си, а най-вече се стреми да удвои и задълбочи своето смирено уповаване на Бога. По-нататък, ненавиждайки страстите, които са били причина за неговото падение, спокойно и мирно понася, заради оскърблението, нанесено на Бога, покаяни трудове, и като се въоръжи със силна надежда на Бога, с велико мъжество и решителност преследва своите врагове до края на живота си.

За казаното по-горе бих желал да поразмислят някои личности, които смятат себе си за добродетелни и духовни; които, когато паднат в някое прегрешение, се измъчват и отегчават, без да намират спокойствие. След като достатъчно са се измъчили от тази печал и отегчение, които произхождат у тях не от нещо друго, а единствено от самолюбието им, тичат, ръководени от същото самолюбие, при своя духовен отец, за да се освободят от тази тягост. А би следвало да сторят това веднага след падението, и не по друга причина, а поради желанието по-скоро да измият сквернотата на греха и да приемат нова сила за борба срещу самите себе си в светото тайнство Покаяние и изповед.

Неправилно е да се счита прекомерната скръб за добродетел

Грешат онези, които считат за добродетел прекомерната скръб, която се явява у тях след извършването на някакъв грях, без да разбират, че тя произлиза от гордост и самомнение, които се основават на това, че те прекомерно много се надяват на себе си и на своите сили. Защото, мислейки за себе си, че са нещо значимо, те са се нагърбили с много неща, надявайки се да се справят с тях. Но сега, виждайки от опита на падението, че в тях няма никаква сила, те остават изненадани, люшкат се и малодушестват, защото виждат паднал и проснат на земята същия този идол, т.е. самите себе си, на който са възлагали всичките си очаквания и надежди. Това обаче не става със смирения, който се уповава на Бога. Затова, когато падне в каквото и да е прегрешение, той, макар и да усеща тежотата от него и да скърби, не се люшка и не се колебае в недоумения, защото знае, че това му се е случило поради неговата немощ.

Някои познания, които очертават границите на неверието в себе си и на пълното уповаване на Бога

Понеже силата, чрез която се побеждават нашите страсти, се ражда в нас от невярването на себе си и от надеждата на Бога, то необходимо е за тебе, брате мой, да се запасиш с точни знания относно нея, за да можеш с Божията помощ винаги да носиш тази сила със себе си и да я пазиш. Но знай, че нито всичките ни способности и добри качества, били те вродени, или придобити, нито всичките ни дарби, нито знанието на цялото Свещено Писание, нито това, че ние дълго време сме се трудили за Бога и сме придобили навик да Му служим, нито всичко това взето вкупом няма да ни даде възможност вярно да изпълняваме волята Божия, ако при всяко богоугодно, добро дело, което ние трябва да извършим, при всяка беда, която желаем да избегнем, при всеки кръст, който сме длъжни да понесем по волята на нашия Бог, сърцето ни не се въодушеви от някоя особена помощ свише, която да ни даде сили да извършим потребното, както е казал Господ: *без Мене не можете да вършите нищо* (Иоан 15:5). Затова през целия ни живот, през всички дни и минути, ние сме длъжни да пазим в себе си, в сърцето си, такова чувство, убеждение и настроение, че по никакъв повод, нито при каквото и да е помисъл, не бива отново да се надяваме изключително на себе си.

А за надеждата в Бога, към онова, което вече казах в третата глава, добави още следното: знай, че няма нищо по-лесно и по-удобно за Бога да направи така, че да победиш страстите си, независимо от това дали те са стари, или нови, силни или слаби. Но у Него за всичко има свое време и свой ред. Да допуснем, че някоя душа прекомерно е обременена от грехове, че тя е виновна за всички престъпления в целия свят - че тя, при това, колкото е искала и колкото е могла, е употребявала всяко средство и всеки подвиг, за да отстъпи от греха и да се обърне в пътя на доброто, но не е постигнала и най-малкото, а, напротив, още по-дълбоко е затъвала в злото - да допуснем това. Все пак, дори и тогава тя никак не бива да отслабва в надеждата на Бога и да отстъпва от Него, не трябва да изоставя своите духовни подвизи, но е необходимо да се бори мъжествено и неуморно със себе си и с внушенията на лукавия. Защото, непременно - знай това, в стремежа към съвършенство не губи само онзи, който не престава да се бори и да се надява на Бога, Чиято помощ никога не отстъпва от тези, които се борят със себе си, макар някой път Той да допуска да получават и рани. По тази причина нека всеки се стреми към все по-голямо съвършенство, без да отстъпва, защото цялата работа е именно в този неспирен стремеж нагоре. При Бога пък винаги са приготвени лекарства за пострадалите от греховните страсти и помощ за изкореняването им, които Той навреме подава на своите борци, които Го търсят и имат твърда надежда на Него.

Как трябва да упражняваме своя ум, за да не боледува от незнание

Ако съмнението в себе си и надеждата на Бога, които са толкова необходими за нашия стремеж към духовно съвършенство, останат в нас сами, ние не само няма да напреднем, а, напротив, ще се провалим в още по-голямо зло. Затова заедно с тях е необходимо да извършваме и особени духовни упражнения.

В числото на тия упражнения на първо място са упражненията на ума и волята .

Умът трябва да бъде избавен и пазен от незнанието, толкова враждебно на него, понеже то, омрачавайки го, не му дава да знае истината - предмет и цел на стремежите му. Затова той трябва да се упражнява, да бъде светъл и чист и да може добре да различава какво ни е потребно, за да очистим душата от страстите и да я украсим с добродетели.

Такава светлост на ума можем да достигнем по два начина: първият, и по-необходимият, е молитвата, чрез която трябва да умоляваме Светия Дух да благоволи да излее божествена светлина в нашите сърца: това Той сигурно и ще направи, ако ние наистина търсим само Бога, ако искрено се стремим да вършим всичко по Неговата воля, и ако във всяко дело с готовност се подчиняваме на съвета на нашите опитни духовни отци и нищо не правим, без да се допитваме до тях.

Вторият начин на упражняване на ума е постоянното разглеждане на нещата и тяхното задълбочено опознаване, за да разберем кои от тях са добри и кои лоши; не така, както ги преценява чувството, но както ги преценява здравият разум и Светият Дух, или истинското слово на Боговдъхновените Писания и на духоносните отци и учители на Църквата.

Именно, че почестите, удоволствията и богатствата на света често са суета и смърт за душата; че укорите в живота ни доставят истинска слава, а неговите скърби - радост; че прощаването на нашите врагове и правенето на добро за тях е истинско великодушие, една от великите черти на богоподобие; че по-голяма сила и власт има онзи, който може да управлява себе си, отколкото онзи, който управлява целия свят; че доброволното послушание е действие, в което има повече мъжество и твърдост на духа, отколкото да подчиниш велики царе и да им заповядваш; че смиреното самопознаване трябва да се предпочита пред всички други най-високи знания, че да победиш и да умъртвиш своите лоши наклонности и похоти, колкото и незначителни и да са те, заслужава по-голяма похвала, отколкото превземането на крепости, разбиването на силни, добре въоръжени войски, отколкото даже правенето на чудеса и възкресяването на умрели.

Защо ние неправилно съдим за нещата и как да придобием правилни съждения за тях

Причината, поради която ние неправилно съдим за нещата, за които говорихме по-горе, е тази, че ние не се вглеждаме в тях, за да видим какво са те, а ги обикваме, или се отвращаваме от тях само от първия поглед върху тях и по тяхната външност. Тази обич или омраза към тях ангажира нашия ум и го помрачава. Ето защо той не може да има правилно съждение за тях - какви са в действителност. И така, брате мой, ако искаш такава измама да не намира място в ума ти, внимавай добре върху себе си. И когато виждаш очите си или представиш в ума си някакъв предмет, въздържай колкото е възможно желанията си и не си позволявай от пръв поглед нито да се разположиш с обич към този предмет, нито да придобиеш омраза, но го разглеждай отвлечено само с ума си. В такъв случай умът, не бидейки замъглен от страстта, се намира в своето естествено състояние, свободен и чист, и има възможност да познае истината, да погледне предмета по-надълбоко, където злото често се прикрива под лъжливата привлекателна външност, или където доброто се скрива под лоша обвивка.

Ако у тебе най-напред се яви желание и ти веднага обикнеш предмета, или се отвориш от него, твоят ум не ще може вече да го познае добре. Защото такава, предваряща всяко съждение разположеност, или, по-добре казано, тази страст, застава като стена между ума и предмета и замъглявайки го, те кара да мислиш за този предмет под влияние на страстта, т.е. да го възприемаш по-различен, отколкото той е в действителност. Колкото повече човек обиква или намразва предмета, толкова повече умът му се замъглява. Страстта към него се разраства до краен предел, така че той изглежда на човека любим или ненавистен повече от всеки друг предмет, който той някога е обичал или ненавиждал. Поради това се случва, когато не се спазва посоченото от мене правило, т.е. да се въздържа желанието от обич или от омраза към предмета преди обсъждането за него, тези две душевни сили, умът и волята, да постъпват винаги неправилно, да потъват все повече в тъмнина, и от прегрешение в прегрешение.

И така, възлюбени, пази се внимателно от любов или омраза към някой предмет, по пристрастие, преди да успееш добре да го разгледаш, при светлината на разума и при учението на Свещеното Писание, при светлината на благодатта и на молитвата и при помощта на съждението на твоя духовен отец, за да не погрешеш и да не сметнеш истинското добро за лошо, а истинското лошо за добро.

За пазене на ума от безполезно многознание и празна любознателност

Както е необходимо да пазим ума от незнание, така също е необходимо да го пазим и от противоположното на незнанието - многознанието и любопитството. Защото, щом го напълним с множество знания, представи и мисли, без да изключваме и суетни, непотребни и вредни такива, ние ще го направим безсилен и той не ще може вече добре да разбира какво е нужно за нашето истинско самоизправяне и съвършенство. Ето защо е необходимо така да се държиш при опознаването на земните неща, понякога позволени, но не необходими, като че ли си вече умрял. И като съсредоточаваш своя ум вътре в себе си, да го освобождаваш от мисли за неща относително полезни.

Всяко друго разследване и разузнаване е рожба и храна на самолюбието и гордостта. Това са примки и мрежи на дявола, който като вижда, че волята на онези, които внимават в духовния живот, е силна и яка, посяга да ги победи чрез такива любопитства, за да ги овладее. За тази цел той обикновено влага в тях високи мисли, тънки и учудващи, особено за такива хора, които са остроумни и бързи да изказват високоумието си. И те, като се увличат от удоволствието да имат и разглеждат такива високи мисли, забравят да пазят чистотата на своето сърце и да внимават за смиреното мислене за себе си. И по този начин, като се оплитат в примките на гордостта и самомнението, си правят идол от своя ум, а по тази причина, малко по малко, сами не забелязвайки това, достигат до там, че нямат повече нужда от съвет и вразумяване от други, понеже са навикнали при всяка нужда да прибягват към идола на собственото си разбиране и съждение.

Това е работа, крайно опасна и мъчно поддаваща се на лекуване. Гордостта на ума е много по-опасна от гордостта на волята. Защото гордостта на волята, бидейки явна за ума, може някой път лесно да се излекува от него, като бъде поставена на мястото си. Но умът, когато самонадеяно се утвърди в мисълта, че неговите собствени съждения са по-добри от всички други, от кого тогава може да бъде излекуван? Може ли да послуша някого, когато е уверен, че съжденията на всички други са толкова добри, както неговите собствени? Когато това око на душата - умът, с чиято помощ човек може да узнава и поправя гордостта на волята, сам е заслепен от гордостта и остава неизлекуван, кой тогава ще излекува и волята? Тогава вътре всичко се разстройва, и то така, че няма къде и от кого да се сложи пластир, т.е. да се почне лекуване. Затова е необходимо колкото е възможно по-бързо да се съпротивляваш на тази пагубна гордост на ума, преди тя да е преминала до мозъка на твоите кости. Съпротивлявай се, обуздавай бързината на своя ум и покорно подчинявай своето мнение на мнението на другите. Бъди безумен от обич към Бога, ако искаш да бъдеш по-премъдър от Соломон. *Ако някой от вас мисли, че е мъдър на тоя свят, нека стане безумен, за да бъде мъдър* (1 Кор. 3:18).

Как да обучим волята си така, че тя във всички свои дела, и вътрешни и външни, като последна цел да търси благоугаждане на Бога

Освен обучението на твоя ум, необходимо е и да управляваш волята си така, че да не допускаш тя да се скланя на своите желания, а напротив, да я водиш към това - да бъде напълно единна с Божията воля. И при това помни, че не е достатъчно за тебе само да желаеш и да търсиш винаги онова, което е благоугодно на Бога, но необходимо е да го желаеш така, като че си движим от самия Бог, и само с тази единствена цел да угодиш на Бога от чисто сърце. За да устоиш в това, е необходимо да водиш със своето естество по-силна борба от онази, за която говорихме по-горе. Защото нашето естество толкова е склонно да си угажда, че във всички свои дела, даже най-добрите и духовните, търси спокойствие и самоулаждане, и с това, незабелязано, тайно и страстно се храни, като с храна.

Поради това, когато ни предстоят духовни дела, ние веднага проявяваме готовност и се насочваме към тях, обаче не като движими от Божията воля, или не с единствената цел да угодим на Бога, но заради онова утешение и радост, които се пораждат в нас, когато желаем и търсим онова, което иска от нас Бог: която прелест бива толкова по-скришна, колкото по-възвишено и духовно е само по себе си онова, което желаем. Ето защо казвам, че не трябва да се задоволяваме само с това да желаем, каквото иска Бог, но е необходимо да го желаем така, както и когато, и за каквото иска това Той. И апостолът ни заповядва да изпитваме кое е воля Божия, не само блага, но и угодна и съвършена при всички обстоятелства, казвайки: *преобразявайте се чрез обновения ваш ум, та да познавате от опит, коя е благата, угодна и съвършена воля Божия* (Рим. 12:2). Защото, ако в работата има недостатък, макар и по отношение само на едно обстоятелство, или ако ние я извършваме не с цялото си желание и не напрегвайки всички наши усилия, то явно е, че тя ще бъде несъвършена. Заключавай от това, че даже когато ние желаем и търсим Самия Бог, то и тогава може да се появят някои неправилности и пропуски, и тук може да се промъкнат своеобразни ласкателства на нашата обич към себе си, или на нашето самолюбие, понеже ние често имаме предвид повече нашето собствено благо за себе си, отколкото волята Божия за Самия Бог, Комуто се благоугожда само с дела, извършвани за прослава на Неговото име, и Който иска само Него Единия да обичаме, Него да желаем и Нему да служим.

И така, ако ти, брате мой, искаш да се предпазиш от такива скришни препъвания по пътя на усъвършенстването, ако желаеш успешно да се утвърдиш в такова добро настроение, постъпвай по следния начин:

Когато ти предстои някоя работа, която е съгласна с Божията воля, или която сама по себе си е добра, не склонявай изведнъж своята воля към нея и не я пожелавай, преди да възнесеш ума си към Бога, за да си изясниш дали наистина е воля Божия да желаеш и вършиш такива неща и дали те са благоугодни Нему. И когато твоите мисли така се наредят, че наклонността на твоята воля ще се определя от самата воля Божия, тогава пожелавай работата и я извършвай заради това, че така желае Бог, че така на Него е угодно, само за Неговата слава.

Също така, когато пожелаеш да се отклониш от нещо, което не е съобразно с волята Божия, или не е добро, не се отвръщай веднага от него, но най-напред насочи своя ум към Божията воля и си дай сметка, че наистина Божията воля е да се отклониш от него, за да угодиш на Бога. Защото хитрината на нашето естество е извънредно тънка и от малцина може да се разпознае: то прикрито търси само своето, а при това наглед така води работата, че ни се струва, като че ли единствената му цел е да благоугоди на Бога, а в действителност не е така.

Как да обучим волята си така, че тя
във всички свои дела, и вътрешни
и външни, като последна цел да

По този начин често се случва, че като ~~се радваме~~ ~~благодарим~~ ~~на~~ ~~Бога~~ ~~за~~ ~~нещо~~ лично за себе си, за своя угода, ние мислим, че вършим това единствено за да угодим на Бога. За да избегнем от такова самозалъгване, изключително средство е сърдечната чистота, която се състои в събличане от ветхия човек и обличане в новия (Кол. 3:9-10). Към това се насочва и целият наш стремеж към съвършенство.

Желаеш ли да изучиш изкуството как се прави това, ето чуй. При започване на всяка работа е необходимо да “се съблечеш”, т.е. да се освободиш, колкото това е възможно, от всяко свое собствено желание, и да не желаеш нито да вършиш, нито да се отклониш от работата, преди да почувстваш, че към това те подтиква и насочва единствено съзнанието, че за това има воля Божия. Ако във всички свои външни, и най-вече вътрешни душевни дела, не можеш винаги да чувстваш това подтикване от Бога, задоволи се с възможността да го имаш в тебе, тоест всякога имай искрено такова настроение, че при всяко дело да не търсиш друго, освен да угодиш на Бога.

За да почувстваш действително подтик от Бога за някоя работа, това става или чрез божествено просветление, или с мислено озаряване, при които на чистите по сърце съзерцателно се открива Божията воля; или чрез вътрешно вдъхновение Божие, чрез някое вътрешно слово, или чрез други действия на Божията благодат, които действат в чистото сърце като животворна топлина, необикновена радост, духовно развеселяване, умиление, сърдечни сълзи, божествена любов, и други боголюбиви блажени чувства, които се явяват не по наша воля, но от Бога. Чрез всички тия чувства ние се уверяваме, че онова, което търсим да направим, е по Божия воля. Но преди всичко е необходимо да отправяме най-топла и най-чиста молитва към Бога, като Го молим усърдно веднъж, два и много пъти да просвети душевната ни тъмнина и да ни вразуми. Три пъти се помолй, казват великите старци Варсануфий и Иоан, и след това, накъдето клони сърцето ти, това и прави. При това не трябва да се забравя, че при всички горепоменати вътрешни духовни движения, решенията, които ще се образуват у тебе, трябва да проверяваш чрез съвета и разсъдението на най-опитните.

По отношение на ония дела, които трябва да се извършват винаги, или повече или по-малко продължително време, не само в началото на извършването им трябва да имаш в сърцето си искрено решение да се трудиш за тях само за да угодиш на Бога, но и след това, до самия край, трябва често да подновяваш това си настроение. Ако не постъпваш така, има опасност да бъдеш отново вплетен в примките на естествената обич към себе си, която, теглейки те повече към само-угаждане, отколкото към Богоугаждане, с време често успява незабелязано да ни отклони от първоначалното добро настроение,, и да докара до изменение на първите добри намерения и цели.

Ето защо, който не внимава добре в това, той, след като е започнал да върши известно дело с единствена цел да благоугоди на Господа, след това малко по малко неусетно вкарва в това дело и самоугаждане, като намира в него задоволяване и на своите желаниа, и това прави в такава степен, че вече напълно забравя за Божията воля. Той се свързва с услаждането от това дело така силно, че ако Сам Бог му възпрепятства да го изпълнява или чрез някоя болест, или чрез изкушение от хора и бесове, или по някакъв друг начин, той се възмущава от това и често осъжда ту един, ту друг, които са станали препятствие за добрия вървеш на нещата, а някой път негодува даже срещу Бога: това служи като явен признак, че тяхното сърдечно настроение не е Божие, а се е породило от повредения и изгнил корен на самолюбие.

Защото, който предприема да върши дела, ръководен само от съзнанието за Божията воля и от желанието да угоди чрез това на Бога, той никога няма да предпочита едно дело пред друго, макар едното от тях да бъде по-високо и по-велико, а другото дребно и незначително, но еднакво ще има разположение на волята и към двете, доколкото те са угодни на Бога. Ето защо такъв, високо и велико ли дело върши, или дребно и незначително, винаги еднакво е спокоен и доволен. Защото той е обхванат напълно от своето главно намерение и своята главна цел - винаги и във всички свои дела да благоугажда на Бога, било в живот, било в смърт, както казва светият апостол: *затова и усърдно залягаме да Му бъдем угодни, било кога живеем в тялото, било кога го напускаме* (2 Кор. 5:9). Поради това, възлюбени, бъди винаги внимателен и съсредоточен в себе си, и се старай по всякакъв начин да насочваш своите дела изключително към тази цел.

Никой не може напълно да познае каква сила и могъщество има в нашия духовен живот тази подбуда или цел - да се благоугажда на Бога. Защото нека някое дело да бъде само по себе си просто и нищожно, но

Как да обучим волята си така, че тя
във всички свои дела, и вътрешни
и външни, като последна цел да

когато то се извършва единствено за да се слава, поощава и да се прослави неговата слава, тогава то бива несравнено по-ценно пред Божиите очи, отколкото много други високи, славни и най-велики дела, които не се извършват с тази цел. Ето защо на Бога е по-приятно да види, когато ти даваш една стотинка на сиромаша с цел да благоугодиш на Бога, отколкото когато би пръснал цялото си имущество, но с друга цел, даже ако е с цел да получиш небесни блага, макар такава цел да е добра и желателна.

Този вътрешен подвиг, който ти трябва да държиш при всяко дело, подвигът да насочваш своите мисли, чувства и дела към богоугодане, отначало ще ти се покаже труден, но после той ще стане лек и удобен, ако, първо, ти непрекъснато се упражняваш в това духовно подвизаване и, второ, ако винаги възгряваш в себе си Божията воля, въздишайки към Него с жив устрем на сърцето като към единствено съвършено благо, достойно да бъде търсено заради Самото Него, Нему да служиш, и Него да обичаш повече от всичко друго.

Колкото по-често се поражда в съзнанието ти и колкото по-дълбоко прониква в сърцето ти таква търсене на безкрайното благо у Бога, толкова по-често и по-топло ще се извършват гореказаните действия на нашата воля и толкова по-скоро и по-удобно ще се образува у нас навик - всяко дело да се прави само от любов към Господа и от желание да се благоугоди на Него - най-достойния за всяка обич.

Някои напомнания, които могат да подтикват нашата воля към желанието чрез всяко дело да се благоугажда на Бога

За да можеш по-лесно да подтикваш своята воля във всичко да желаеш само благоугаждането на Бога и Неговата слава, по-често си припомняй, че Той по-рано те е почел по различни начини и проявил към тебе Своята любов: създал те е от нищо по Свой образ и по Свое подобие и е създал всички творения, за да ти служат; избавил те е от робството на дявола, като е изпратил не някой ангел, но Своя единороден Син, за да те изкупи не с тленната цена на злато и сребро, но чрез многоценната Своя кръв и чрез Своята смърт, най-мъчителна и позорна; след всичко това всеки час и всеки миг те запазва от врагове; бори се заради тебе чрез Своята божествена благодат; приготвя за твоя духовна храна и за твоя защита в Пречистите Тайни - тялото и кръвта на Своя възлюбен Син.

Всичко това е знак на велика чест и обич към тебе от страна на Бога, чест така голяма, че даже не може да се обясни как толкова великият Владетел на всичко ни оказва такава чест. По това разсъди каква почит и благоговение сме длъжни да въздаваме на толкова безкрайното величие, което е сторило за нас такива и толкова пречудни дела. Ако на земните хора, които ни благодетелстват, ние не можем да се въздържим да не въздадем благодарност, прослава, честване и послушание, то колко повече сме длъжни всичко това да въздаваме на височайшия Цар на всички, Който толкова ни е обикнал и благодетелствал, че не е възможно да изброим Неговите благодеяния.

Но повече от всичко казано дотук, помни винаги, че Божието величие само по себе си е достойно за всяка чест, поклонение и чистосърдечно служение за благоугаждането му.

За многото желания и стремежи в човека и за борбата помежду им

Трябва да знаеш, че в нашия стремеж към съвършенство, две воли, които са в нас, воюват помежду си: едната принадлежи на разумната част на душата и поради това се нарича разумна воля, висша; а другата принадлежи на нашата чувствена част, и поради това се нарича чувствена воля, низша, - нея е прието да наричат воля животинска, плътска, страстна. Висшата воля желае винаги само добро, а низшата - само зло. Едното и другото стават сами по себе си, защото нито доброто желание само по себе си не ни се вменява за добро, нито лошото за зло. Вменяването зависи от наклонността на нашата свободна воля. Ето защо, когато ние склоняваме чрез нашата воля към добро искане, това ни се вменява за добро; а когато склоняваме към зло искане, то ни се вменява за зло. Тези желания съпътстват едно друго; когато идва добро желание, веднага срещу него излиза лошо желание; и напротив, когато идва зло желание, веднага срещу него излиза добро желание. Ние имаме свободна воля да следваме и едното, и другото, и към което от тях склони волята, то се явява този път като победител. В това се и състои нашият стремеж към съвършенство. Неговата цел за нас трябва да се състои в това, да не допускаме нашата свободна воля да се съгласява с желанието на низшата плътска и страстна воля, а винаги да следва само висшата разумна воля; защото тя е воля Божия, чието следване е основен закон на нашето битие: *бой се от Бога и пази Неговите заповеди, защото в това се заключава всичко за човека* (Екл. 12:13). И едното, и другото желание привлича към себе си нашата воля и се стреми да я подчини на себе си. Потисни низшето желание и последвай висшето - и победата е на твоя страна. Ако пък избереш низшето, като пренебрегнеш висшето, ти си победен. Свети апостол Павел пише, за борбата, която става вътре в нас: *намирам у себе си такъв закон, че кога искам да върша доброто, злото стои до мене. Защото с вътрешния си човек намирам услада в закона Божий, но в членовете си виждам друг закон, който воюва против закона на моя ум и ме прави пленник на греховния закон, що е в членовете ми* (Рим. 7:21-23). И предписва за всички като закон: *живейте духом, и не ще изпълнявате прищевките на плътта* (Гал. 5:16). А това не може да се постигне без борба с плътта.

Особено голям подвиг и тежък труд в началото изпитват тези, които, преди да вземат решение да променят своя плътски живот и да заживеят благоугодно, да се предадат на делата на любовта и искреното подвизаване заради Бога, са свързали себе си с лоши навици чрез често задоволяване на желанията на своята плътска и страстна воля. В тях покрай свободното желание, макар от една страна да стоят пожеланията от тях искания на разумната воля, които се намират под Божието въздействие, от другата страна са все още, посрещани не без съчувствие, пожеланията на плътската и страстна воля, които, борейки се срещу добрите желания, ги увличат на своя страна с такава сила, с каквато по някой път влекат с въже впрегнато добиче. И само Божията благодат им дава сила да устояват във веднъж възприетото намерение. Времето, през което ние се противим на пожеланията на плътската воля и не им отстъпваме победата, ги отслабва; но борбата от това не се прекратява.

Затова никой да не си прави илюзии, че ще придобие истинско християнско настроение и християнски добродетели и ще се подвизава за Бога както подобава, без да принуждава себе си към отхвърляне и покоряване на каквито и да било страстни движения на плътската воля, не само големи, но и малки, които той преди е навикнал да задоволява с готовност и обич. В това, че като жалят себе си, не искат да се принуждават и да си отказват решително във всичко, лежи главната причина, поради която малцина достигат пълно християнско съвършенство. Защото те, след като с труд победят едни по-големи страстни наклонности, не искат след това да принуждават себе си към преодоляване на по-малки, които им се струват нищожни. А тези, малките, са израз и рожба на големите и задоволявайки малките, те хранят и големите, които поради това все още ще продължават да живеят и да действуват в сърцата им, макар и да не се проявяват напълно. Сърцето по тази причина остава страстно и нечисто, а най-главното - ни най-малко не откъснато от самоугаждането и саможаленето, които винаги хвърлят сянка на високомерие върху всички богоугодни дела.

Например има такива, които, като не посягат на чуждото, много обичат своето и, от една страна, възлагат на него големи надежди, а от друга са скъперници за благотворителност. Други, като не търсят почести с нечисти средства, не ги пренебрегват обаче напълно, а често даже ги търсят, уж като че ли против волята си. Някои пък спазват определените продължителни пости, но не се отказват да задоволят желанието си да се хранят много и с наслада, чрез което напълно се унищожава достойнството на поста. Някои живеят целомъдрено, но продължават да имат познанства с лица, които им харесват и така се услаждат, без да разбират, че чрез това те си създават по-голяма пречка за усъвършенствуване в духовния живот и за единение с Бога.

Тук ще добавя за невниманието на някои към естествените недостатъци на своя характер, които макар да не зависят от свободната воля, обаче го правят виновен за осъждане, когато човек, макар да вижда, че тези недостатъци пречат за духовния му живот, не се грижи не само напълно да ги премахне, но и да ги вкара в границите на безвредното, когато това е възможно с помощта на Божията благодат, при необходимото към себе си внимание и старание. Такива недостатъци са: саможивост, сприхавост, впечатлителност и заедно с нея необмислена бързина в думи, движения и дела, суровост, празнословие, упорство, препирливост, и други подобни. Всички тези несъвършенства и естествени слабости следва да се поправят, като у едните се намалява излишното, а към другите се прибавя недостигащото, като и едните, и другите се оформят в съответни добри качества. Защото нищо естествено, колкото то да бъде диво и упорито, не може да устои срещу волята, когато тя, като се въръжи с Божията благодат, се постарее с цялото си внимание и усърдие да му противостои.

Вследствие на гореказаното се случва, че някои, макар и да вършат добри дела, тези дела остават несъвършени, куцат, оплетени с похоти, които царуват в света (1 Иоан 2:16). Поради това тези лица никак не преуспяват по пътя на спасението, но се въртят на едно място, а често се връщат и назад и падат в предишни грехове, от което става явно, че те отначало не са обикнали напълно добрия живот в Христа, не са се изпълнили изцяло с чувство на благодарност към Бога, Който ги е избавил от властта на дявола, и не са започнали с пълна решителност да се подвизават за единия Бог, за да Му благоугодят. Оттук произлиза и това, че такива винаги остават необучени в доброто и слепи, и не забелязват опасността, в която се намират, мислейки, че положението им е сигурно и че не ги заплашва никаква беда.

Ето защо, възлюбени в Христа мой брате, убеждавам те, обикни трудностите и тежестта, които неизбежно съпровождат нашия вътрешен подем, ако не искаш винаги да бъдеш побеждаван. Така съветва и премъдрият Сирах: *не се отвърщай от тежка работа* (Сир. 7:15). Защото всичко в тази борба се гради върху това като върху основа. Колкото повече обикнеш тази мъчнотия или безмилостното самоизмъчване в подвизите, толкова по-бърза и по-пълна победа ще спечелиш над себе си и над това, което се противи в тебе на високото добро, а заедно с това ще се изпълниш с всяка добродетел и добро настроение, и Божият мир ще се настани в тебе.

Как трябва да се воюва срещу безсловесната чувствена воля и за духовните упражнения, които е необходимо да извършва волята, за да придобие навик в добродетелите

Всеки път, когато безсловесната чувствена воля, от една страна, и Божията воля, изказвана чрез съвестта, от друга, се борят срещу твоето свободно желание и го увличат към себе си, като искат да го надвият, длъжен си, ако си искрен ревнител за доброто, да употребиш от своя страна известни начини, за да способстваш на Божията воля да удържи победа. А затова:

а) Щом усетиш движение на низшата чувствена и страстна воля, веднага с всички сили се възпротиви и не допускай твоето желание да се склони към него, макар и малко - потисни, отпъди, отхвърли това движение от себе си със силно налягане на волята.

б) За да се извърши това по-успешно и да допринесе добър плод, бързай да разпалваш от цялата си душа омраза към движенията от този род, като към свои врагове, които търсят да погълнат и погубят душата ти.

в) Едновременно с това не забравяй да викаш към нашия подвигоположник Господ Иисус Христос да ограда и укрепи твоята добра воля: защото без Него не можем да имаме успех в нищо.

г) Ако искрено възпроизведеш в душата си тези три вътрешни действия, те всеки път ще ти дават победа над лошите помисли. Но това е само пропъждане на враговете. А ако искаш да ги поразис в самото сърце, то, ако е удобно, още сега направи нещо противоположно на онова, което ти е внушавала страстната подбуда. А ако е възможно, реши да вършиш това винаги. Последното най-накрая напълно ще те избави от тези нападения.

Ще поясним това с пример. Да предположим, че някой те е наскърбил с нещо голямо или малко, и у тебе се надига недоволство и яд с внушение за отмъщение. Внимавай в себе си и бързай да осъзнаеш, че тези пориви бързат да те завлекат към нещо недобро. Ето защо трябва да застанеш в положението на воюващ и да се защитаваш: а) Прекъсни тези пориви, не им давай да отиват навътре и никак не допускай волята ти да застане на тяхна страна. Това значи да им се възпротивиш. б) Те обаче стоят пред очите ти, готови отново за настъпление. Затова предизвикай омраза срещу тях, като срещу врагове, и се разгневи срещу тях, от чувство на самопазване до степен да можеш искрено да кажеш: *Мразя лъжата и се гнуся от нея* (Пс. 118:163), или: *С пълна омраза ги мразя; те ми са врагове* (Пс. 138:22). Това е силен удар за тях и те ще се отдръпнат, но няма да изчезнат.

След това се обърни към Господа: *Побързай, Боже, да ме избавиш, побързай, Господи, да ми помогнеш* (Пс. 69:2). И не преставай да викаш, докато не остане и следа от вражеските движения и в душата ти настане мир.

в) Като се успокоиш така, направи нещо добро на този, който те е оскърбил, за да покажеш твоето миролюбиво благоразположение към него, приятелска дума, услуга или нещо подобно. Така ще изпълниш онова, което заповядва свети Давид: *Отклони се от зло и направи добро* (Пс. 33:15 - слав.).

Как трябва да се воюва срещу
безсловесната чувствена воля
и за духовните упражнения,

Действията от този род водят към създаване на необходим добродетелта, противоположна на страстните движения, които са ни смущавали. А това направи волята разваляне на страстите в самото им сърце или умъртвяването им. Тези действия трябва да се правят преди добродетелта да се проваля, или да завършва такова вътрешно решение, което завинаги би направило невъзможни подобни страстни движения.

А в други случаи се старай да възбудиш в себе си и да затвърдиш други съответни чувства и настроения. Това ще значи да изгониш от сърцето си страстта и да я замениш с противоположна добродетел: това е целта на стремежа ни към съвършенство.

Ще ти предложи едно общо за всички случаи указание, по ръководството на светите отци. Нашата душа има три части или сили - мислителна, желателна и раздразнителна. От тези три сили, поради тяхната повреда, се раждат съответни лоши помисли и движения. От мислителната сила се раждат помислите: съмнения, неблагодарност към Бога и недоволство, забравяне на Бога, незнание на Божествените неща, неразсъдителност, всякакви хулни помисли. От желателната сила се раждат помислите: сластолюбие, славолюбие, сребролюбие, със всичките им многочислени видоизменения, които съставляват областта на самоугаждането. От раздразнителната сила се раждат мислите: гняв, ненавист, завист, отмъщаване, злорадство, зложелателство, и въобще всички зли мисли. Всички тези мисли и движения следва да побеждаваш по горепосочения начин, като се стремиш всеки път да възбуждаш, в сърцето си, противоположни на тях добри чувства и разположения: вместо съмнението - пълна вяра в Бога; вместо недоволство - искрена благодарност към Бога за всичко; вместо богозабравяне - непрекъсната и задълбочена мисъл за Бога; вместо незнание - ясно съзерцание или припомняне в ума на всички спасителни християнски истини; вместо неразсъдителност - добре обучени чувства за различаване на добро и зло; вместо всякакви хулни мисли - хвалене и славене на Бога. По същия начин вместо сластолюбие - всяко въздържание; вместо славолюбие - смирение и желание за неизвестност; вместо сребролюбие - задоволяване от малко и нищелюбие. Също така вместо гняв - кротост, вместо ненавист - обич, вместо завист - съраждане, вместо отмъщение - прощаване и примиряване, вместо злорадство - състрадаване, вместо зложелателство - желание за добро. Накратко, всичко това ще предадем чрез мислите на свети Максим в следните положения: Украси мислителната си сила с непрекъснато внимание към Бога, с молитва и знание на божествените истини. Желателната сила - с пълно отхвърляне на всякакви самоугаждане. Раздразнителната сила - с любов. И вярвай, светлината на твоя ум никога няма да се замъгли в тебе и гореказаните недобри мисли не ще намерят място в тебе. Ако ти се трудиш всяка сутрин, вечер и в други часове на деня да възбуждаш в себе си гореказаните добри чувства и разположение, то страстите не ще могат да намерят място в тебе. Защото в такъв случай ти ще приличаш на пълководец, който непрекъснато преглежда своето опълчение и го построява в боен ред, а да се напада такъв човек е вече трудно.

Спри повече вниманието си върху последната точка, - върху действията, противоположни на действията, към които ни увличат страстните мисли, и върху насаждане в сърцето на чувства, противоположни на страстните чувства и разположения. Само по този начин ще можеш да изкорениш в себе си страстите и да застанеш в по-безопасно положение. Защото, докато корените на страстите остават вътре, те винаги ще произвеждат своите плодове и чрез тях ще замъгляват лицето на добродетелите, а понякога и напълно ще ги закриват и изместват. В такива случаи ние се намираме в опасност да паднем в предишните грехове и да загубим всички свои трудове.

Ето защо, знай, че този последен начин ще трябва да употребиш не един път, но често, много пъти, непрекъснато, дотогава, докато не разбиеш, не разстроиш и не изкорениш страстния навик, срещу който се бориш. Защото, както навикът е взел сила над сърцето чрез чести повтаряния на известни действия за задоволяване на живеещата в него страст, така наопаки - за отслабване и унищожаване на тая власт трябва, освен сърдечното му отблъскване, да се употребят действия, противоположни на предишните, противни страсти, които да го разбият и унищожат. Тяхното зачестяване ще прогони страстния навик, ще убие страстта, която се движи в него, и ще закрепи в сърцето противоположна добродетел и навик към съответни на нея дела. Няма да ти обяснявам нашироко, защото се вижда от само себе си, че за придобиване на добри навици, е необходимо да се вършат много повече добри дела, отколкото за придобиването на лошите навици се е искало недобри дела. Защото лошите навици се създават по-скоро, като имат за свой помощник и сътрудник греха, който живее в нас, или самоугаждането. Ето защо, колкото и да ти се покажат трудни и мъчни за изпълняване такива, противни на твоята страст действия, ту все още поради слабостта на твоята добра

Как трябва да се воюва срещу
безсловесната чувствена воля
и за духовните упражнения,

воля, ту поради съпротивлението на твоята копосна и бодра воля, ти в никакъв случай не ги изоставяй, но по всякакъв начин принуждавай себе си да ги вършиш. Нека да са несъвършени в началото, все пак те ще подкрепят твоята твърдост и придобиване на външна бодра воля и ще улеснят пътя ти към духовния възход.

Ще добавя още: стой бодро, с напрегнато внимание върху себе си и се бори мъжествено, бори се не само с големите и силните, но и с малките и леки движения на всяка твоя страст. Защото малките отварят пътя на големите, особено когато се превърнат в навик. Опитът вече неведнъж е потвърдил, че когато някой не обръща внимание и не се грижи да отбива от сърцето малките страстни желаниа, след като вече е надвил големите, такъв се подлага на неочаквани нападения от греха, и то такива силни нападения, че не може да устои в борбата и пада още по-зле, отколкото по-рано.

И така, възлюбени, ако следваш моите указания и бодро встъпиш в светите горепосочени подвизи, бъди уверен, за кратко време ще напреднеш и ще станеш истински духовен и на дело, а не лъжливо и само по име. Знай обаче, че самопринуждаването и самопротивенето тук са неотложен закон, който изключва всяко самоуслаждане, даже и в духовния начин на живота. Ако ти примесиш тук, или изключително започнеш да избираш само приятни подвизи, макар и от духовно естество, ще навредиш на цялото си дело, ще се трудиш, но истински плод не ще получиш. Ще получиш само празен цвят, и не ще се спреш на нищо истински духовно здраво. Ще ти се струва, че имаш нещо духовно, но в действителност няма да бъде така. Защото истински духовното се произвежда от благодатта на Светия Дух. А тази благодат се настанява само в тези, които са разпнали себе си в злострадания и доброволни лишения, без никак да жалят себе си и чрез това са се съединили с разпналия се за тях Спасител.

Как да постъпваме, когато ни се струва, че висшата, разумна воля, е напълно победена от низшата воля

Ако някой път почувстваш такова силно надигане на греха, че ти се струва, като че ли вече не ще можеш да се противиш и като че ли най-старателното усърдие за противопоставяне е пресъхнало, внимавай, брате мой, не отпускай ръце, но трепни и застани твърдо. Това е вражеска уловка - чрез мисълта за невъзможност да пресече самото ти противодействие и да те накара, като сложиш и всяко оръжие, да се предадеш в ръцете на своите страсти. Спомни си тогава по-ясно тази хитрост на врага и не отстъпвай. Защото, докато не се съгласиш свободно със страстното влечение, ти още се намираш в числото на победителите, които отблъсват и поразяват врага, макар твоето съчувствие да е отишло вече към страстта. Бог е дал на нашата свободна воля такава сила, че макар всички присъщи на човека чувства, и всички демони да се опълчат срещу него и да встъпят с него в борба, те не могат насила да го принудят към действие. На негова страна винаги остава свободата да пожелае или да отклони онова, което те предлагат и искат. Затова човекът е отговорен за всичко и подлежи на съд. Запомни добре, че колкото и да ти се струва, че си слаб, ти не можеш да се извиняваш, ако склониш към страстното влечение. За това ще те изобличи и съвестта. И тъй, пригответи се толкова по-усърдно да противостоиш, колкото е по-силно нападението, и никога не отстъпвай от такова решение, като при всеки подобен случай повтаряй: *Бъдете бодри...бъдете мъжествени, бъдете крепки* (1 Кор. 16:13).

Като държиш по този начин своята воля непреклонна към греховната възбуда и като стоиш на страната на изискванията на висшата воля, послужи си и със своите духовни оръжия. Главното от тях е молитвата. С нея се насърчавай, като си казваш: *Господ е моя светлина и мое спасение: от кого ще се боя? Господ е крепост на моя живот, от кого ще се плаша?... И полк да се опълчи против мене, няма да се уплаши сърцето ми; и война да се дигне против мене, и тогава ще се надявам на Него* (Пс. 26:1, 3). Като съсредоточиш своите мисли и като осъзнаеш своята слабост да направиш сам необходимото за целта, прибегни към Бога, всемогъщия, и с гореща надежда и сълзи Го призови на помощ срещу страстта, която те бори, казвайки: *Дигни се нам на помощ, и ни избави поради Твоята милост* (Пс. 43:27). Владичице Богородице, не допускай да отстъпя пред своите страсти и да бъда победен от тях! Ангеле, хранителю мой, закрилай ме с крилете си от стрелите на лукавия и с твоя меч ги поразя и пропъди от мене!

Постоянствай в такива молитвени призовавания и ще видиш бърза помощ. Внимавай обаче върху себе си по-зорко. Врагът знае силата на такива молитвени призови към Бога и бърза да ги превари или да ги разстрои, като възбуди в тебе негодувание срещу Бога, задето Той е допуснал да бъдеш подложен на подобни вражески нападения и да се намериш в такава опасност. Така той не ще допусне и молитвата ти или ще я пресече и ще те направи недостоеен за Божията помощ. Когато забележиш такова богопротивно движение, бързай да възстановиш своето искрено и истинско убеждение, че Бог *не изкушава никого, но всеки се изкушава, увеличан и примамаван от собствената си похот* (Иак. 1:13, 14). След това вникни в предишните си дела, чувства и мисли и ще намериш, че от тях се е зародила вътрешна буря, която те е докарала до опасното положение. Врагът те е наклеветил пред Бога, а твоите немарливости е прикрил. Ти трябва чрез вяра да оправдаеш в себе си Бога, да се самоукориш в снизхождение и невнимание и като се разкаеш, да изповядаш този вътрешен грях пред Бога, и да възобновиш своите молитвени призовавания, които ще ти възвърнат винаги готовата за тебе Божия помощ.

Стремежът към духовно съвършенство трябва да бъде постоянен

Ако желаеш да победиш съблазните на лукавия колкото може по-бързо и леко, необходимо е, брате, да водиш борба с всичките си страсти непрекъснато и мъжествено, и особено и най-вече срещу самолюбието или неразумната обич към себе си, която се изразява в самоугаждане и самосъжеляване, - защото то служи за основа и за източник на всички страсти. То не може да се обуздае иначе, освен чрез непрекъснати доброволни самооскърявания и обич да понасяш скърби и лишения. Пренебрегването на това строго отнасяне към себе си е било, е и ще бъде винаги причина за неуспеха на нашите духовни победи - те да бъдат мъчни, редки, несъвършени и несигурни.

И така, духовният стремеж у нас нагоре трябва да бъде постоянен и непрекъснат, да се поддържа с душевна бодрост и мъжество, което ти можеш лесно да придобиеш, ако го потърсиш от Бога. Ако ти дойде смуцаващата мисъл за яростта и непрекъснатата злоба, която изпитват срещу тебе твоите врагове - демоните, и за множеството на техните пълчища, от друга страна, помисли си и за безкрайната и велика Божия сила, за Неговата обич към тебе, също както и за безкрайно по-голямото множество на небесните ангели и за молитвите на светиите. Всички те, макар и не явно, се борят за нас, заедно с нас, срещу демонските напъни, както е писано за Амалик: *Господ ще воюва срещу Амалика с тайна ръка* (Изх. 17:16 - слав.). Колко слаби жени и колко невръстни деца, ръководени от тази мисъл за крепката и винаги готова помощ, са поддържали този стремеж в душите си. И са удържали победа над всички хитрости на дявола и цялата злоба на ада.

Затова никога не се плаши, когато започнат да ти досаждат мислите, че борбата на демонските пълчища срещу тебе е много силна, че тя няма край и че ще продължи през целия ти живот, че не ще можеш да избегнеш паденията и тяхното многократно и разнообразно повторение. Трябва да знаеш, че тия вражески сили с всичките им хитрости се намират в ръцете на нашия божествен архистратиг, Господ Иисус Христос, за чест и слава на Когото ти живееш. Щом Той Сам те зове към съвършенство, разбира се, Той не само не ще допусне те да те насилят и да те победят, ако ти сам със свободната си воля не минеш на тяхна страна, но Сам ще те подпомага, както е и писано за това (Втор. 23:14).

Ако Господ забавя да ти даде пълна победа над твоите изкусители и отлага това до последния ден на живота ти, знай, че Той прави това заради по-голямо добро за тебе. Само ти не отстъпвай и не преставай да се стремиш нагоре с цялата си душа. Едно нещо имай в мисълта и в намерението си - да се бориш със себе си с цялото си въодушевление и мъжество, защото това е неизбежно. Няма човек, който би могъл да избегне тази борба, през живота си, или при смъртта. И който не води борба, за да победи страстите си и наветите на лукавия, той неизбежно ще бъде хванат в плен, тук или там, и предаден на духовна смърт.

Не е безполезно за тебе да знаеш, при това, с каква цел е угодно на Бога да ни държи в такова положение. Той не унищожавя изведнъж нашите страсти, но ги оставя да водят с нас борба до самата ни смърт с цел да изпита нашата обич към Него и нашата покорност на Неговата воля, и да ни научи на духовна борба.

По-подробно предава това блажени Теодорит. Бог, казва той, прави това поради следните причини: а) за да не се предаваме на безгрижие и нехайство, но да бъдем бдителни, грижливи и внимателни; б) за да не забравяме винаги готовото срещу нас нападение и да не бъдем неочаквано победени от страстите; в) за да прибъгваме винаги към Бога, и да търсим и очакваме от Него помощ; г) за да не се гордеем, а да мислим смирено за себе си; д) за да се научим от цялото си сърце да ненавиждаме страстите, които така неуморно ни нападат; е) за да ни изпита дали докрай пазим Божията чест, обич и вяра; ж) за да ни подбужда по-точно да спазваме всички Божии заповеди и да не престъпваме даже и най-малките; з) за да познаем на дело, колко е скъпоценна добродетелта, и поради това никак да не се съгласяваме да я изоставяме и да падаме в грях; и) за да добием възможност чрез непрекъснат стремеж да получаваме все по-големи и големи венци; к) за да прославяме Бога, а дявола и греха да посрамяваме чрез търпението си докрай; л) за да не се уплашим от борбата на демоните в смъртния ни час, когато тя ще стане най-силна срещу нас.

Стремежът към духовно
съвършенство трябва
да бъде постоянен

По този начин, бидейки заобиколени винаги от различни страсти, ние не можем да очакваме от тях нито мир, нито примирие, нито прекъсване, нито отлагане на борбата, а всеки миг сме длъжни да бъдем готови за борба, и веднага мъжествено да встъпваме в нея, щом те се надигнат срещу нас.

Разбира се, по-добре би било, ако ние в самото начало не отваряме вратата на нашето естество и не допускаме страстите да навлязат в душата и сърцето. Но след като те веднъж прокарат за себе си път в нас, ние не трябва да се предаваме на безгрижие, но е необходимо да се въоръжим срещу тях, за да ги пропъдим от нас. Те са безсрамни и упорити и не ще излязат, ако не ги изпъдим с борба.

Как християнинът трябва да поддържа своя стремеж към съвършенство

Щом се събудиш сутрин и се помолиш, казвайки: *Господи, Исусе Христе, Сине Божий, помилуй ме* - първата ти работа е да погледнеш в своето собствено сърце. Спомни си, че отляво вече стои онзи твой враг и онова страстно влечение, с които ти си в борба, готови веднага да те нападнат, и поради това трябва да вземеш решение или да победиш, или да умреш, но да не отстъпваш. Спомни си също, че отдясно невидимо предстоят твоят победоносец архистратиг, нашият Господ Исус Христос, със Своята Пресвета Майка, и множество свети ангели, начело с архангел Михаил, които са готови да ти се притекат на помощ, и поради това се въодушеви с добра надежда.

Ето, срещу тебе ще въстане князът на ада - дяволът с бесовските си пълчища и ще започне да разпалва у тебе страстното влечение, като ще те примамва с различни лъстиви обещания за твоето самоугаждане, за да прекъснеш борбата с тази страст и да ѝ се покориш, уверявайки те, че така ще ти бъде по-добре. Но внимавай върху себе си - едновременно ти трябва да слушаш и предпазващия и ободряващ глас и от дясната страна, с който твоят ангел пазител, от лицето на всички, които са от дясната ти страна, ти внушава, казвайки: Ето сега ще ти предстои борба с твоята страст. Да не се уплашиш и да не се боиш. Не бягай поради страх от полето на битката. Защото Сам Господ Исус, твоят Архистратиг, стои наблизо, заобиколен от хилядоначалници и стоначалници на безплътните и от цялото множество на светите ангели, готов да ти помогне срещу страстите ти и няма да допусне да те надвият и победят, съгласно обещанието: *Господ ще се бори за вас* (Изх. 14:14). Затова, стой твърдо, принуждавай себе си да не се поддаваш, но да изтърпиш това изпитание, като викаш от дълбочината на сърцето си: *не ме предавай на произвола на моите врагове* (Пс. 26:12). Призовавай твоя Господ, Пресвета Богородица, всички ангели и светиите. Помощта ще дойде и ти ще победиш. Защото е писано: *Пиша вам, момци, бодри и усърдни воители, защото победихте лукавия* (1 Иоан 2:13). Дори ти да си слаб и свързан с лоши навици, а твоите страсти да са силни и многобройни, много по-голяма помощ е приготвена за тебе от Този, Който те е създал и те е изкупил, и е несравнено по-силен от всички - Бог - твоят защитник в тази борба, както е писано: *Крепкия и силният Господ, силният на война Господ* (Пс. 23:8), Който при това има много по-силно желание да те спаси, вместо твоят враг да те погуби. И така, върви твърдо по пътя на съвършенството и никога не се отегчавай от трудностите, защото чрез този труд на принуждаване на себе си и чрез безжалостни болезнени откъсвания от порочните навици, се спечелва победа и се придобива голямо имане, с което се купува небесното царство и заради което душата завинаги се съединява с Бога.

Така, всеки ден от сутринта започвай в името на Бога борбата с твоите страсти, с оръжието на ненадяване на себе си и смела надежда на Бога, с молитва и приучване себе си на приличен труд и духовни подвизи, а най-вече с оръжието на умносърдечната молитва: "Господи Исусе Христе, помилуй ме!". Това страшно име, отправено към сърцето като двустър меч, поразява и прогонва демоните и страстите. За тази молитва ще говорим пак. С такова оръжие поразявай страстта и злото влечение, които се борят, в реда, който ти посочих, а именно: отначало чрез съпротива на страстта, след това чрез омраза към нея и накрая чрез противни на страстта добродетелни дела, извършвайки всичко това в молитвена атмосфера. Като действаш така, ще вършиш дело угодно на Бога, Който с цялата тържествуваща на небесата Църква невидимо стои и гледа твоя духовен възход.

Стремежът към съвършенство е труден и мъчителен. Но не скърби и не отпускай ръце, като имаш предвид, че, от една страна, ние сме длъжни да работим и да благоугаждаме на нашия Бог, а, от друга, че за нас, както казахме по-горе, е наложително да поддържаме този стремеж, ако искаме да живеем духовно. Защото, щом престанем да се стремим нагоре, веднага ще бъдем поразени от страстите. Да не те съблазни врагът с изкушението: "Отстъпи само за един час". Нека да бъде един час. Но какво ще бъдеш ти, отстъпил от живота по Бога и предал се на греховни страсти и плътски наслади? Ще бъдеш богоотстъпник, а да станеш такъв не само за един час, но и за един миг, е страшно. Но дали това ще стане само за един час? Няма ли да прекараш в този богопротивен живот часове след часове, а след това дни след дни, и години след години? А след това какво? Ако Господ те съжали и ти даде възможност да дойдеш на себе си, за да се измъкнеш

Как християнинът трябва
да поддържа своя стремеж
към съвършенство

от тази дяволска мрежа и да се събудиш от греховния сън, ти все пак ще трябва да разгаряш у себе си този стремеж към духовно съвършенство, но само с тази разлика, че тогава той (стремежът) ще бъде за тебе несравнено по-труден, по-болезнен и при това с малък успех.

Ако ли пък Господ те остави на произвола на твоите желания и на страстите ти, какво ще стане? - Няма да повтарям, ще кажа само: припомни си, защото кой не знае това? След живота в мъчителните примки на лошите страсти, понякога в опиянение от чувствеността, но винаги без истински радости, изведнъж ще те завари смъртният час, извънредно мъчително състояние на душата, което и Словото Божие не е могло да изобрази, а казва само: тогава ще викат: планини, *паднете върху нас* (Откр. 6:16). Този вик, като започне от часа на смъртта, непрекъснато ще продължава през цялото време след смъртта до края на света и ще се чува при настъпването на Страшния съд, и винаги ще е напразен. Не бъди толкова безумен, че да се хвърлиш съзнателно във вечните адски мъчения, като избягаш от кратковременните подвижнически трудове и борби. Но като човек разсъдлив, по-добре сега да предприемеш непродължителни подвизи и страдания в стремежа към съвършенство, та като победиш лукавия, да получиш венец и да бъдеш в единение с Бога и тук, и там в небесното царство.

В какъв ред трябва да се борим срещу своите страсти

Много полезно е за тебе, брате, да знаеш в какъв ред трябва да се бориш срещу своите страсти, за да вършиш това както следва, а не как да е, както правят някои, и по тази причина малко успяват и често претърпяват вреди. Редът, по който е необходимо да се борим с нашите страсти и да надвиваме злите желания, е следният: влез внимателно в своето сърце и изследвай с какви мисли, какви настроения и пристрастия то е заето най-много, и коя страст най-много господства и упражнява тирания в него. Вдигни оръжие преди всичко срещу тази страст и се помъчи да я надвиеш. Съсредоточи тук цялото си внимание и грижа, само с едно изключение, че когато случайно се надигне и някоя друга страст, трябва веднага да се заемеш и с нея и да я прогониш, а след това отново да обърнеш оръжието срещу главната страст, която непрекъснато показва своето присъствие и власт.

Как да се борим срещу внезапно повдигащите се движения на страстите

Ако ти, мой възлюбени, не си навикнал още да надвиваш внезапните движения и възбуди на страстите, по повод например на оскърбления или други неприятни срещи, ето какво те съветвам да правиш: постави си за правило, всеки ден, докато седиш у дома си, да предвиждаш всички случки, благоприятни и неблагоприятни, които можеш да срещнеш през деня, и вследствие на това какви страстни движения, прищевки и раздразнения могат да се явят у тебе. Пригответи се отнапред, как да ги потискаш при самото им зараждане, без да им даваш ход. Като действаш така, ти никога няма да бъдеш нападнат внезапно от никакви страсти, но винаги ще бъдеш готов да им окажеш съпротива и не ще се смутиш нито от гняв, нито ще се увлечеш от прищевки. Такъв преглед на възможните случки трябва да правиш най-вече тогава, когато предстои да ходиш по места, където можеш да срещнеш личности, които ще те привлекат или раздразнят. Бидейки подготвен, леко ще избегнеш и едното, и другото. Вълните на страстта, макар и да се надигнат, ще преминат над тебе или ще се разбият в тебе, като в твърд камък, но няма да те подхвърлят като лека лодка. В това ще те увери свети пророк Давид, който казва: *Пригответи се и не се смутих* (Пс. 118:60 - слав.).

Но с такава подготовка още не всичко е направено. Все още може да се повдигне възбуждане на страстта, и то неочаквано. В такъв случай ето какво ще правиш: щом усетиш страстна подбуда, било сладострастна или раздразнителна, бързай да я обуздаеш чрез усилията на волята. Напреди своя ум и по всякакъв начин се старай да не го допуснеш до сърцето, за да не се раздразни от това, което раздразва, или пък да склони към онова, което го привлича. Ако се случи неочаквано да се породи в сърцето едното или другото, старай се, първо, то да не се прояви. Не го проявявай нито с дума, нито с поглед, нито с движение. След това издигни своя ум и сърцето си към Бога, и като си спомниш ясно Божията безкрайна обич и Неговата безпристрастна правда, помъчи се да се освободиш от страстното движение и да възстановиш противоположното - доброто. При първата среща може би не ще можеш да го направиш както трябва, но в никакъв случай не изоставяй своето намерение да го сториш. Нека сега да мине без успех. После ще постигнеш успеха, когато се приключи тази страстновъзбудителна среща. Но важното е, да не допуснеш пораждащата се страст да се прояви. Затова, щом се освободиш от притока на недобрите впечатления, бързай към сърцето и се помъчи да изхвърлиш нечистотията, която се е загнездила в него.

Но най-хубавото и най-сигурното предпазване от внезапната страстна възбуда е отстраняването на причините, от които винаги произлизат такива движения. А такива причини са само две: обич и омраза. Ако ти, мой възлюбени, си попаднал в плен на обичта към някое лице или си пристрастен към някой предмет, голям или малък, естествено е, че когато ги срещаш или когато виждаш, че ги оскърбяват или им пакостят, или искат да ги отвлекат и откраднат от тебе, ти веднага се възмущаваш от това, скърбиш, люшкаш се и въставаш срещу онези, които правят това. Ето защо, ако желаеш да не се случват с тебе неочаквани тревоги от този род, погрижи се да надвиеш и изтръгнеш от сърцето си тази фалшива обич и това лошо пристрастие, и колкото по-далеч си отишъл в едното и в другото, толкова повече внимавай да бъдеш равнодушен и разумно да се отнасяш към лицата и предметите. Защото, колкото по-силна е у тебе обичта и пристрастието, толкова по-буйно е неочакваното възбуждане на страстта във всички посочени случаи.

Ако изпитваш омраза към някое лице или отвращение към някой предмет, то естествено кипваш от негодувание, щом ги срещнеш неочаквано, особено пък когато някой ги хвали. Ето защо, ако искаш да запазиш сърдечно спокойствие при такива случаи, принуди себе си и потисни недобрите чувства, които са се повдигнали у тебе, а по-късно ги изстреби напълно.

Тук ще ти помогне следното разсъждение (относно лицата) - че и те са Божии творения, създадени, както и ти, по Божий образ и подобие, от всемогнатата десница на живия Бог, че и те са изкупени и възсъздадени чрез скъпоценната кръв на Господа Христа, че и те са твои братя и съчленове, които не бива да ненавиждаш даже мислено, както е писано: *В сърцето си не враждувай против брата си* (Лев. 19:17). Особено пък когато ти (да предположим, че те заслужават твоето неразположение и неприязненост) ги посрещнеш с добро разположение и обич, чрез това ще се уподобиш на Бога, Който обича всички Свои създания и не се гнуси

Как да се борим срещу
внезапно повдигащите се
движения на страстите

от никого, както Го възхвалява премъдрият Соломон: *Ти обичаш всичко съществуващо и се не гнусиш от нищо, което си сътворил, понеже не щеше да създадеш нещо, ако би го мразил* (Прем. 11:25), и Който, като прощава на човешките грехове им *оставя Своето слънце да грее над лоши и добри, и праща дъжд на праведни и неправедни* (Мат. 5:45)

Как да надвиваме плътските страсти

Срещу плътските страсти, брате мой, е необходимо да се води борба по друг, по-особен начин, отколкото срещу останалите страсти. За да върви това у тебе по правилния ред, трябва да знаеш, че трябва да правиш едно преди изкушението от тези страсти, друго по време на изкушението и съвсем друго след прекратяването му.

Преди изкушението твоето внимание трябва да бъде насочено към причините, които обикновено служат като повод за пораждаване на изкушението, или за възбуждане на страстта. Тук законът е: избягвай всички случаи, които могат да смутят спокойствието на твоята плът, особено срещи с лица от другия пол. И ако някой път се наложи да беседваш с такова лице, не разговаряй продължително, като спазваш скромност и известна строгост в лицето си, и думите ти нека бъдат учтиви, но повече съдържани, отколкото благосклонни.

Необходимо е всеки да бъде внимателен в отношенията си с ония лица от другия пол, с които той смята за позволено обикновеното общуване в живота поради това, че са му близки, или че са благочестиви и добродетелни, или поради това, че от тях е получено благодеяние и има нужда по-често да им се засвидетелства признателност. Трябва да се боим от това, защото към безстрашието и невниманието спрямо себе си при общуването с такива лица почти винаги се примесва пагубната чувствена страст, която след това постепенно се промъква в душата до самата ѝ дълбочина и така замъглява ума, че тези, които са заразени от нея, започват да не обръщат внимание на опасните причини на греха като: страстни погледи, сладководни приказки и от едната и от другата страна, привлекателни движения и положения на тялото, стискане на ръцете, и други дяволски мрежи, от които понякога не могат никак да се освободят.

Бягай, брате мой, от този огън, защото ти си барут, и никога да не се осмеляваш самонадеяно да мислиш, че си мокър барут, изцяло намокрен с водата на добра и силна воля. Не! не! Но считай, че си от сухия, най-сухия барут, и изведнъж избухваш, щом усетиш този огън. Никак да не се надяваш на твоето твърдо решение и на твоята готовност по-скоро да умреш, отколкото да наскърбиш Бога с грях. Макар и да може да се допусне, че по тези причини ти си намокрен барут, но поради честото общуване и прекарване насаме с женския пол плътският огън постепенно ще изсуши водата на добрата воля и ти сам не ще забележиш, как ще пламнеш от плътска любов, и то до такава степен, че няма да се срамуваш от хората и от Бога, и за нищо не ще смяташ честта, живота и всичките мъчения на ада, в стремежа си да извършиш грях.

Бягай, бягай непременно: а) от такова общуване с лица, които могат да ти послужат за съблазън, ако искрено желаеш да не попаднеш в робството на греха и да не платиш данъка му, който е душевна смърт. Премъдрият Соломон нарича премъдър онзи, който се бои и бяга от причините на греха. А този, който, като се надява много на себе си, самонадеяно не ги избягва, нарича неразумен, като казва: *мъдрият се бои и бяга от злото, а глупавият, като се надява на себе си, се смесва с беззаконно (дело)* (Притч. 14:16 - слав.). Не на това ли сочи и свети апостол Павел, когато заповядва на коринтяните: *Бягайте от блудството* (1 Кор. 6:18 - слав.)?

б) Бягай от безделието и леността. Бъди бодър и внимателно следи за мислите си, като мъдро устройваш и ръководиш своите работи, които се изискват от положението ти.

в) Бъди послушен към твоите духовни ръководители и с готовност изпълнявай всичко, което ти заповядат, а най-вече, което служи за твоето смирение и е противно на твоята воля и твоите влечения.

г) Никога не се позволявай смело да съдиш ближния. Никога не съди и не осъждай, а най-вече за същия плътски грях, за който говорим, макар някой и да го е извършил. Към такъв прояви състрадание и снизхождение. Недей негодува срещу него и не се присмивай, но от неговия пример си вземи урок за смирение, и като знаеш, че и ти сам си много слаб и склонен към лошото, казвай си: днес той е паднал, а утре ще падна аз. Ако осъдиш и презреш другия, знай, че Бог ще те накаже, като допусне сам да паднеш в същия грях, за който осъждаш другите. *Не съдете, за да не бъдете съдени* (Мат. 7:1). Да не бъдете осъдени на същото, за да познаете от своето падение вредата от гордостта, и като се смирите, да потърсите лек срещу две злини: срещу гордостта и срещу блудството.

Но ако Бог по Своята милост те запазва от падения и ти поддържаш неизменно и твърдо своята мисъл целомъдрена, все пак престани да осъждаш, ако си осъждал, и не бъди самонадеян, но се смири и не вярвай на своето постоянство.

д) Внимавай и бди върху себе си. Ако си придобил някой Божий дар, или се намираш в добро духовно състояние, не се поддавай на празната мисъл, че твоите страсти не ще посмеят да те нападнат, и че ти толкова ги ненавиждаш и ги презираш, че отведнъж ще ги отблъснеш, ако те се осмелят да те доближат. Щом помислиш така, лесно ще паднеш, като изсърхнал лист от дърво.

А ето какво трябва да правиш през време на самото изкушение:

Разбери по-скоро причината, от която е произлязло смущението, и веднага я премахни. Причината за това може да бъде или вътрешна, или външна. Външни причини са: своеволие на очите, приятни за ухото приказки, приятни по съдържание и по мелодия песни, елегантни дрехи от тънки платове, парфюми, свободни обноски и приказки, допирание и ръкостискане, танци и други подобни. Лек срещу всичко това е: скромно и смирено облекло, нежелание да виждаш, да слушаш, да помиришваш, да говориш и да се допираш до такова нещо, което докарва движение на страсти.

Срещу мислите, от каквото и да произхождат, за лекарство служат различните духовни упражнения, съобразни със сегашното твое състояние и изискване към него, каквито са: четене на свети и душеспасителни книги, особено свети Ефрем Сирийски, свети Йоан Лествичник, Добротолубието и други подобни благочестиви размишления и молитви.

Когато започнат да те нападат срамни мисли, извършвай молитвата си така: веднага издигни своя ум към разпнатия заради нас Господ и от дълбочината на душата си викай към Него: "Иисусе, мой Господи! Сладки мой Иисусе! Побързай ми на помощ и не давай на моя враг да ме плени!". Едновременно с това прегръщай мислено или в действителност, ако имаш наблизо, животворящия кръст, на който е разпнат заради тебе Господ.

По времето, когато в тебе се умножат срамните мисли на плътската страст, твоят размисъл не бива да бъде насочен направо срещу тях, макар някои и да съветват това. Не се захващай да изобразяваш в мислите си нечистотата и срамотата на греховете на плътската страст, нито терзанията на съвестта си, които идат после, нито развалата на естеството и изгубената чистота на твоето девство, нито опетняването на честта и други подобни. Не се захващай, казвам, да размисляш за това, защото такова размисляване невинно бива сигурно средство да преодоляване на изкушенията на плътта, а напротив, може да послужи и за усилване на борбата, а някой път и за падение. Защото, макар умът да води мислен разговор за усилване на съпротивата срещу тази страст, понеже мисълта все пак е насочена към предмети, към които сърцето не е равнодушно, то не е чудно, докато умът произнася строги присъди за подобни дела, сърцето да се услажда от тях (делата) и да се съгласява с тях.

Необходимо е да се мисли за такива предмети, които биха прикрили тези срамни неща и напълно биха отвлекли вниманието от тях, а със съдържанието си биха подействали отрезвяващо върху сърцето.

Предмети от този род са животът и страданията на въплътилия се заради нас Господ Иисус, часът на нашата смърт, от който няма да избегнем, денят на Страшния съд.

Ако, както това нередко се случва, тези срамни мисли продължават пак да те нападат с особена сила и неудържимо, то не бой се. Не преставай да размисляш за посоченото и не преминавай към онзи начин на борба, да излезеш направо срещу тях, като разкриваш отрицателните им страни, както говорихме по-горе. Не прави така, но продължавай, колкото е възможно по-внимателно, да размисляш за посочените преди това важни и отрезвяващи предмети, без ни най-малко да се безпокоиш за срамните мисли, като че ли те не са твои собствени. Знай, че няма по-добър начин за тяхното изгонване от този, да ги презираш и да не ги считаш за нищо. Прекъсвай размишлението често с тази или подобна на нея молитва: "Освободи ме, Творче и Избавителю мой, от тези мои страсти, за слава на Твоите страдания и на Твоята неизказана благост". С подобна молитва завърши своето размишление.

Никога не насочвай умното си око към тази плътска нечистота, понеже нито една представа за нея не е безопасна. И не се спирай на мислен разговор с тези изкушения, за да определиш дали си се съгласил с тях, или не. Такова изследване, макар на пръв поглед да изглежда хубаво, всъщност е истинско коварство на дявола, който се опитва по този начин да те измъчи, да те докара до малодушие и отчаяние, или да те задържи колкото е възможно по-продължително при тези мисли и чрез тях да те вкара в грях чрез дело от този род или в някой друг грях.

Вместо изследвания за подобни мисли, които те смущават, иди и изповядай всичко подробно на своя духовен отец, и бъди след това спокоен в мислите и в сърцето си, без да се смущаваш от различни въпроси, като се успокоиш с решението на твоя духовник. Но е нужно да му откриеш всичко, което е смущавало и смущава твоя ум и твоето чувство при това изкушение, без да скриваш нищо и без да допускаш срамежливостта да свърже езика ти по време на изповедта. Защото, ако при всяка борба със страстите ние имаме нужда от дълбоко смирение, за да ги победим, колко повече то ни е необходимо през време на борбата с плътта? Защото и самото това изкушение най-вече се явява като рожба на гордостта, за вразумяване или наказание за нея. Ето защо свети Йоан Лествичник говори, че който е паднал в блуд или в някой друг плътски грях, той преди това е паднал в гордост; и че е допуснато да падне в грях, за да се смири: "Където се е извършило падение, там по-рано се е настанила гордостта; защото гордостта е предвестница на падението". И още: "Наказание за горделивия е падението".

А ето какво трябва да правиш накрая, когато срамните мисли се успокоят и изкушението премине: колкото и да ти се струва, че си свободен от борбата с плътта, и колкото и да си уверен в това, старай се по всякакъв начин да пазиш своя ум и вниманието си от тези неща и лица, които са били причина за пораждаване в тебе на такова изкушение. И не проявявай желание да се видиш с тях, макар да са ти роднини, да са благочестиви и да са твои благодетели. Вразумявай себе си чрез напомняне, че и това е греховно прелъстяване на нашето развратено естество и мрежа на нашия лукав враг дявола, който тук се преобразява в светъл ангел, за да те хвърли във вечната тъмнина, както казва свети апостол Павел (2 Кор. 11:14).

Как да побеждаваме нехайството

За да не изпаднеш в такова нехайство, което да ти пресече възхода към духовното усъвършенстване и да те предаде в ръцете на твоите страсти, необходимо е да избягваш всякакъв вид любопитство (разпитване какво е там, какво е тук, празно скитане, празни разговори, заглеждане), всякакво привързване към нещо земно и всякакво произволно вършене само на онова, което ти би желал, напълно неподходящо за твоето положение. Напротив, необходимо е по всякакъв начин да принуждаваш себе си да изпълняваш бързо всички заповеди на твоите началници и духовни отци и да вършиш всяка работа в такова време и по такъв начин, както те са наредили.

Не се бави да пристъпваш към всяка работа, която има да вършиш, защото първото малко забавяне ще те доведе до второ по-дълго и т.н. От това работата започва твърде късно и не успява навреме, или съвсем се изоставя, като тежка. Като опиташ веднъж сладостта на безделието, ще започнеш да го обичаш и да го търсиш повече от работата. А като задоволяваш това желание, ще стигнеш постепенно до навика да не работиш, или до леността, при която страстта към безделието ще те овладее дотам, че ти даже ще престанеш да съзнаваш колко това е неприлично и престъпно. Едва когато ти омръзне самата леност, тогава отново с цялото си усърдие ще се захванеш за всички свои работи. И със срам ще видиш, колко немарлив си бил преди това и колко необходими работи си пропуснал заради празното и безполезното “да върша каквото искам”.

Това нехайство, като започне едва забележимо, прониква навсякъде и със своята отрова парализира не само волята, като насажда у нея отвращение към всяка работа, към всеки духовен подвиг и послушание, но заслепява и ума, като не му дава възможност да види неразумността и лъжливостта на мислите, върху които се основава такова настроение на волята. То не позволява на ума да представи на съзнанието здравите разсъждения, които биха могли да повдигнат тази, станала мързелива, воля, колкото е възможно по-скоро и без много отлагане да изпълни необходимото дело. Защото не е достатъчно да се върши работата бързо, но е необходимо всяко дело да се извършва своевременно, внимателно и грижливо, за да бъде, доколкото е възможно, съвършено.

Мисълта ти да не се отклонява от убеждението, че едно възнасяне на ума към Бога и едно смирено коленопрекланяне в слава и чест на Бога е несравнимо по-ценно, отколкото всички съкровища на света; и че всеки път, когато ние, като пропъдим нехайството, принуждаваме себе си грижливо да извършваме необходимата работа, ангелите на небето ни приготвяват венец за славната победа; и че, напротив, за нехайните не само няма венци у Бога, но че Той постепенно взима обратно от тях и тези дарове, които им е дал преди за усърдното им служение на Него, а накрая ще ги лиши и от Своето царство, ако те останат нехайни, както в притчата за поканените на вечеря, които не отишли поради леност, е казал: *казвам ви: никой от поканените няма да вкуси от вечерята* Ми (Лук. 14:24). Такава е участта на нехайните. А на тези, които са грижливи и принуждават себе си към всяко добро дело, без да се жалят, Господ умножава Своите благодатни дарове тук и готви вечноблажен живот в небесното Си царство, както е казал: *царството небесно бива насилвано и насилници го грабят* (Мат. 11:12).

Ако злият помисъл, като се опита да те хвърли в нехайство, започне да ти говори, че за да придобиеш добродетелта, която си обикнал, за тебе е неизбежно да положиш извънредно голям труд и при това в течение на много дни, че твоите страсти са силни и многобройни, а ти си сам и слаб, че за тебе е необходимо да направиш много и при това големи дела, за да достигнеш целта си, ако, казвам, мисълта за нехайството започне да ти представя всичко това, не я слушай. Напротив, така си представяй работата, че наистина на тебе ти предстои да вършиш дела, но те не са многочислени; ще трябва да се нагърбиш с труд, но не твърде голям и за късо време; че ще те нападнат страсти, но не многобройни, а една, която може да е силна, но благодарение на Божията помощ, която ти винаги имаш, уповавайки се изключително на нея, ти ще я надвиеш. Ако постъпваш така, нехайството ще започне постепенно да отстъпва от тебе, а вместо него, под въздействието на добрите мисли и чувства, ще започне постепенно да навлиза грижлива ревност за всичко необходимо, и накрая тя ще завладее всички сили на твоята душа и тяло.

По същия начин постъпвай и по отношение на молитвата. Ако за извършване на някое последование на службата, да речем, е необходимо един час молитвен подвиг, а това ти се струва тежко за твоята леност,

в такъв случай започни, без да мислиш, че ще ти бъде необходимо да стоиш цял час, а мисли, че това ще се продължи четвърт час. Като престоиш четвърт час, ще си кажеш: ще постоя още четвърт час. Това, както виждаш, не е много. След това направи същото за третата и четвъртата четвърт. И ще завършиш по този начин молитвения си подвиг, без да почувстваш мъка и отегчение. Ако ли някой път през време на продължителна молитва се случи да усетиш такова отегчение, което пречи и на самата молитва, в такъв случай остави за известно време молитвеното правило, а после пак го продължи и завърши недовършеното.

Така постъпвай и по отношение на ръчната работа и делата на твоето послушание. Ще ти се стори, че има много работа. Ти ще се мяташ насам-натам, готов да отпуснеш ръце. Но не мисли за това, а се залови веднага за първата попаднала ти работа и я върши с усърдие, като че ли няма нещо друго, и така спокойно ще я завършиш. След това ще постъпиш по същия начин и с останалите твои задължения и всичко ще извършиш спокойно, без смут и притеснение.

Така постъпвай по отношение на всичко, и трябва да знаеш, че ако не се заловиш разумно и не успееш да надвиеш чувството на мъка и претовареност, които ти сочи духовният враг, нехайството накрая напълно ще те овладее. Така че, когато ти предстои някаква работа, даже и когато е още далеч от тебе, ти ще я чувствуваш като цяла планина на гърба си. Ще се измъчваш, като робите, които се намират в безизходно робство. Така и през време на почивка не ще имаш спокойствие, и когато си без работа, ще се чувстваш претоварен от дела.

Знай също, чедо, че тази болест на леността и нехайството със своята отрова постепенно, без да се забелязва, поражда младите корени, от които би могло след време да поникнат добри навици. Също така загиват и онези добродетелни навици, които са вече отдавна вкоренени и служат като основа за целия добър ред в живота. Както червеят бавно разяжда дървото, така и тази болест, ако продължава, незабелязано изяжда и изтребва самите нерви на духовния живот. С нейна помощ дяволът умее да простира мрежи и примки на изкушения за всеки човек. Особено грижливо той върши това към ревнителите на благочестивия живот, като знае, че мързеливият и нехайният лесно се поддава на сладострастието и пада, както е писано: *Ленивият пребивава в похоти* (Притч. 13:4 - слав.).

Бъди винаги внимателен, моли се и имай грижа за онова, което е добро, както подобава на мъжествения борец: *ръцете на мъжествения са в прилежание* (Притч. 13:4 - слав.). Не стой със скръстени ръце, отлагайки ушиването на сватбената дреха до момента, когато ще бъде необходимо да излезеш в пълно брачно одеяние за среща на идващия младоженец - Христос Господ. Всеки ден си напомняй, че *днес* е в нашите ръце, а *утре* е в ръцете Божии, и че Този, Който ти е дал утрото, не се е задължил да ти даде и вечерта. Затова, не слушай дявола, когато ти шепне: дай на мене *сега*, а на Бога ще дадеш *утре*. Не и не! Всичките си часове на живота прекарвай така, та да бъдат те благоугодни на Бога. Имай в ума си, че след този час не ще ти бъден даден друг, и че за всяка минута от този час ти ще бъдеш длъжен да дадеш подробен отговор. Помни, че времето, с което разполагаш сега, е неоценимо, и че ако напразно го хабиш, ще дойде време, когато ще го потърсиш, но не ще го намериш. Считай изгубен онзи ден, през който, макар и да си вършил добри дела, не си надвивал лошите навици и желания.

Завършвам моите наставления, като повтарям апостолската заповед: *Подвизавай се с добрия подвиг* винаги (1 Тим. 6:12). Защото често се случва, че един час усърдна работа придобива рая, както и обратно - един час нехайство ни лишава от него. Бъди гризлив, ако желаеш да засвидетелстваш колко е твърда пред Бога твоята надежда за спасение: *който се надява на Господа, пребивава в прилежание* (Притч. 28:25 - слав.).

Как да управляваме и правилно да използваме ВЪНШНИТЕ СЕТИВА

У ревнителите на благочестието много осмислен и непрекъснат подвиг трябва да бъде здравето управляване, правилното насочване и ползването на нашите пет сетива: зрение, слух, мирис, вкус и осезание. Сърцето ни непрекъснато жадува и търси утеха и наслади. То би следвало да ги намира вътре в себе си, понеже носи и съдържа в себе си Този, по Чийто образ е създаден човекът, Който е източник на всяка утеха. Но когато човекът отпаднал от Бога, при падението той не запазил своето богоподобие, чрез изискванията на плътта се отделил от Бога. Така започнал да търси навън радости и утехи за себе си. Като ръководители и проводници за това започнали да се използват сетивата. Чрез тях душата излиза навън, вкухва от нещата, които се подлагат на изпитване от всяко сетиво, и си доставя удоволствие чрез тези, които доставят удоволствие на сетивата, и от тяхната съвкупност тя си доставя утехи и наслади. По този начин редът бил изопачен: вместо да търси Бога в себе си, сърцето търси удоволствия навън и се задоволява от тях.

Тези, които се вслушват в Божия глас за покаяние, се покаяват и започват да възстановяват в себе си първоначалния начин на живот, възвръщат се в себе си, а оттук при Бога, за да живеят в Него и чрез Него, в това, да имат своето най-висше благо, и да носят в себе си източника на утехите. Възстановяването на този ред, макар да се възприема със силно желание и твърдо решение, не се постига изведнъж. Който се е решил на това, нему предстои продължителна борба с предишните навици, докато те отпаднат и се заменят с други, съобразни с новия живот. И ето тук именно е от голямо значение как да управляваме и да се ползваме от външните сетива.

Всяко сетиво има свой кръг приятни и неприятни предмети. Душата изпитва удоволствие от приятните и като навикне, в нея се образува сладострастие към тях. По този начин от всяко сетиво в душата се насаждат няколко греховни влечения или наклонности и пристрастия. Те всички се крият в нея и мълчат, когато няма повод за тяхното възбуждане. Понякога те се възбуждат от мислите за техните предмети, но най-вече и най-силно тогава, когато самите предмети са в досег със сетивата. В такъв случай сладострастието към тях се надига безгранично - и в този, който още не е решил да му се поддаде, *ражда грях, а грехът, извършен, ражда смърт* (Иак. 1:15), и за него се сбъдва пророческото изречение: *смъртта влиза през прозорците ни* (Иер. 9:21), т.е. през сетивата, които са прозорци на душата за влизане във връзка с външния свят. В този, който е решил да не му се поддава, започва борба, която е твърде опасна. Ето защо при такива случаи трябва да се придържаме към правилото, така да управляваме и така да се ползваме от сетивата, че чрез тях да не се възбужда чувственото сладострастие, а напротив, да се добиват такива представи, които да го потискат и да възбуждат противните на него чувства.

Виждаш ли, брате, в каква опасност могат да те докарат твоите сетива. Внимавай върху себе си и бъди мъдър, за да се предпазваш. Старай се по всякакъв начин да не ги допускаш да блуждаят насам-натам, както искат, и не ги насочвай към вкушване само на чувствени наслади, но напротив, насочвай ги там, където ще е добро или полезно и необходимо. Ако досега понякога през твоите сетива са се промъквали чувствени наслади, то отсега се подвизавай да ги обуздаваш и предпазваш от увлечения. Управлявай ги така, че там, където те по-рано са робували на суетни и душевредни удоволствия, сега от всяко нещо да възприемат полезни за душата представи и да ги пренасят в нея. Тези представи, като възраждат в душата духовни мисли, ще я карат да бъде събрана в себе си и ще я възнасят на крилете на умното съзерцание към лицезрението на Бога и към славословието Му!

Така, като наблюдаваш четирите стихии - огън, въздух, вода и земя, и като размисляш за тяхното естество, сила и действие, с голямо духовно задоволство ще извикаш към техния Творец, Който така ги е устроил: "Боже велики, Творче и Промислителю! Радвам се и се веселя, че Ти си начало и първопричина за

съществуването на всички живи същества, на силите и на движенията!“. Като погледнеш към небето и към небесните тела: слънцето, луната и звездите, и като размислиш, че те са получили своята светлина и блясък от Бога, ще извикаш: “Светлина, по-светла от всички светлини, от Която е създадена веществената и невеществената светлина! Пречудна Светлина, първото нещо, от Коего са се зараждали ангелите и изпитват блаженство светиите, при неотклонното съзерцаване на Която всички веществени светлини изглеждат като дълбока тъмнина! Аз Те славя и превъзнасям, истинска Светлина, която просвещава всеки човек, идващ в света! Удостои ме винаги да Те съзерцавам с ума си, за да се радва с пълна радост сърцето ми!”.

Също така, като наблюдаваш дървета, треви и други растения, като размисляш как живеят, хранят се, растат и се размножават, и че те не от себе си имат живот и всичко друго, което притежават, но че всичко това е от творческия Божий Дух, Който ти не виждаш, и Който единствен им дава живителни сили, можеш да възкликнеш така: “Ето къде е истинският Живот, от Който, в Който и чрез Който всичко живее, храни се и се размножава! О, живоносна Наслада на моето сърце!”.

По същия начин, като наблюдаваш и неразумни животни, можеш да се издигнеш с ума си към Бога, Който им е дал сили и чувства да се придвижват от едно място на друго, и да кажеш: “О, първоначална Сила за движение на всичко, Която, привеждайки го в движение, Сама остава непроменена! Колко се радвам и веселя на тази Твоя непроменливост!”.

А като наблюдаваш себе си или другите хора и като размисляш, че само на човека е дадено високо достойнство, че от всички живи същества на земята само той е надарен с разум и служи за единение и съюз на веществените и невеществените творения - вдигни се да славословиш и да благодариш на своя Творец и Бог, като кажеш: “О, вечна Троице на Отца, Сина и Светия Дух! Бъди възхвалявана във вечни векове! Колко съм задължен да Ти благодаря винаги не само затова, че Ти си ме създал от земята и си ме поставил над всички земни творения, не само затова, че Ти си ме удостоил със Своя образ, с разум, слово и живо тяло, но най-вече задето си ми дал свободна воля да имам възможност да се уподобявам на Тебе чрез добродетелен живот, за да Те имам винаги в себе си и да имам блаженство в Тебе!”.

Сега се обръщам поотделно до всяко едно от петте сетива и ти казвам: като виждаш красотата и благообразието на творенията, отделяй умствено онова, което виждаш, от духовното тяхно значение, което не виждаш, и като размислиш, че цялата тази благообразна видима външна красота е дело на невидимия и най-прекрасния творчески Дух, в Който се намира първопричината на всяка външна красота, кажи, изпълнен от радостно чувство: “Това са обилни потоци от неръкотворния извор! Това е всенапоояващият дъжд от безкрайното море на всички добрини! Радвам се от дълбочината на сърцето си, размисляйки за неизказаната красота на моя Творец - Който е начало и първопричина на всяка създадена красота! С каква духовна сладост се изпълвам, когато размислям за неизказаната (невъзможно да бъде описана нито с думи, нито с мисъл) красота на моя Бог, Който е първопричина на всяка красота!”.

Когато слушаш някой приятен глас или хармония от такива гласове и пение, насочи своя ум към Бога и кажи: “Господи мой, Ти си хармония на всички хармонии! Колко се радвам на Твоите безкрайни съвършенства, които, съсредоточавайки се в Тебе в преестествена хармония, отразявайки се в множеството ангели на небето и в безбройните творения под небето, образуват недостижима стройна симфония!”¹.

Ако ти се случи да помиришеш миро или някое хубаво цвете, премини мислено от този мирис към тайната приятна миризма на Светия Дух и кажи: “Това е хубавата миризма на онова уханно Цвете, и на онова Миро, Коего не се свършва и Коего е разлято върху всички Божии творения, както се говори в книгата “Песен на песните”: *Аз съм саронски нарцис, долински крин* (2:1), - и още: *името ти е като разлято миро* (1:2). Това е приятното Благоухание, Коего се разлива в изобилие върху всичко, от най-висшите безплътни чисти ангели до най-низшите творения и ги изпълва с хубавия мирис”. Така някога Исаак, като усетил дъха от облеклото на своя син Иакова, казал: *ето, дъхът от сина ми е като дъх от (пълна) нива, която Господ е благословил* (Бит. 27:27).

А когато ядеш или пиеш, мисли, че Бог е, Който дава приятен вкус на всяка храна.

¹Симфония в смисъл съгласие, съгласуваност.

Също, когато раздвижваш ръцете си, за да извършиш някоя работа, размисляй, че Бог, Който ти е дал сили и способност да действаш, е първопричина на всяко движение.

А когато видиш у другите хубост или мъдрост, или правда, или някои други добродетели, и тук, като отделиш видимото от невидимото, кажи към Бога: "О, неизтощима Съкровищница на всяка добродетел! Колко голяма радост е за мене да знам и да виждам, че всяко добро изхожда от Тебе и че всяко наше добро, в сравнение с твоите божествени съвършенства, е нищо! Благодаря Ти, Боже мой, за това и за всяко друго добро, което правиш Ти за моя ближен. Но спомни Си, наш Благодетелю, и за моята нужда и за големия недостиг от добродетели, от който страдам".

И ще кажа общо, че всеки път, когато усетиш в Божиите творения нещо привлекателно, което услажда, не спирай вниманието си само върху него, но отминавайки го, възнасяй мисълта си към Бога и казвай: "Ако Твоите творения, Боже мой, са толкова прекрасни, толкова радостни и усладителни, колко безкрайно прекрасен и колко безкрайно усладителен си Ти Сам, Творче на всичко!".

Ако постъпваш така, мой възлюбени, можеш при помощта и на петте си сетива да се научиш на богопознание, като винаги възхождаш с ума си от творенията към Твореца. Тогава съществуващото и устройството на всичко създадено ще бъде като книга на богословието за тебе, и ти, докато се намираш в този живот, ще станеш участник на онова знание, което е свойствено на небесните жители. Защото целият свят и цялата природа не са нищо друго, освен орган, в който при видимата външност невидимо пребивава Сам Устроителят и Художникът на всичко, Който действа и видимо проявява Своето художество, или във видимото и вещественото представя пред погледа на разумните творения Своите невидими съвършенства и действия. Ето защо, от една страна, премъдрият Соломон казва: *От величието на хубостта у създанията ще се познае сравнително Виножникът на тяхното битие* (Прем. 13:5), а, от друга страна, свети апостол Павел свидетелства, че *онова, що е невидимо у Него, **сиреч**, вечната Му сила и Божеството, се вижда още от създание мира чрез разглеждане творенията* (Рим. 1:20).

В Божия свят се намират, от една страна, всички Божии творения, които са устроени премъдро, а, от друга - човечите, надарени с разум, с цел, при помощта на разума, да разглеждат творенията и откривайки в тяхното създаване и устройство безкрайната премъдрост, да се издигат до познаване и съзерцаване на предвечното Ипостасно Слово, чрез Когото всичко е станало (Иоан 1:3). И, естествено, от действията ние ще опознаем Онзи, Който действа. Необходимо е само правилно и здраво да се разсъждава, за да се намери в творенията вяра и в създаденото да се види Създателят.

**Същите вещественни предмети,
за които вече говорихме,
могат да послужат
като средства за добро
ползване на нашите сетива,
ако ние преминаваме
от тях към размисли
за въплътяването на Бог-Слово,
страданията и смъртта Му**

По-горе ти посочих как от веществените предмети можем да възнасяме нашия ум към съзерцаване на Бога. И по друг начин можеш да възнасяш своя ум от вещественото към Божественото - а именно, чрез преминаване от вещественото към размисъл за въплътяването на Бог-Слово, за страданията и смъртта Му. Всички видими неща могат да послужат за повод към такъв размисъл и съзерцание, ако преди това, гледайки ги, преминеш с мисълта си, както казахме по-горе, към размисляне, че Бог е Първопричината, Която им е дала битие и всичко, което има у тях: сили, съвършенства, действия, положение между другите творения и т.н. Ще размислиш колко е голяма и неизмерима добротата на Този Бог, когато Той, бидейки единствено Начало на всяко създадено от Него творение, поискал да слезе до такова смирение и смалчаване, че да стане човек, да пострада и да умре за хората, допускайки творението на Неговите ръце да се въоръжи срещу Него и да Го разпъне.

И така, когато видиш или чуеш, или докосваш въже, бич, стълбове, трънливи клони, гвоздеи, чукове и др. подобни, помисли как всичко това някога е послужило като оръдие за страданията на твоя Господ.

Когато видиш сиромашки къщи или живееш в такава къща, премини в спомени за пещерата и за яслите, в които се е родил твоят Спасител Христос. Когато видиш, че вали дъжд, припомни си за онези кървави капки пот, които са капели от божественото тяло на сладкия Иисус в Гетсиманската градина и оросявали земята. Когато видиш морето и лодки по него, припомни си как някога Христос е ходил по водата и как от лодката е учил народа. Камъните, които виждаш, нека ти напомнят за онези камъни, които са се разпукали в момента на смъртта на Господа, и земята, по която ходиш, нека ти напомня за нейното тресене, станало при края на страданията Му.

Слънцето нека ти напомня онази тъмнина, която го затъмнила тогава. Водата да ти напомня онази вода, която заедно с кръвта изтекла от божествените ребра на Господа, когато войникът Го пробол на кръста след смъртта Му. Когато пиеш вино или друго питие, припомняй си за оцета и жлъчката, които дали на Спасителя на кръста.

Когато се обличаш, припомни си, че предвечното Слово облече човешка плът, за да те облече с божеството Си. Като погледнеш себе си облечен, помисли за Христа Господа, Който благоволи да бъде съблечен, за да приеме бичуване с камшици и заради тебе да бъде прикован на кръста. Ако нечий глас ти се покаже приятен и привлекателен, прехвърли влечението си към Спасителя, от Чиито уста изхожда всяка благодат и

Същите веществени предмети,
за които вече говорихме, могат
да послужат като средства за

сладост, както се пее в псалмите: *благодарно използване на слушане* (Пс. 44:3). И поради сладостта на речта Му, народът постоянно е бил при Него *свободно и радостно* да Го слуша, както свидетелства свети евангелист Лука, казвайки: *целият народ Му беше благодарен за Го слушаше* (Лук. 19:48). Когато чуеш шум и викове между народа, помисли си за *възновяване без забравяване* на иудеите: *премахни Го, премахни, разпни Го!* (Иоан 19:15). Когато видиш *справедливостта* спрямо Му си, че *Най-прекрасният от синовете човечески* (Пс. 44:3), Господ Иисус Христос, от обич към тебе благоволи да се яви на кръста като *нямаше изглед, който да ни привлича към Него. Той беше презрян и унижен пред хората* (Ис. 53:2, 3). Всеки път, когато бие часовникът, да ти идва наум онова тъгуване на сърцето, което обхванало Господа Иисуса, когато в Гетсиманската градина започнал да се страхува за приближаващия час на страданията и смъртта Му. Или мисли, като че ли чуваш ударите на чука, които се разнасяли при приковането на Господа към кръста. И ще кажа общо, при всеки скръбен случай, който сполети тебе или друг, знай, че всяка наша скръб и страдание са нищо в сравнение с болезнените мъчения и рани, с които са били наранени душата и тялото на Господа през време на спасителните Му страдания за нашето спасение.

Как от сетивните възприятия да преминаваме към нравствено-назидателни уроци

Когато виждаш предмети красиви наглед и ценени на земята размисли, че всички те са нищожни в сравнение с красотите и богатствата на небето, които ще получиш след смъртта.

Като обръщаш погледа си към слънцето, размисли, че душата ти е по-светла и по-прекрасна от него, ако се намира под благодатта на своя Творец; ако ли не, тя е по-тъмна и по-мерзостна от самата адска тъмнина.

Като гледаш към небето, насочи очите на твоята душа към най-високото, наднебесното небе, и свържи мисълта си с него, понеже то е пригответо за твое вечно блажено жилище, ако тук на земята живееш непорочно и свято.

Като слушаш пеенето на птиците по дърветата през пролетта и други мелодични песнопения, издигни своя ум към най-сладките райски песнопения и помисли как там непрекъснато навсякъде се разнася ехото на "алилуия" и на другите ангелски славословия, и моли Бога да те удостои вечно да Го славословиш заедно с онези небесни духове, за които пише в Откровението: *След това чух висок глас като от много народ на небето, който казваше: алилуия, спасение и слава, чест и сила на Господа, нашия Бог* (Откр. 19:1).

Ще ти напомня още едно оръжие за отблъскване на прелъстяванията от плътската красота: когато ти се случи това, бързай да задълбочиш своя ум в размисъл, какво ще представлява това същество, от което ти сега се увличаш, когато умре? Воняща гной, препълнена с червеи.

Когато отиваш някъде, при всяка стъпка си мисли, че по същия начин се приближаваш и към гроба. Също, като гледаш птиците, които летят из въздуха, или реките, чиито води текат бързо, размисляй, че с още по-голяма бързина твоят живот бърза към своя край.

Когато задухат силни ветрове, а на небето, покрито с тъмни облаци, започне да гърми и да блестят ослепителните мълнии, тогава си припомни за Страшния съден ден, и като коленичиш пред Господа Бога, помоли се да ти даде време и благодат добре да се приготиш, за да можеш да застанеш без срам пред лицето на Неговото страшно величие.

Когато ти се случат различни неприятности, не забравяй и тогава да упражняваш своя ум в поучителни размисли във връзка с тях, а, най-главно, прави ето какво: издигни се към съзерцаване на всесилната Божия воля и се помъчи да се убедиш, че за твое добро и за твоео спасение всеблагата премъдрост и праведната Божия воля е благоволила да допусне да понесеш това, което търпиш сега, и при това в същия размер, както го понасяш. Ето защо, при такива случаи, радвайки се на любовта, която проявява към тебе Бог, и за това, че Той ти дава случай да докажеш как с готовност и с обич изпълняваш Неговата воля във всичко, което Нему е благоугодно да ти прати, кажи от сърце: "Ето, върху мене се изпълва Божията воля, която Той поради обич към мене е определил от векове, щото аз да понеса тази неприятност, или скръб, или загуба, или клевета. Нека бъде благословено името на моя благ Владика".

Когато ти дойде наум някоя добра мисъл, обърни се към Бога и, като съзнаеш, че тя ти е изпратена от Него, Му благодари.

Когато се занимаваш с четене на Словото Божие, си представяй, че във всяка дума присъствува Бог, и приемай словата като че ли излизат от Неговите божествени уста.

Когато слънцето помръква, се проникни от скръб и помоли Бога да не допусне да паднеш в духовна тъмнина.

Как от сетивните възприятия
да преминаваме към
нравствено-назидателни уроци

Когато гледаш кръста, знай, че това е знамето на нашето духовно усъвършенстване, в което е скрита всепобеждаваща сила. И ако ти се отдалечиш от него, ще бъдеш овладян от страстите. А ако пребъдеш под него, ще стигнеш до небето и ще влезеш там тържествено.

Когато виждаш иконата на Пресвета Богородица, обърни сърцето си към нея - Небесната Царица, и ѝ благодари, че тя е била готова и покорна на Божията воля, да роди, откърми и възпита Избавителя на света, и че при нашия стремеж към съвършенство тя никога не ни лишава от своето застъпничество и помощ.

Иконите на светиите нека ти показват колко ходатаи имаш пред Бога, които винаги се молят за тебе, и колко помощници имаш в твоя духовен възход, които сами като са се борили мъжествено през целия си живот със страстите и са ги победили, и на тебе са открили и посочили пътя за побеждаването им. Като извървиш бодро тоя път, при тяхна помощ, и ти заедно с тях ще бъдеш украсен с победен нетленен венец във вечната небесна слава.

Когато видиш храм, тогава между другите спасителни мисли, припомни си и това, че твоята душа е също Божий храм, както е писано: *вие сте храм на живия Бог* (2 Кор. 6:16), и че затова си длъжен да я пазиш чиста и непорочна.

Всеки път, когато чуеш камбанен звън, припомняй си архангелското благовестие: *Богородице Дево, радвай се*, и издигай в себе си следните мисли и чувства: благодари на Бога, задето е изпратил от небето на земята това благовестие, с което се положи началото на нашето спасение. Сърадвай Пресвета Богородица за това величие, с което тя е била въздигната поради дълбокото си смирение. Заедно с нея, най-блажената Майка, и с архангел Гавриил се поклони на божествения плод, Който се е заченал при благовестието в нейната пресвета утроба. Добре ще направиш, ако по-често повтаряш тази песен, съпровождайки я с посочените размисли, особено сутрин, вечер и към 12 часа през деня.

Накратко ще ти кажа: бъди винаги бдителен и внимателен по отношение на твоите сетива и никак не допускай онова, което възприемаш чрез тях, да възбужда или храни твоите страсти. Напротив, така се ползвай от него, че то ни най-малко да не те отклони от твоето главно решение: винаги и във всичко да бъдеш благоугоден на Бога, като пребъдваш в Неговата воля. А за тази цел, освен горепредложеното издигане на мислите от вещественото към духовното, най-вече ще може да спомага и онова правило, за което говорихме в първите глави - от нищо да не се увличаш изведнъж и нищо изведнъж да не пренебрегваш, но чрез твърдо и строго размисляне да определяш как в даден случай да се отнесеш към впечатленията, добити чрез сетивата, за да бъде това съобразно с Божията воля, както я знаем от Неговите заповеди.

Ще ти кажа още за сведение, че посочените начини, как да обръщаме употребяването на сетивата за духовна полза, са описани от мене не за да се упражняваш в тях непрекъснато. Не, ти си длъжен, като съсредоточиш своя ум в сърцето, да пребиваваш непрекъснато там с Господа, като Го имаш и като ръководител, и като помощник за побеждаване на страстите, ту чрез просто вътрешно съпротивяване, ту чрез добродетелни дела, противоположни на тях. А казаното от мене е за да знаеш как да се ползваш от него, когато се яви нужда. Все пак, да се покрие всичко сетивно, което ни заобикаля, с една духовна покривка, ще бъде много благотворно за целите на нашето духовно съвършенство.

Общи наставления за употреба на сетивата

Тук ще ти предложи общи правила за това, как трябва да се употребяват сетивата така, че идващите чрез тях впечатления да не разрушават нашия духовно-нравствен строй. Внимавай!

1. Най-вече, брате мой, дръж здраво в ръцете си злите и бързи твои крадци - очите си - и никак не ги допускай да гледат с любопитство навсякъде и всичко. Защото от такова любопитство и страстно гледане може да се зароди в сърцето ти сладострастна блудна прищевка, която не е невинна, както е казал Господ: *всеки, който поглежда на жена с пожелание, вече е прелюбодействувал с нея в сърцето си* (Мат. 5:28). И от мъдрите някой е написал: "От погледа се ражда желание".

Пази се също да не се вглеждаш в хубавите ястия и пития, като си припомняш нашата прамайка Ева, която, като погледнала с недобри очи плода на забраненото дърво в рая, у нея се появило желание към него; тя го откъснала и яла, и така низвергнала в смъртта себе си и целия свой род.

Не гледай с желание нито красивите дрехи, нито сребро и злато, нито бляскавите светски паради, за да не влезе през очите в душата ти страстта на тщеславието и на сребролюбието, за избавяне от което така се молил свети пророк Давид: *Отвърни очите ми да не виждам суета* (Пс. 118:37).

2. Трябва да пазиш също и ушите си.

Първо: Да не слушаш срамни и сладострастни приказки, от които душата се напълва с безразсъдство и сърцето се разпалва от плътската страст, защото е писано: *Бягай от зловердни думи* (Притч. 27:11 - слав.).

Второ: Не слушай шумни и смешни разговори, празни приказки и измислици. А ако неволно ги чуеш, не се услаждай от тях и не ги одобрявай. Не е прилично да търсиш удоволствие в такива приказки. Те са само за онези развратени хора, за които свети апостол Павел е казал, че *те ще си насъберат учители да им гъделичкаят слуха; те ще отвърнат слуха си от истината и към басни ще се обърнат* (2 Тим. 4:3, 4).

Трето: Не слушай с наслада осъжданията и клеветите, каквито някои пръскат за своите ближни, но или ги пресичай, ако ти е възможно, или бягай, за да не ги чуеш. Защото свети Василий Велики счита еднакво достойни за отлъчване както ония, които осъждат и клеветят, така и тези, които ги слушат, без да ги спират.

Четвърто: Не слушай празни и суетни разговори, в които прекарват времето си мнозина, и не се услаждай от тях. Защото в закона е писано: *Не обръщай внимание на празен слух* (Изх. 23:1). И Соломон е казал: *суета и лъжа отдалечи от мене* (Притч. 30:8).

И най-накрая: Пази се от слушане въобще на всякакви разговори и думи, които могат да въздействат пагубно на душата ти. В числото на тези се намира и ласкателството, както е казал пророк Исаия: *Народе Мой! Онези, които вас прославят, ласкаят ви, и ви въвеждат в заблуда* (Ис. 3:12 - слав.).

Но обичай да слушаш божествени учения, свещени песнопения и псалми, и всичко онова, което е честно, свято, премъдро и спасително за душата.

3. Пази своето обоняние от всякакви миризми, които разнежват и могат да възбудят плътски мисли и движения.

4. Пази своя вкус и стомах, да не се поробват от сладки и многообразни ястия и разгорещяващи спиртни питиета.

Всичко, което сега ти казах, е онази земя, с която е осъден да се храни змията-изкусител; и всичко това е храна, с която се хранят нашите плътски страсти. Ето защо, ако ти не сметеш това като нищожно, а, напротив,

мъжествено се въоръжиш и не допускаш нищо подобно да влиза през сетивата в твоята душа и в твоето сърце, уверявам те, наистина леко ще отслабиш цялата сила на дявола и на страстите, като не им даваш храна, чрез която биха могли да живеят в тебе, и за кратко време ще напреднеш по пътя на духовното усъвършенстване.

В книгата Иов е написано, че *силният лъв загива по липса на плячка* (4:11). Този лъв изобразява дявола, постоянен наш враг. Той бяга от човек, който не му дава да се храни, като отхвърля и потиска всички страстни движения, възбудани от впечатления чрез нашите сетива.

Как да управляваме езика си

Най-необходимо за нас е да управляваме добре и правилно езика си и да го обуздаваме. Двигател на езика е сърцето. С каквото е пълно сърцето, то се излива чрез езика. И обратно, сърдечните чувства, изливайки се чрез езика, се засилват и вкореняват в сърцето. Ето защо езикът е един от главните дейатели за формиране на нашия характер.

Добрите чувства са мълчаливи. Повече егоистичните чувства търсят да се проявят чрез словото, за да изкажат онова, което лъсти тяхното самолюбие, и което може да ни изтъкне, както ни се струва, от добрата страна. Многословието най-често произхожда от някое горделиво самомнение, според което, като смятаме, че ние сме най-компетентни и че нашето мнение за предмета на разговора е най-удовлетворително, чувстваме нужда да се изкажем и с обширен разговор и многократни повтаряния да втълпим нашето мнение в сърцето на другите, като се натрапваме по този начин като неканени учители и като мечтаем да имаме понякога за свои ученици хора, които разбират работата по-добре от учителя.

Това, което казахме по-горе, се отнася за случая, когато предметите на разговора заслужават повече или по-малко внимание. Но най-често многословието е равнозначно на празнословие: няма думи за изразяване на онези големи злини, които произлизат от този лош навик. Въобще многословието отваря вратата на душата, през която веднага излиза сърдечната топлина на благоговението, толкоз повече това става от празнословието. Многословието отвлича нашето внимание от себе си, и в сърцето, което по този начин не се пази, започват да се промъкват крадешком обичайните страстни чувства и желания, и понякога с такъв успех, че когато свършим празнословието, в сърцето се оказва не само съгласие, но и взето вече решение за страстните дела. Празнословието е врата за осъждане и за клевети, разпръсквателна станция на лъжовни известия и мнения, сеячка на разногласия и кавги. То потиска желанието за умствена работа и почти винаги служи за параван срещу липсата на основно познание за нещата. След празнословието винаги остава като утайка едно чувство на тъга и на леност. Не е ли това доказателство, че душата, без да иска, съзнава, че е ограбена?

Свети апостол Яков, искайки да посочи колко е трудно за онзи, който обича да приказва много, да се удържи от нещо несполучливо, греховно и вредно, е казал, че съдържането на езика в необходимите граници е присъщо само на свършените мъже: *Който не греши с дума, той е свършен човек, мощен да обуздае и цялото тяло* (Иак. 3:2). Езикът, щом започне да говори за свое удоволствие, тича в разговора като разюздан кон, и бърбори не само хубавото и необходимото, но и лошото и вредното. Ето защо същият апостол го нарича *неудържимо зло... пълен със смъртоносна отрова* (Иак. 3:8). Съгласно с това и Соломон още в древността е казал: *При много говорене не се избягва грехът* (Прит. 10:19).

Не се впускай в дълги разговори с този, който те слуша с недобро сърце, защото като му досадиш, ще те намрази, както е писано: *Бърбрия омръзва, и който си присвоява право да говори, намразяват го* (Сир. 20:8). Пази се да не говориш строго и надменно, защото и едното, и другото е крайно омразно и кара да те подозират, че си суетен и мислиш високо за себе си. Никога не говори за себе си, за своите дела или за своите роднини, като изключим случаите, когато това е необходимо. Но и тогава говори, по възможност, кратко и набързо. Когато виждаш, че другите говорят за себе си много, принуждавай себе си да не им подражаваш, макар техните речи да ти се струват смирени и самоукоряващи. Що се отнася до твоя ближен и до неговите работи, не се отказвай да говориш, но винаги говори по възможност кратко даже и тогава, когато това се изисква за негово добро.

Когато говориш, припомняй си и се мъчи да изпълниш заповедта на св. Таласий, която гласи: "От петте вида разговор с други, три употребявай с благоразумие и без страх; четвъртия употребявай рядко; а от петия напълно се откажи" (Добротолюбие, т. 3). Един от тези, който предава думите на свети Таласий, под първите три вида разбира: да, не, разбира се от себе си, или ясно; под четвъртия разбира съмнителното; а под петия - напълно неизвестното. С други думи казано: за онова, за което знаеш положително, че е истина или лъжа, или за онова, което е очевидно само по себе си, за такива неща говори решително като истина или лъжа, или като за нещо очевидно; за онова, което е съмнително, по-добре нищо да не говориш, а когато ти се налага да кажеш, говори за него като за съмнително, без да предрешаваш въпроса. А за онова, което на тебе не ти е

известно, не говори нищо. Друг, тълкувайки същото, казва: ние имаме пет начина за изказване, или пет вида на речта; звателен, когато викаме някого; въпросителен, когато запитваме; желателен и просителен, когато искаме или просим нещо; определителен, когато изказваме решително мнение за нещо; заповеден, когато началствено и властно заповядваме. От тези пет първите три употребявай винаги свободно; четвъртия - по-рядко, доколкото ти е възможно; а до петия не се докосвай.

За Бога говори с цялата си готовност, особено за Неговата обич и благодат, но със страх да не съгрешиш, като кажеш нещо непристойно за божественото, с което ще смутиш простите сърца на слушателите. Затова обичай повече да внимаваш в разговорите на другите, като пазиш техните думи в дълбочината на своето сърце. Когато пък говорят за нещо друго, нека само звукът на гласа да достига до ушите ти, без мисълта да занимава ума, който да бъде неотклонно насочен към Бога. Даже и тогава, когато е необходимо, онзи, който говори, да бъде изслушан, за да разбереш в какво се състои работата и да му дадеш необходимия отговор, и тогава не забравяй, между думите, които слушаш и изговаряш, да насочваш своя ум към небето, където се намира твоят Бог, като размисляш за Неговото величие и за това, че Той не отклонява Своето око от тебе и винаги гледа на тебе с одобрение или не, в зависимост от това, което става в мислите на твоето сърце, в твоите разговори, движения и дела.

Когато ще стане нужда да говориш, първо добре обмисляй това, което искаш да кажеш. Нека то премине през твоето сърце, преди да дойде на езика. И ще видиш, че много от това, което искаш да кажеш, по-добре ще бъде да не излиза от устата ти. Трябва да знаеш, че и от онова, което ти се струва да е хубаво, понякога би било по-добре да остане погребано в гроба на мълчанието. Това "поякога" ти сам ще разбереш веднага след завършване на разговора.

Мълчанието е велика сила в делото на нашия стремеж към съвършенство и е сигурна надежда за успешен победен край. Мълчанието е мило за онзи, който не се надява на себе си, а на Бога. То е пазач на свещената молитва и е дивен помощник при упражняване в добродетелите; а заедно с това е и признак за духовна мъдрост. Свети Исаак казва, че "пазенето на езика не само кара ума да се издига към Бога, но и в явните дела, които се извършват от тялото, тайно доставя голяма сила за тяхното извършване. То просвещава и при тайния подвиг, ако само някой пази мълчанието разумно" (Слово 31). На друго място свети Исаак така възхвалява мълчанието: "Когато на едната страна сложиш всичките дела на своя уединен живот, а на другата - мълчанието, тогава ще видиш, че то натежава на везните. За нас има много добри съвети, но когато някой възприеме да пази мълчание, за него става излишно спазването на всички добри съвети" (Слово 41). А на друго място той нарича мълчанието "тайнство на бъдещия век; а думите, казва, са оръдия на този свят" (Слово 42).

А свети Варсануфий поставя мълчанието по-високо от богословстването, като казва: "Ако си стигнал дотам, че вече можеш да богословстваш, то трябва да знаеш, че мълчанието заслужава по-голямо учудване и слава" (Отговор 36). Случва се някой да мълчи, защото няма какво да каже или защото очаква по-удобен момент, за да се изкаже; друг мълчи поради някои други причини, "заради човешка слава или заради усърдие към тази добродетел - мълчанието, или затова, че води тайно разговор с Бога в сърцето си, от който не иска да бъде откъснато вниманието на неговия ум" (Свети Исаак, слово 7), но общо може да се каже, че онзи, който е мълчалив, показва, че е благоразумен и мъдър" (Слово 19).

За да свикнеш на мълчание, ще ти посоча едно най-добро и просто средство: залови се за това дело и то само ще те научи какво да правиш. А за да бъдеш усърден към този труд, по-често размисляй за лошите последствия от безразборното бърборене и за спасителните последствия от благоразумното мълчание. И когато вкусиш от спасителните плодове на мълчанието, тогава не ще имаш нужда от никакви уроци за това.

Как да се справяме с представите и паметта

След като казахме вече за управляването на сетивата, следва сега да кажем и за това, как да се справяме с представите и паметта. Защото според мнението на почти всички философи представите и паметта не са нещо друго освен отпечатък от онези предмети и неща, които сме видели, чули, помирисали, вкутали, пипали. Може да се каже, че представите и паметта са едно вътрешно общо чувство, което помни всичко, възприето от петте сетива. Един вид сетивата и предметите, които ни заобикалят, приличат на печат, а представите - на отпечатъци от тези печати.

Представите и паметта ни са дадени, за да се ползваме от техните услуги, когато сетивата ни са в почивка и ние нямаме пред себе си предметите, които са минали през нашите сетива и са се отпечатали в тях (в представите и паметта). Като нямаме възможност да наблюдаваме пред себе си предметите, които сме видели, чули, вкутали, мирисали и пипали, ние ги извикваме в съзнанието си с помощта на представите и паметта, в които те са се отпечатали, и по този начин ги разглеждаме и обсъждаме, като че ли те външно се намират пред нас.

Ти някога например си ходил в Смирна и след като си заминал оттам, вече не я виждаш с очите си. Но когато пожелаеш да си спомниш за Смирна, можеш да сториш това при помощта на представите и паметта. Тогава тя ти се представя в нейния истински вид, големина и разположение. Това не значи, че душата ти е излязла от тебе и отишла в Смирна, както мислят някои невежи хора, но че ти сам в себе си виждаш този образ на Смирна, който се е отпечатал в паметта ти.

Представите за различните предмети понякога причиняват много безпокойства на тези, които се стремят да пребивават винаги с Бога. Защото това отвлича вниманието от Бога и го насочва към суетното и греховното, като нарушава нашето добро вътрешно настроение. По този начин ние страдаме не само през деня, но и нощно време при сънища, в които представите често се задържат не само за един ден.

а) Трябва да знаеш, че Бог е извън всички сетива и над всичко сетивно. Той е извън всякакъв вид, цвят и място. Той е напълно без форма и без вид, и макар да се намира навсякъде, е по-горе от всичко. Затова Той е и извън всякаква представа. "Никаква представа няма място по отношение към Бога, защото Той е по-горе от всяка мисъл и пребивава по-горе от всичко" (Игн. и Калл., гл. 65 края, Добротолюбие т. 5). Оттук само по себе си следва, че представата е душевна сила, която в същността си няма свойство да се намира в единение с Бога.

б) Трябва да знаеш, че и Луцифер, първият от ангелите, бил едно време по-високо от всяка представа; извън всякакъв вид, цвят и сетива, невестествен, безвиден и безтелесен. Но когато той се възгордял и поискал да бъде равен на Бога, паднал от онова първоначално надсетивно състояние в тази многовидна, многосъставна и груба представа, както предполагат мнозина от богословите, и по този начин от ангел без вид, без вещество и безстрастен е станал дявол, многовиден и страстен. И какъвто станал той, такива станали и неговите слуги, всички демони, за което у Григорий Синаит четем следното разсъждение: "Те са били някога духове, обаче са паднали от онази безвещественост и тънкость, възприели някаква веществена грубост, като всеки от тях получил известна телесност, според чина и степента на действия, които го окачествяват. По тази причина и те, подобно на човеците, като изгубили ангелската сладост, лишили се от божествена наслада и били осъдени да намират наслада в земното, както и ние, понеже сме станали един вид веществени чрез взаимодействие с веществените страсти". По тази причина дяволът у светите отци се нарича художник, многовиден змей, който се храни от пръстта на страстите, фантазьор и с други подобни имена. А в Свещеното Писание той се изобразява като телесен дракон, с опашка, ребра, шия, нос, очи, челюсти, устни, кожа, тяло и други подобни членове. Виж за това 40 и 41 глави от книгата на праведния Иов. От това трябва да разбереш, възлюбени, че понеже многовидната фантазия е изобретение и изрод на дявола, тя е многожелателна за него и удобна за нашето погубване. Светите отци справедливо я наричат мост, чрез който душеубийците демони влизат в душата, смесват се с нея, и я правят кошер на търтеи, срамно жилище на зли и богопротивни мисли и на всякакви нечисти страсти, душевни и телесни.

в) Трябва да знаеш, че според свети Максим, великият богослов, първосъздаденият Адам е бил създаден от Бога без да е имал свойство за представи. Неговият ум, чист и безвиден, макар и да проявявал умствена дейност, но не възприемал представи от външните образи и предмети. Без да употребява тази низша сила на представите и без да отобразява очертания, вид, размер и цвят на предметите, той чрез висшата душевна сила или чрез чистата мисъл, невеществено и духовно съзерцавал само чистите идеи и предмети. Но човекоубиецът дявол, който сам е паднал поради мечтите си за богоравенство, довел и Адам до същото падение, така че и той започнал да мечтае за равенство с Бога, и паднал от това мечтание. От онзи духовен, равноангелски, чист, разумен и без представи живот, той е бил хвърлен в този чувствен живот, многосъставен, многовиден, потънал в представи и мечти.

След като човекът паднал в такова състояние, кой би могъл да опише в какви страсти, в какво злонравие и в какви заблуди е бил вкаран от тези свои мечтания чрез представите?

И така, брате мой, ако желаеш леко и удобно да се освободиш от такива заблуди и страсти, ако се стремиш да избягаш от различните мрежи и коварства на дявола, ако имаш желание да се съединиш с Бога и да намериш Божествената светлина и истина, трябва мъжествено да влезеш в борба със своите страстни представи и се подвизавай да пазиш ума си чист, какъвто Бог го е създал.

Но ти не можеш да достигнеш това другояче, освен като обърнеш своя ум към себе си, като го затвориш в своето сърце и като го научиш против волята му да пребивава вътре, ту в съкрушена молитва с вътрешен глас да се моли - "Господи Иисусе Христе, Сине Божий, помилвай ме", ту като внимава върху себе си с разсъждение, а най-вече като съзерцава Бога и в Него намира спокойствие. Защото, както змията, когато променя кожата си, според думите на естествоизпитателите, пълзи и с усилие минава през някой тесен проход, така и умът, като преминава през теснините на сърцето и на умната молитва в сърцето, съблича облеклото на представите за чувствените предмети и за недобрите чувствени впечатления и става чист, ясен и пригоден за единение с Бога, заради уподобяването Нему, което възприема по този начин. Или както водата - колкото повече се стеснява в тесни проходи, толкова по-голяма сила придобива и с бързина се стреми нагоре - така и умът: колкото повече се стеснява чрез тайно сърдечно поучение и внимание към себе си, толкова по-тънък и силен става и се стреми нагоре, като бива недостъпен за никоя страст, мисъл и представа за нещата, не само веществени, но и мислени, понеже при такива случаи те остават навън и не могат да влязат. Ще ти предложи и друго сравнение, което подхожда още повече. Както лъчите на слънцето, когато са пръснати във въздуха и са разединени помежду си, не са така светли и топли, но когато при помощта на лупата се съберат, те дават ослепителна светлина и топлина, която запалва, също така и умът: когато се съсредоточи в сърцето с внимание и тайно поучение, става светноносен и запалващ, разпръсква веществената и страстна тъмнина, изгаря и унищожава всякакви образи и движения от този род.

Това е първият и главният начин на справяне с представите и паметта, който, възлюбени, трябва да държиш неотклонно. Чрез него не само ще поправиш тези душевни сили, но ще заличиш в тях всички следи и остатъци от възприетите преди впечатления и образи на сетивни предмети, които възбуждат и хранят страстите. Но колкото по-действен и плодоносен е този начин, толкова по-труден е той. А колкото е по-труден, толкова по-малко желаещи има да го прилагат, да не кажем - толкова по-малко вярващи в силата му, особено из средата на мъдреците и учителите, не само светски, но и духовни. Като не желаят да повярват на онова, което ни учи Светият Дух и светите отци, които сочат този начин в най-ценната от всички скъпоценни камъни книга "Добротолюбие", те справедливо се лишават от плодовете на Светия Дух, каквито се удостояват да получат мнозина неучени и даже неграмотни. Защото, според думите на Спасителя, Бог е *утаил това от мъдри и разумни, а (...) го открил на младенци* (Лук. 10:21). Тези, които не вярват в силата на този подвиг и не го започват, никак не могат да разберат колко благотворен е той, според думите на пророка: *Ако не повярвате, не ще разберете* (Исаия 7:9 - слав.).

А когато виждаш, че умът ти се изморява и не може повече да се задържа вътре в сърцето в умосърдечна молитва - тогава опитай втория начин, а именно: разреши му да излезе навън и да има простор в божествените и духовни размисли и съзерцания, както тези, които ни преподава Свещеното Писание, така и онези, за които дават повод и които ни внушават Божиите творения. Такива духовни размисли, бидейки сродни на ума, поради своята тънкост и невещественост, не го огрубяват и не го прилепят към външното, а напротив, като задоволят достатъчно жаждата му за свободно движение в неговата област, със

своето съдържание го предразполагат по-скоро да се завърне вътре в сърцето, за единение с Бога, чрез задълбочаване в мисъл само за Него. Ето защо преподобният Максим казва, че “само духовният подвиг не може да направи ума безстрастен, ако заедно с това той не се занимава и с различни други духовни съзерцания”. Все пак, пази се, докато все още си наклонен към духовни падения, да не се спираш само на физическата страна на Божиите творения, веществени предмети, животни и др. Защото, в такъв случай, умът, още несвободен от страстния поглед върху сетивните предмети, вместо да се пренася от тях към духовни и невеществени мисли, които се крият в тях, ще се увлича само от тяхната външна красота, и като се услажда от нея, може да възприеме лъжливи учения за тях и да усвои страстни разположения.

Има и третиначин за доставяне на почивка и спокойствие на твоя ум, а именно, започни да размисляш за живота и страданията на Господа, като започнеш от раждането Му в пещерата, обрязването, сретението, кръщението Му в Йордан, четиридесетдневното постене в пустинята, за проповядването от Него Евангелие, за различните чудеса, сторени от Него, за преобразяването Му на Тавор, за измиването нозете на учениците и за преподаденото от Него тайнство през време на вечерята, за Неговото предаване, за страданията Му, за кръста, погребението, възкресението и възнесението на небето, за различните страдания на мъчениците и за многогодишните строги подвизи на преподобните отци.

По същия начин, за да предразположиш сърцето си и възбудиш у себе си покайни чувства, можеш да размисляш още за тайнството на страшния смъртен час, за покъртителния ден на съда, за различните видове мъки, за съжителството с демоните. Размисляй също и за спокойствието и неизказаните радости на праведниците, за небесното царство, за вечната слава и непрекъснато блаженство, за гласа на празнуващите, за пълното единение с Бога, за постоянното съпребиваване и жителство с ангелите и с всички светии.

Ако ти, брате, нарисуваш върху платното на твоята представа такива размисли, не само ще се избавиш от непотребни спомени и зли мисли, но ще придобиеш и голяма похвала в деня на съда за този подвиг, както обещава свети Василий Велики в словото си за девството, казвайки, че “всеки човек, докато живее в тялото си, прилича на художник, който рисува някаква картина на скришно място. Както художникът, като завърши картината си, я изнася на изложба и получава похвала от зрителите, ако е избрал хубав сюжет и хубаво я е нарисувал, или, напротив, бива порицаван, ако е избрал лош предмет и я е нарисувал лошо, така и всеки човек, когато застане пред Божия съд след смъртта, ще бъде или похвален и облажаван от Бога, ангелите и светиите, ако е украсил своя ум и въображение със светли, божествени и духовни изображения и представи, или обратно - ще бъде посрамен и осъден, ако е напълнил своето въображение със страстни, срамни и низки картини. И свети Григорий Солунски се учудва как от въздействието на сетивните предмети, чрез въображението, върху душата се настанява или умствена светлина, която доставя вечно блажения живот, или мислена тъмнина (Добротолюбие).

Знай обаче, че аз не искам да ти кажа винаги да се занимаваш само с тези размисли. Не - употребявай ги само понякога, додето твоят ум, изморен да се задържа в теснотата на сърцето, отпочине. Когато той отпочине, възвръщай го пак в сърцето и го карай да се задържа без мечтания и образи, като пребивава в сърдечен спомен за Бога. Защото, както всички раковини и мекотели не намират за себе си никъде спокойствие, освен в своите раковини, в които се укриват като в къща, така и умът никъде не се успокоява, както в жилището на сърцето и във вътрешния човек, където се укрива, като в крепост и успешно води борба с мислените врагове и страстите, които също се крият вътре, макар повечето от хората да не знаят това.

Че страстите и мислите се крият вътре в нас, в сърцето, и оттам излизат и се борят срещу нас, това не е моя мисъл. Чуй какво казва Господ: *от сърцето излизат зли помисли, убийства, прелюбодеяния, блудства, кражби, лъжесвидетелства, хули: това осквернява човека* (Мат. 15:19, 20). И това, че нашите врагове - демоните, се укриват около сърцето, не е моя мисъл. Така учат светите отци.

Към всичко гореказано добавям: бъди бодър и внимавай в себе си. В това се заключава по преимущество нашата вътрешна духовна борба, и тя е по-трудна от борбата със сетивата. Всеки, който се бори, знае това от опит. Лесно можеш да постигнеш това - да не възприемеш нещо съблазнително с което и да е сетиво. Но да се справиш с въображението и спомена за него след възприемането му, вече е много трудно. За да видиш или да не видиш някое лице, или да погледнеш на него страстно или безстрастно, това не е така мъчно,

и не е необходима голяма борба. Но след като го видиш и погледнеш страстно, не е леко, а е необходима голяма борба и не малък подвиг, за да изпъдиш от паметта си представата за това лице. И врагът може да си играе с твоята душа като с топка, като прехвърля вниманието ти от един спомен на друг, и чрез тях да раздвижва пожелания и страсти, като те задържа по този начин в страстно настроение. Ето защо ти казвам: бъди бдителен и най-вече внимавай върху представите и паметта.

Християнинът трябва по всякакъв начин да избягва тревогите и сърдечните вълнения, ако желае добре да побеждава страстите си

Всеки християнин е длъжен, когато изгуби мира в сърцето си, да направи всичко зависещо от него за възстановяването му. Също е длъжен да не допуска някои случайности от всекидневния живот да разклатят този мир: тук подразбирам болести, рани, смърт на сродници, война, пожар, неочаквана радост, страх и скърби, спомени за предишни грешки и престъпления, с една дума - всичко, от което обикновено сърцето се вълнува и тревожи. По тази причина да не се допускат тревоги и вълнения при такива случаи, защото, като им се подаде, човек изгубва самообладание и се лишава от възможността ясно да разбира събитията и вярно да преценява необходимия начин за действие. А и едното, и другото дават на врага възможност да го вълнува още повече и да го насочи към някоя постъпка, която мъчно се поправя или е напълно непоправима.

Аз не искам да кажа: не допускай скърби, защото това не е в наша власт, но - не допускай скръбта да овладее сърцето ти и да го вълнува. Дръж скръбта извън пределите на твоето сърце и бързай така да я смекчиш и укротиш, че тя да не ти пречи както здраво да мислиш, така също и да постъпваш правилно. А това, при Божия помощ, е в наша власт, ако в нас действат нравствено-религиозни чувства и разположения.

Всяка скръб има своите особености и срещу всяка една от тях има начини за постъпване. Аз обаче говоря общо за тях, като имам предвид общото тяхно свойство да предизвикват тревога и душевно смущение. Затова ще ти предложа общо средство срещу тях. А това средство е вярата в благия Божий промисъл, който устройва течението на нашия живот заедно с всички негови случайности за лично благо на всеки един от нас, както и добродушна покорност на Божията воля, която се изразява в това, че ние от дълбочината на душата си викаме: да бъде Божията воля! Нека да бъде така, както е угодно на Бога, и ще бъде за наше добро.

Това добро различно се осъзнава и чувства от различните хора. Някой съзнава: Божията благост ме води към покаяние. Друг казва: Господ ми е изпратил това заради греховете ми, за да ме очисти от тях, затова нося епитимия от Бога. На трети му идва мисълта: Господ ме изпитва дали Му служа искрено. А тези, които гледат от страни човека, когото са сполетели скърби, могат да помислят и нещо друго: това му се случи, за да се явят делата Божии върху него. Но такова заключение може да има само при свършека на скърбите, а именно при явната помощ на Бога. В душата на онзи, който скърби, са възможни само първите три чувства. Те всички са от такова свойство и имат такава сила, че което и от тях да влезе в сърцето, е способно да успокои надигащата се буря на скърбите и да внесе мир.

Ето едно общо средство за успокояване на сърцето, когато скърбите се опитват да го смутят: като възпламениш в себе си вяра в благия Божий промисъл за тебе, и като оживиш в душата си пълна покорност на Божията воля, навеждай на сърцето си горепосочените мисли и го принуждавай да почувства, че чрез постигналата те скръб Господ те изпитва или ти налага наказание за очистване на душата ти от грехове, или те предразполага към покаяние изобщо, или частно за някой забравен грях. Щом сърцето ти почувства едно от тези неща, скръбта ти веднага ще се успокои, и ще ти даде възможност да възприемеш и другите две чувства. А заедно те още по-бързо ще внесат мир и спокойствие в душата ти, така че ти неволно ще викаш:

Християнинът трябва по всякакъв начин да избягва тревогите и сърдечните вълнения, ако желае нека бъде благословено името на Господе да не се окова в Караста в действие оказва маслото на морските вълни, такова и тези чувства за скръбното сърце: вълните утихват и настава голяма тишина¹.

Така успокоявай сърцето, когато то се разтревожи в каквато и да е степен. Но ако чрез продължителен труд над себе си и чрез духовни подвизи така вкорениш в сърцето си споменатите чувства, че те винаги го изпълват, тогава никаква скръб не ще те разтревожи, защото такова настроение ще бъде за тебе като предпазна мярка срещу нея. Не че скръбните чувства няма да се приближават до тебе; те ще се приближават, но веднага ще отстъпват, както морски вълни от голяма скала.

¹В древността мореплавателите употребявали този способ за успокояване на бурното море: върху повърхността му изливали масло. Това, изглежда, предотвратявало въздействието на вятъра върху дълбочините на морето и по този начин морското вълнение утихвало.

Какво да правим, когато срещнем пречки в стремежа към съвършенство

Когато паднеш в някой грях, поради своята духовна слабост или поради своя лош характер (тук се разбират простителните грехове: изпусната лоша дума, ядосване, лоша мисъл, нечисто желание и други подобни), не проявявай малодушие и не се блъскай напразно и безсмислено. Първото нещо, което трябва да направиш, е: не се спирай върху себе си и не казвай: "Как допуснах това или как ме сполетя това?". Това е вик на гордо самомнение. Напротив, трябва да се смириш, и като погледнеш към Господа, кажи и почувствай: "Какво ли друго може да се очаква от мене, Господи, толкова съм слаб духовно и с лош характер". И веднага благодари на Бога, че само дотук е дошла работата, като изповядаш: "Ако не беше Твоята безкрайна благодат, Господи, не бих спрял само дотук, а щях да падна още повече".

Обаче, като осъзнаваш себе си такъв, бъди предпазлив да не допуснеш безгрижната и снизходителна мисъл, че, понеже си такъв, като че ли имаш право да вършиш нещо неприлично. Не, без да се гледа на това, че си духовно слаб и с лош характер, всичко неприлично, което правиш, ти се вмениява за грях. Защото всичко, което произхожда от тебе, надарения със свободна воля, принадлежи на твоето желание, и както доброто служи за твое оправдание, така лошото - за твое осъждане. Ето защо, като се осъзнаеш, че не си добър, осъзнай заедно с това, че си виновен за лошото, което си сторил сега. Осъди себе си и се укори, без да гледаш на страни, търсейки на кого да прехвърлиш вината си. Нито хората, нито стечението на обстоятелствата са виновни за твоя грях. Виновно е само твоето зло желание. Затова само себе си укорявай.

Обаче не бъди като онези, които казват: да, аз го направих, но какво от това? Не! След осъзнаване и самоукоряване, като поставиш себе си пред лицето на Божията правда, побързай да възпламениш в себе си и покайни чувства: съкрушение и болка от греха, не толкова, че си се унижил чрез него, колкото поради това, че си оскърбил Бога, Който е явил толкова милости лично към тебе, като те е повикал към покаяние, като ти е простил предишните грехове, като те е допуснал до благодатните тайнства, като те е запазил в добрия път и те ръководи по него.

Колкото по-дълбоко е съкрушението (разкаянието), толкова е по-добре. Но колкото и силно да е съкрушението, не допускай даже и сянка на неочакване за помилване. Помилването е готово за всички, и ръкописанието за всички грехове е разкъсано на кръста. Очаква се само разкаяние и съкрушаване от всекиго, та всеки да усвои силата на изглаждането на греховете на целия свят, което се извърши на кръста. С тази надежда наведи и ти надолу тялото и душата си и извикай: "Помилвай ме, Боже, по голямата Си милост" - и не спирай да викаш, додето не усетиш себе си, виновния, помилван - така че грешката и помилването да се слепят в едно чувство.

Тази благодат слиза върху всекиго, който се кае. Но разкаянието трябва да се съпровожда от решение, свързано с обещание да не се правят занаяд снизхождания, а строго да се пазим от всякакви падения, не само големи, но и малки, и с присъединяване на усърдна молитва за благодатна помощ. След като се уверим, че не можем да се надяваме на своите сили и усилия, от само себе си ще започнат да излизат от сърцето въздишки: *Сърце чисто създай в мене, Боже, и правия дух обнови вътре в мене* (Пс. 50:12).

Всичко това - самоосъждане, съкрушаване, молитва с надежда за помилване, решение с въодушевяване да се пазиш занаяд, и молитва за благодатна за това помощ - е необходимо да го вършиш всеки път, щом съгрешиш било с очи, с уши, с език, с мисъл и с чувства, и нито за миг да не оставяш в сърцето си грях, неизповядан пред Господа и неочистен пред Него чрез сърдечно покаяване.

Ако паднеш отново, отново прави същото, и макар да ти се е случило много пъти да съгрешиш, толкова пъти и очистивай себе си пред Господа. А привечер, ако имаш възможност, разкажи всичко това на своя духовен отец,

Какво да правим, когато
срещнем пречки в стремежа
към съвършенство

а когато не е възможно в същата вечер, разкажи го при удобен случай. Такова изповядване или откриване на сърцето пред своя духовен отец е най-благотворното действие в делото на нашата духовна борба.

Нищо не поразява така духовния враг, губителя на душите, и не разрушава коварствата му, както такъв начин на действие. Ето защо той по всякакъв начин се старее да му противодейства, и вътрешно, и външно: вътрешно - чрез мисли и чувства, а външно - чрез различни срещи и случайности. Какви са тези пречки, сам ще разбереш, като се заловиш за работа. Ще спомена само за едно: врагът усилено се старее да внуши: след като забележиш грешката си, да не пристъпваш веднага към своето вътрешно очистване, а да изчакаш малко, не ден и не час, а само малко. Но щом се съгласиш на това, той ще те вкара и в друг грях. След греха с езика, ще те вкара в грях със зрение, и още с някое друго сетиво; а очистването на този грях ще отложиш вече по неволя, защото необходимо е първо да се очистиш от предишния. По този начин отлагането ще продължи целия ден, а греховете един след друг ще изпълват душата ти. А привечер, до което време обикновено се отлага делото на покаяното очистване, в душата вече не се вижда нищо определено - там е шум, смут и тъмнина, поради множеството допуснати падения. Душата прилича на очите, напълнени с прах, или на водата, мътна от падналата в нея смет. Понеже нищо не се вижда, делото на покаянието съвсем се изоставя, но заедно с това и душата остава мътна и смутена. По тази причина вечерната молитва бива нередовна, а след това и сънищата лоши. Ето защо никога, нито за един миг, не отлагай вътрешното очистване. Прави това веднага, щом почувстваш в себе си нещо нередно.

Второ, което внушава в такива случаи духовният враг, е да не разказваш на духовния си отец за станалото. Не го слушай, а, напротив, откривай всичко, защото колкото много добрини се придобиват чрез това откриване, толкова, и даже повече, злини натрупваме от скриването на онова, което става в нас или с нас.

Как духовният ни враг съблазнява хората при различните нравствени състояния

Знай, възлюбени, че дяволът не се грижи за нищо друго, освен за погубването на всеки един от нас, и че той води борбата си с нас не по един и същи начин. За да можеш да видиш по-ясно това и да го разбереш, ще ти представя пет нравствени състояния на хората и ще ти опиша съответните на тях коварства, подходи и греховни съблазни. Състоянията са следните: едни пребивават в робството на греха и нямат намерение да се освободят от него. Други, макар и да мислят за такова освобождаване и да го желаят, нищо не предприемат, за да го постигнат. Има и такива, които след освобождаването от примките на греха и придобиването на добродетели, падат отново в грях с още по-голямо нравствено развратяване. От последните едни, в самозалъгването си, мислят, че без да се гледа на всичко това, те все още вървят по пътя на духовното усъвършенстване, а други, в безгрижието си, изоставят пътя на добродетелите. Някои превръщат в повод и причина на зло за себе си самата добродетел, която имат. Изкусителят действа върху всеки един от тях, като се съобразява с настроението му.

Как изкусителят затвърдява грешниците в робството на греха

Когато дяволът държи някого в робството на греха, той най-много се грижи за това, все повече и повече да го помрачава с духовна слепота, отпъждайки от него всяка добра мисъл, която може да го доведе до съзнанието за пагубността на живота му. И не само отпъжда от него добрите мисли, които биха могли да го повдигнат към покаяние и да го върнат по пътя на добродетелта, но вместо тях влага зли и развратни мисли, и внезапно му устройва поводи за обичайния грях и го увлича често да пада в него и в други по-тежки грехове. От това грешникът става все повече и повече помрачен и заслепен. Това заслепяване вкоренява в него навика и непрекъснатото желание да греша. Така че той, нещастният, влачен от греховното дело към по-голямо заслепяване и от това заслепяване в по-големи грехове, се върти като във водовъртеж, и продължава така през целия си живот до самата смърт, ако не дойде някоя особена Божия благодат за неговото спасение.

Който се намира в такова бедствено състояние, ако пожелае да се избави от него, щом му дойде добра мисъл, или по-добре да кажа внушение, което го вика от тъмнината към светлината и от греха към добродетелта, трябва незабавно да го приеме с цялото си внимание и желание. Веднага да пристъпи и към дело, като вика от дълбочината на сърцето си към милостивия Подател на всички блага: "Помогни ми, Господи Боже мой, скоро помогни, и не ме оставяй повече в тази греховна тъмнина". Нека се моли без умора с тези или с други думи. Но заедно с това да потърси и земна помощ, като се обърне към знаещите за съвет и ръководство, как по-успешно да се освободи от измъчващите го вражески примки на греховното робство. Ако не е възможно да направи това веднага, нека го направи, щом се яви възможност, без да престава да прибегва до разпнатия за нас Господ Исус и до Неговата пречиста Майка Богородица, Които милостиво да го съжалят и да не го лишават от бърза и необходима помощ. Той трябва да знае, че в това неотлагане на работата и в бързата готовност да последва доброто внушение се заключава неговата победа и преодоляване на врага.

Как духовният враг задържа в своите мрежи тези, които са съзнали бедственото си положение и искат да се избавят, но не пристъпват към работа, и защо нашите добри намерения често не се привеждат в изпълнение

Онези, които са познали лошото и бедите в живота, тях врагът на нашето душевно спасение успява да задържи в своята власт най-често чрез следното просто, но всесилно внушение: “после, после; утре, утре”. И бедният грешник, като се прелъстява от сянката на доброжелателството, което се представя чрез такова внушение, решава: “Наистина, утре. Днес аз ще завърша своята работа и след това с пълно безгрижие ще предам себе си в ръцете на Божията благодат и неотклонно ще вървя по пътя на духовния живот. Днес ще направя едно и друго, а утре ще се покая”. Това е дяволска мрежа, брате мой, чрез която той улавя мнозина и премнозина. Причината, поради която тази мрежа така лесно ни улавя, е нашето нехайство и заслепяване. С нищо друго, освен с нехайството и заслепяването, не може да се обясни това, че в такова важно дело, от което зависи цялото ни спасение и цялата слава Божия, ние не се захващаме веднага за най-простото и лекото, и заедно с това за самото сигурно оръжие, а именно, с пълна решителност и енергия да си кажем: “Ей сега! Ей сега ще започна духовния живот, а не после! Сега ще се покая, а не утре”. “Сега”, “веднага” е в моите ръце, а “утре” и “после” е в Божиите ръце. Даже ако на Бога бъде угодно да ми даде “утре” и “после”, мога ли аз да бъда уверен, че и утре ще ми дойде добрата мисъл, която да ме накара да поправам живота си? Не е ли безсмислено например, когато ни се предлага сигурно средство срещу болестта, да казваме: “Почакай, нека още малко да поболедувам?”. А този, който отлага делото на спасението, постъпва по подобен начин.

И така, ако желаеш да се избавиш от дяволската хитрост и да победиш страстта, веднага се залови за сигурното оръжие срещу нея. Веднага се вслушай в добрите мисли и Божието внушение към тебе, което те вика към покаяние, без да допускаш ни най-малко отлагане, и не казвай: “Аз взех твърдо решение да се покая малко по-късно и няма да отстъпя от това намерение”. Не! Не! Не прави така. Такива решения винаги се оказват лъжливи, и мнозина, като са се надявали на тях, са оставали след това неразказани до края на живота си по различни причини.

а) Първата причина е, че нашите собствени решения не се основават на недоверие към себе си и на силна надежда на Бога. По тази причина не сме чужди на гордо самомнение, незабавно следствие от което винаги бива отдалечаването от нас на Божията благодатна помощ и заедно с това неизбежно падение. По тази причина, този, който решава: утре непременно ще оставя пътя на греха, среща винаги обратното на това - не ставане, а по-лошо падение, а след това отново падение след падение. И Бог понякога промислително допуска това, за да доведе самонадеяния до осъзнаване на своята духовна слабост и да го подбуди към търсене на помощ от Бога и отхвърляне и погаване на всяка надежда на себе си. Искаш ли да знаеш, човече, кога ще бъдат здрави и благонадеждни твоите собствени решения? - Когато ще се основават върху смирението и силната надежда на Единия Бог.

Как духовният враг задържа
в своите мрежи тези, които са
съзнали бедственото си положение

б) Втората причина е, че при такива наши срещания се избягват предвид предимно красотата и светлостта на добродетелта. Те именно привличат при себе си и за волята, защото се гледа на това, че тя може да е слаба и неспособна. Тук, разбира се, трудната добрина на добродетелта се изпуска от вниманието. Но сега тя се изпуска, защото желанието за красотата на добродетелта силно привлича волята. А утре, когато дойдат обичайните дела и грижи, желанието вече не ще бъде толкова силно, макар взетото решение още да се помни. При отслабнало желание и волята отслабва или преминава към своята естествена слабост, а заедно с това излиза напред и застава пред очите трудната страна на добродетелта. Пътят на добродетелта е труден по своята същност, а най-труден е при първата крачка. Да речем, че този, който вчера е решил да стъпи на този път, пристъпва към него днес, той не ще има вече в себе си никаква подкрепа за изпълнение на решението: желанието не е толкова силно; волята е отслабнала; пред очите стоят само препятствия - и вътре в него, и в начина на обикновения негов живот, и във връзките му с другите. Затова той решава: ще почакам додето насъбера сили. И ще започне по този начин да чака от ден на ден, и не е чудно, ако в такова чакане премине целият му живот. Но ако беше пристъпил към това дело още вчера, веднага, когато му е дошло въодушевителното желание да се поправи, ако беше сторил нещо според изискването на това желание - днес и желанието, и волята не биха били толкова слаби, за да отстъпват пред лицето на препятствията. Препятствията не могат да се избегнат, но като има подкрепа в себе си, той, макар и с труд, би ги надвил. Ако беше прекарал в тази борба с тях целия ден, на другия ден те щяха да му се покажат по-леки. Така той щеше да се укрепи в пътя на доброто.

в) Третата причина е тази, че след греховния сън добрите подбуди не само не идат отново охотно, след като са останали неизпълнени, но и когато дойдат, не произвеждат вече онова въздействие върху волята, каквото са имали първия път. Волята не се скланя толкова бързо да върви след тях, и макар да се вземе решение за това, то бива слабо и без енергия. Но ако човек може да отложи една по-силна подбуда за утре и след това напълно да я забрави, толкова по-лесно той ще постъпи така и с втора, и още по-лесно с трета. И така: колкото по-често се отлага изпълнението на добрите подбуди, толкова по-слабо бива тяхното действие. След това работата стига дотам, че те стават напълно бездействени, идват и си отиват безследно. А най-накрая ще престанат и да идват. Човекът се предава в ръцете на своето падение. Сърцето му закоравява и започва да се отвращава от добрите подбуди. По този начин отлагането става причина за окончателно загиване.

Ще ти забележа още, че отлагане става не само когато се чувства вътрешно принуждаване за промяна на живота от лош към добър, но и когато някой води редовен живот, например, когато му се представи случай да направи добро, а той отлага това за утре или за неопределено време. И за това отлагане има значение всичко, което казахме за първия начин на отлагането. Последствията от това отлагане могат да бъдат подобни на последствията от предишното. Трябва да знаеш, че който изпуска случая да направи добро, той не само се лишава от плода на това добро, но оскърбява и Бога. Бог изпраща при него човек, който се нуждае, а той казва: махни се, после! Макар той да казва това на човека, все едно че го казва на Бога, Който е пратил при него този човек. Бог ще му намери друг благодетел, но този, който е отказал, не е без отговорност.

Коварствата на духовния враг срещу тези, които са встъпили в добрия път

Но нека допуснем, че някой е минал през първите две препятствия: поискал е да се освободи от примките на греха и е пристъпил към това веднага. Духовният враг не го оставя и тук, но променя само тактиката, а не и злото си желание и надежда да го препъне в камъка на някое изкушение и да го погуби. Светите отци изобразяват такъв човек, обстрелван от всички страни - отгоре и отдолу, отдясно и отляво, отпред и отзад, отвсякъде летят стрели срещу него. Стрелите отгоре са внушение за многото непосилни духовни трудове. Стрелите отдолу - внушение да се намалят, или напълно да се изоставят такива трудове, поради саможалене, нехайство и безгрижие. Стрелите отдясно - когато враговете, по повод на някои добри начинания и дела, хвърлят в изкушение и опасност от падение. Стрелите отляво - когато враговете представят явни съблазни и влекат към грях. Стрелите отпред - когато враговете изкушават и смущават чрез мисли за това, което има да стане. Стрелите отзад - когато те изкушават и предизвикват спомени за минали дела и събития. Всички тези изкусителни мисли се докосват до душата или по вътрешен път, или по външен. По вътрешен - чрез образи и представи на фантазията, които мислено се отпечатват в съзнанието, или чрез непосредствени внушения на злото в сърцето, като се съпровождат с обичайните страстни движения. По външен - чрез впечатления, добивани чрез сетивата, непрекъснато увеличаващи се, както говорихме вече по-горе. Като свои помощници, нашите духовни врагове имат предишните ни духовни навици и нашето повредено при падението естество. - Като има толкова начини да ни вреди, духовният враг ни най-малко не се смущава от първите несполуки, а непрекъснато пуска в ход ту едно, ту друго, за да препъне или отбие от пътя измъкващия се от неговата власт Христов раб.

След като някой се реши да остави лошите пътища и действително ги оставя, първата работа на духовния враг е да очисти за себе си място на действие срещу него, та никой да не му пречи. Той успява в това, когато внушава на този, който е встъпил в добрия път, да действа самостоятелно, без да се обръща за съвет и ръководство към светата Църква и нейните ръководители за богоугоден живот. Който действа според това ръководство и поверява всички свои дела, вътрешни и външни, за обсъждане от своите ръководители, в енорийите - на енорийските свещеници, а в обителите - на опитни старци, при такъв човек духовният враг не може да пристъпи. Каквото и да му внуши, опитното око веднага ще види накъде се прицелва и ще предпази своя възпитаник. По този начин всички негови коварства се разрушават. А който се отклони от своите ръководители, него духовният враг веднага отбива от пътя. Има много възможности, които не изглеждат лоши. Той внушава тях. Неопитният начинаещ ги следва и попада в засада, където се подхвърля на големи опасности или напълно загива.

Второто нещо, което духовният враг устройва, е да остави неопитния не само без ръководство, но и без помощ. Този, който е решил да живее без съвет и ръководство, скоро стига до убеждението, че не е нужна помощ отвън, при извършване на своите дела и за провеждане на богоугоден ред. Духовният враг утвърждава това убеждение, като се скрива и за известно време не предприема никакви нападения върху начинаещия, който, като усети такава свобода и привилегия, започва да мисли, че това добро състояние е плод на неговите собствени усилия, и поради това се обляга на тях, и в своите молитви за помощта отгоре говори, като че ли през зъби, само за това, че така се пише в молитвите. Помощта, когато не се иска - не идва: така начинаещият остава сам, на собствените си сили. А духовният враг вече лесно се справя с такъв.

Вследствие на такова самопрелъстяване, едни се заемат с непосилни подвизи, не според силите им и според времето. Силното възбуждане на енергията под влияние на самонадяването отначало им дава сила да вършат тези подвизи за известно време. След това силите им се изтощават и те не ги намират вече в себе си даже толкова, че да могат да вършат най-умерени подвизи, а често и от тях се отказват. Някои пък, като разпалват своята нервна енергия все повече и повече, стигат до такава самоувереност, че считат всичко

Коварствата на духовния
враг срещу тези, които са
встъпили в добрия път

възможно за себе си. В такова възбудено състояние те правят пагубни крачки. Духовният враг устройва всичко това незабелязано от тези, които той прелъстява.

За други, като следствие от самопрелъстяването да приписват своите успехи на себе си, е това, че те си дават право на различни снизхождения и привилегии. Има самоизмама в живота, когато в него се въвежда нещо ново, като например у онзи, който се е покалял: тогава дните му се струват като месеци, а седмиците, като години. На онзи, който малко се е потрудил при новия начин на живот, духовният враг лесно втъпява мечти: колко много вече се потрудох, колко продължително време постих, колко нощи прекарах без сън и други подобни. Може малко и да си отпочина. - Отпочини, внушава врагът, дай малко спокойствие на плътта. Може малко и да се развлечеш. Щом неопитният начинаещ се съгласи с това, у него се явяват привилегии след привилегии, докато накрая не се разстрои целият ред на богоугодния му живот, и той слиза към онзи живот, който е оставил, и започва отново да живее в нехайство и безгрижие.

С такива изкушения - да се избягват съветите и ръководството на другите, да приписват на себе си успехите, да се замислят за прекомерностите и за привилегиите - с тях врагът пристъпва не само в началото на добрия живот, но прави опити за такива внушения и в продължение на целия живот. Ето, сам виждаш колко е необходимо за тебе да вършиш всичко, като се съветваш. Никога не приписвай на себе си, на своите сили и на своето усърдие никакви успехи, колкото и малки да са. Избягвай всякакви прекалявания и снизходителности. Води редовен живот, но енергичен и жив.

Как духовният враг ни отклонява от добрите дела и ги разваля

Посочените по-горе коварства на духовния враг разстройват добрия живот изцяло. А срещу тези, които са останали непоколебими и вървят без отклонение по добрия път, духовният враг измисля нови коварства и други спънки. Тук той не се въоръжава срещу целия живот, а действа откъслечно срещу всяко дело, което добрият християнин започва и върши по Бога.

От момента, когато отваряме очи сутрин след сън, до момента на затварянето им отново за спане, ние сме заобиколени от дела, които непрекъснато се редят, и следвайки едно подир друго, не оставят празни моменти, ако ние внимаваме върху себе си и не боledуваме от леност и нехайство. При това не само делото на молитвения устрем на сърцето към Бога, не само необходимите дела за взаимоотношения с другите по правда и обич, не само дела, които уреждат равновесието между тялото и душата, в подвизи на самоумъртвяване, но и житейските дела със светските хора, всички те трябва да бъдат насочвани със строго внимание, бдително и усърдно към достигане на спасение. На тези, които ревнуват за това, Бог помага да ръководят всичко, както е потребно, като им съдейства чрез Своята благодат и ги запазва чрез ангелите и молитвите на светиите. Но духовният враг не почива. Той обикаля край всяка работа и следи дали не може по някакъв начин да се смути вървежът на нашите дела и вместо необходимите неща да вмъкне ненужни: ту се хвърля да обърка самото им начало; или, ако са започнати, се опитва да прекъсне техния вървеж. Ако не успее в това, се грижи да направи тяхното изпълнение и завършека им негодни за нищо. А когато и в това се посрами, намисля да им отнеме стойността пред Бога, като възбуди тщеславие и самомнение.

Свети Иоан Лествичник говори така: “При всички наши дела, чрез които се стремим да угодим на Бога, бесовете изкопават три ями: първо, борят се да попречат да се извърши доброто дело; второ, когато при това нападение са победени, се стараят извършеното да не бъде по Бога. А ако и в този злоумисъл нямат успех, тогава, пристъпяйки тихо към душата, ни облажават, като живеещи богоугодно във всичко. На първото изкушение се съпротивлявай с горещо усърдие и спомен за смъртта. На второто - с послушание и смирение. А на третото - с постоянно укоряване на себе си. Това е мъчно в нашите очи, *докле влезне в нашето светилище* оня огън Божий (Пс. 72:16 - слав.). Тогава вече в нас не ще има насилие на лошите навици, защото *нашият Бог е огън, който изстребля* (Евр. 12:29) всяко разпалване и движение на страстта, всеки лош навик, онова, което се вижда и онова, което се мисли” (Слово 26).

Всичко, което става в такива случаи, не е в състояние да опише никакво перо. Внимавай върху себе си, имай на ум една мярка - да се благоугажда на Единия Бог във всичко, голямо и малко, и самият живот да те научи ясно да виждаш и да разбираш коварствата на духовните врагове. Ще ти предложи два-три примера за това, какви смущения повдига духовният враг в нашата душа, за да развали всички наши дела, когато те трябва да траят определено време.

Когато например някой болен е разположен да понася болестта си с търпение, духовният враг, като знае, че по този начин болният ще се затвърди в добродетелта на търпението, пристъпва, за да разстрои неговото благоразположение. За тази цел започва да му припомня различните добри дела, които той би могъл да извърши, ако се намираше в друго положение, и се старая да го убеди, че ако беше здрав, как добре щеше да се труди за слава Божия и каква полза щеше да допринесе на себе си и на другите: щеше да ходи на църква, да провежда беседи, да чете и да пише за назидание на ближните и др. Като забележи, че такива мисли се възприемат, духовният враг по-често ги припомня, размножава ги и ги разкрасява, довежда ги до чувства, предизвиква желаниа и пориви за тези дела, като представя как хубаво биха вървели у него всички работи, и възбужда съжаление у болния, че е свързан от болестта. Постепенно, при чести повтаряния на такива мисли и движения в душата, съжалението преминава в недоволство и досада. По този начин предишното благодушно търпение се разстройва и болестта се представя вече не като лекарство от Бога и поприще за добродетелта на търпението, а като нещо вредно за спасението, и желанието да се освободи от нея става неударжимо, разбира се, с подбуди да се получи възможност за вършене на добри дела и да се угажда на Бога по всякакъв начин.

Като го доведе дотук, духовният враг открадва от ума и от сърцето добрата цел на желанието за оздравяване и оставя само едно желание за здраве, като го кара по този начин с досада да гледа на болестта не като на пречка за вършене на добро, а като на нещо вредно само по себе си. Оттук нетърпението, като не се лекува чрез добрите мисли, взима надмощие и преминава в ропот, и лишава болния от предишното спокойствие и добродушно търпение. А духовният враг се радва, че е успял да го разстрои.

Също така врагът разстройва и онези, които прекарват послушание в света обител или при някой старец, като успява да ги убеди, че ако останат при този начин на живот, те не ще могат скоро да стигнат до исканото съвършенство, и разпалва у тях желание за уединен живот в пустинята. Често се случва те да последват тези внушения. Но като постигнат това, в усамотението се предават на нехайство и изгубват онова, което са постигнали с труд при послушанието.

Има и други подобни случаи, когато духовният враг успява да отклони някой от един начин на подвизи, като го съблазни с друг, като че ли по-полезен, и разстройва и едното, и другото.

От всички подобни изкушения лесно се избавя онзи, който има опитен ръководител, съветник или събеседник, и следва със смирена покорност неговите указания. А който, поради някоя причина, е лишен от това благо, той да внимава върху себе си и строго да се учи да различава доброто от лошото според християнското учение, по което трябва да се устройва духовният живот на всички ни. Ако случките, които пречат да се разшири нашият добродетелен живот, не са от нашата воля, а ни се изпращат от Бога, приемай ги покорно и не се смущавай от никакви внушения, които те отклоняват от тази покорност. Като ти е изпратил такъв случай, Бог не очаква от тебе нищо друго, освен да се държиш и да постъпваш така, както изисква и ти дава възможност този случай, който те е посетил. Ако си болен - търпи. Бог не иска от тебе нищо друго освен търпение. Като търпиш смирено, ти ще бъдеш непрекъснато в доброто дело. Когато и да погледне към тебе Бог, Той ще види, че вършиш добро, или пребъдваш в доброто, ако търпиш смирено, докато у здравия човек добрите дела вървят с прекъсване. Затова, като искаш да промениш своето положение, ти желаеш да промениш хубавото на лошо.

Как духовният враг обръща самите добродетели във вреда на онези, които ги извършват

Но да допуснем, че ти вярно и непрекъснато вървиш по пътя на добродетелта, без да се отклоняваш нито надясно, нито наляво. Не мисли, че духовният враг ще отстъпи от тебе. Не, ти помниш това, което ти цитирах от свети Иоан Лествичник, че духовният враг, когато вижда, че всичките му опити да те обърне към злото са оставали без успех, върви тихичко след тебе и те облажава, че живееш богоугодно във всичко. Това е неговото последно изкушение. Като следствие от това греховно величаене към нас, ние проявяваме самомнение, самодоволство и самочувствие. А от тях се порожда тщеславие и гордост, от които тщеславието изяжда цялата цена на нашите дела, ако те са добри, а гордостта ни прави противни на Бога. Затова внимавай и на всяка цена отблъсвай от себе си греховните величания, без да им даваш да преминат към сърцето, като ги отхвърляш още от първия момент, щом се докоснат до ушите на твоята душа.

За да не се подхвърлиш на заплашващата те от това беда, дръж своя ум винаги събран в сърцето и бъди готов за отблъскване на тези стрели на лукавия. Като стоиш вътре, като военачалник сред бойното поле, избери удобно за борбата място, и като го укрепиш както следва, не го напускай никога, но там се прикривай и оттам воювай. Това място и неговото укрепяване и въоръжаване е искреното и дълбоко съзнание за своята душевна слабост. Като се установиш така, никога не допускай твоят ум да излиза от тази крепост навън, и най-вече въздържай се от пътуване по своите, както ти се струват, плодоносни полета и градини, т.е. твоите добри дела. Ако държиш себе си така, стрелите на вредното величание на лукавия не ще стигнат до тебе, а ако и да падне при тебе някоя, ти веднага ще я видиш, ще я отблъснеш и хвърлиш навън.

Както войниците, като седят в крепостта, не прекарват напразно времето си, а ту се упражняват във военното изкуство, ту засилват крепостта си, така прави и ти, прикривайки се в съзнанието за своята духовна немощ. Именно, ето какво прави: умът, колкото и да го задържаш, все ще забягва, и не е чудно, че в тези забягвания той ще попада върху твоите дела, които ти се струват, че са добри. Щом попадне на тях, духовният враг веднага ще го хване и ще го порази със самомнение, и то така, че той охотно ще застане на страната на врага, дори ще започне да влече натам и тебе. Веднага щом забележиш това, повикай при себе си своя ум и му кажи: слушай, уме! Ти ми казваш, че и това е хубаво, и онова не е лошо. Нека да е така; но каква е ползата за мене от това? Ти си решил да ме хвалиш. Добре, хвали ме, аз те слушам. Но трябва да знаеш, че справедливостта изисква да ме хвалиш само за онова, което намериш в мене и в делата ми като мое собствено, а онова, което е в мене от Бога и от Неговата благодат, за него трябва да се отправя благодарност и похвала на Първоизточника му. Дай да видим какво свое имаме ние с тебе и какво е Божие, и Божието ще отнесем към Божията част, а своето ще оставим при себе си. А след това, каквото остане при нас, ако остане нещо, с него ще определим нашата тежест и достойнство, и с него ще се похвалим.

И така, нека започнем. Да хвърлим поглед към времето, което е предхождало нашето съществуване. Какво сме били тогава? Нищо, и нищо не сме могли да извършим, с което да заслужим Изворът на всеки живот да ни дари живота. За нас това е дар от Бога, направен по Божие благоволение, начало на всички последващи благоденствия на Неговата безкрайна благодат. Значи трябва да отнесем това към Божията част. - След това започнахме да живеем. Как? И сами не знаем. Изминаха ред години и ние с тебе дори не знаехме, че съществуваме, а съществувахме. Но и когато узнахме, нищо не можахме да направим за поддържане на живота си. Други ръце се грижеха за нас, и не сами от себе си, а по наредба на Твореца, Който устройва всеки живот и съществуване. Нас ни възпитаха, учиха и поставиха на крака. Тук нищо не е било наше - и това трябва да се остави настрана. Започнахме след това сами да живеем. Какво тук е наше? Трябва да отделим жизнените сили и средствата за нашето съществуване, които са наоколо ни. Те не са наши, те са дар Божий.

Божий дар е непосредственото познаване на Бога. Божий дар е съвестта. Божий дар е жаждата за небесен живот. Тези три дара съставят духа на нашия живот, който ни издига нагоре. Ти, мой уме, не си мой. И ти си

Как духовният враг обръща
самите добродетели във вреда
на онези, които ги извършват

ми дар от Бога. Не са мои и духовните сили в мене, волята с нейната енергия. Не са мои и сетивата, които ми дават възможност да се услаждам от живота и от всичко, което ме заобикаля. Не е мое тялото с всичките му функции и потребности, които обуславят нашето телесно съществуване. Всичко това ни е дадено от Бога. И самият аз не съм свой, а Божий. Като ми е дал живота, Бог ме е облякъл с цялата сложност на изброените жизнени сили, дал ми е съзнанието и свободата, узаконил е аз да управлявам всичко това, което е в мене, съобразно достойнството на всяка една част от моето същество. Във всичко това няма никакви причини за самохвалство, а, напротив, има само подбуди за осъзнаване на величието и тежестта на дълга, който лежи върху нас, и страха от отговора, който трябва да дадем на въпроса: какво си сторил от себе си и със себе си?

Сега да се обърнем към средствата за живот. У нас има живот телесен, живот душевен и живот духовен. За всеки от тях са необходими средства и ние ги имаме под ръка. Те не са плод на наша придобивка, а са дар Божий. Въздухът, огънят, водата, земята с всичките техни съкровища: стихии, камъни, метали, растения и животни, които ни доставят всичко необходимо за храна, облекло и жилища - те не са създадени от нас, а са ни дадени. Съвкупността от необходимите за нас понятия за всичко, което ни заобикаля, устройство на живота, обществото, държавата, изкуствата, занаятите и правилата за действия в тези области, всички тези неща ние намираме готови, без да има нужда да измъчваме главата си, за да ги измисляме, а само трябва да ги усвояваме. Всеки, който се яви на света, ги получава като наследство от своите прародители. А те откъде го имат? Бог изпраща хора с особени дарби и воля, те правят нови изобретения и усъвършенстват бита на човека, получавайки просветление и озарение от Бога.

Средствата за душевния живот също не са наши, а ни се дават. Толкова повече трябва да кажем това за духовно-нравствено-религиозния живот. Бог е вложил в душата ни знание за Себе Си в ума, а за Своята воля - в съвестта, като благословил и едното, и другото с очакване на вечноблажения живот. Това е семето на духовния живот. То е посято в нас и е прието в момента, когато божествената искра на живота е била вдъхната в нас от Бога. Всеки, който се ражда, донася със себе си и в себе си това семе, което след това се развива и получава оформяне от средата на хората, които го заобикалят. Какво голямо благо е да се родиш между такива, които живеят истински духовен живот! Ние имаме знание за Единия Истински Бог, на Когото се покланяме в Света Троица. Изповядваме Сина Божий, Който заради нас се е въплътил и устроил всичко за нашето спасение. Вярваме и в Светия Дух, Който ни оживотворява чрез Своята благодат и възсъздава в нас духовния живот. Ние сме сраснати духовно с Божията Църква, приемайки от нея всичко необходимо за запазване и издигане на духовния живот и оживявайки се чрез очакване възкресението на мъртвите и живота в бъдещия век. Всичко това у нас в най-чист вид, без примеси, не е от нас, а е дар Божий.

Ето с какви богати средства си заобиколен за твоя собствен и всеотдаен живот, и нито едно от тях не е плод на твоите усилия, а всичко ти е дадено. Ти си повикан на пригответеното вече пиршество на живота. И ако е уместно на нас с тебе да се похвалим за нещо в това отношение, то ще е: че сме се възползвали от всичко това. Това е всъщност нашата сватбарска дреха. Да се гордеем ли с нея? Не би ли трябвало повече да се страхуваме, да не би многомилостивият Устроител на пиршеството, като дойде, да ни каже: виждате ли каква е гощавката! А каква е вашата дреха?!

Нека разгледаме сега по-внимателно тази дреха. Облеклото на душата са преди всичко религиозно-нравствените разположения и чувства, вкоренени в нея, а не само делата. Но понеже те са скрити, рядко дават повод за самохвалство и гордост. Делата пък, понеже се виждат, бодат очите, и като че ли неволно възбуждат извършителя към самохвалство, а свидетелите на тия дела - към похвала и прослава, чрез които още по-силно се затвърдява и засилва самочувствието и разгласяването около себе си. Така, като разгледаме нашите дела, дали ще открием в тях нещо, с което бихме могли безусловно да се похвалим?

Да си припомним, че може да се хвалим само с това, което произлиза направо от нашето желание и се извършва от нас независимо от нищо. Но виж как се вършат нашите дела! Как започват? - Стичат се обстоятелства и ни водят при една или друга работа, а по някой път ни идва на ум да направим нещо, и го правим. Обаче стечението на обстоятелствата не е от нас, и хрумването на мисълта да направим нещо също не е наше: някой друг влага мисълта. По този начин зараждането на мисълта да направим нещо, при такива случаи, не може и не трябва да бъде повод за самохвалство. Имаме ли ние дела от този род? Ако добросъвестно ги разгледаме, те почти всички са такива. Затова няма с какво да се хвалим.

Как духовният враг обръща
самите добродетели във вреда
на онези, които ги извършват

Ако можем да се похвалим с нещо, то е само с това, че сме могли да не извършим нещо, а сме го извършили. Защото, колкото и да са силни вътрешните и външните подбуди за едно действие, решението за него винаги е плод на нашата добра воля. Но и тук решението за добри дела невинаги е доброкачествено. Добро е това решение, което се извършва при съзнание за Божията воля, за едното или другото дело, и при проява на покорност към тази воля. А щом се примеси нещо от егоизъм или човекоугодие, добротата на решението се замъглява. Ние решаваме понякога да извършим нещо, понеже се боим, че ще приказват по наш адрес, ако не го направим. Друг път очакваме някакво задоволство или изгода от делото веднага или впоследствие. А понякога вършим нещо, понеже не е възможно да постъпим другояче. Не ни се иска, но е необходимо да го направим. Всички тези дела не могат да стоят в редицата на напълно добрите дела и макар отвън да ни изглеждат похвални, по вътрешното си достойнство пред Бога и съвестта те не са такива. Да видим сега имаме ли ние дела от този род? Пак ще ни се наложи да признаем, че добрите ни дела почти винаги са такива. И отново излиза, че няма с какво да се хвалим.

И така, нашите добри дела, ако ги разгледаме строго, няма да ни дадат възможност да отворим уста за своя прослава пред другите или за вътрешно самохвалство. А ако си припомним всички лоши наши дела - празни, суетни, безполезни, вредни, противозаконни, богопротивни, каквито, разбира се, ще се намерят не малко, какво трябва да почувстваме? Може би някой ще каже: измери едната и другата страна, и която натежи, по нея съди за себе си. Но такъв начин на решаване при този случай не е никак уместен. Делата идват отвътре. Ако има недобри дела, това значи, че нашата духовна вътрешност не е в ред. А тя именно определя цената ни пред Бога - най-съществената цена. Ако тя (нашата вътрешност) не може да бъде одобрена, то и целият човек не е достоен за одобрение.

Ще ти кажа още нещо: всичките ни дела, които извършваме в семейството, в обществото, по служба - в своята съвкупност, съставляват нашето поведение. Ако се огледаме наоколо, можем да кажем, че общо взето нашето поведение е горе-долу изправно. Но дали също така изправна е и нашата вътрешност? Това с положителност не можем да твърдим. Очите на хората, които ни заобикалят, оказват силно въздействие върху нашите намерения. Тези свидетели ни заставят да не даваме ход на лошото, което възниква в сърцето ни: ние се въздържаме от него и поведението ни е изправно. Ако не бяха те, нашето поведение би се оказало съвсем друго. И то често е такова, щом сме уверени, че чуждото око няма да ни види. Случва се с някои, че щом тяхната външна обстановка се промени, те могат да си поживеят по-свободно, всичко, което по-рано е било укривано от страх да не ги видят, сега излиза навън, и човекът, който по-рано е бил напълно изправен, се явява и пияница, и развратник, и даже грабител. Всички тези лоши прояви не са се родили сега. Те са съществували, но не са били в действие, а сега са получили свобода и се проявяват. Но ако всичко това излиза отвътре, значи цялостният човек е бил пияница, развратник, грабител, без да се гледа на приличната му външност. Провери добре, да не би и ти да принадлежиш към тази категория. Ако е така, макар и в известна степен, не ти подобава да се хвалиш и да приемаш похвали.

Ще завърша. Ако по примера на гореказаното започнеш по-често да преглеждаш живота си, то когато духовният враг започне да тръби в ушите ти: колко си добър! - това тръбене не ще намери отзвук вътре в тебе, за да се прояви в самодоволство, а, напротив, ще бъде отблъсквано всеки път чрез смирени мисли и чувства.

Някои упътвания, необходими при подвига за надвиване на страстите и придобиване на добродетели

Макар че ти казах досега много нещо, като ти посочих средства, които трябва да използваш за преодоляване на страстите и за придобиване на добродетели, остава да ти предам и нещо друго.

Първо: Съветвам те, брате, за придобиване на добродетелите, да не следваш примера на онези, които в продължение на седемте дена от седмицата разпределят своите духовни дела така, че едно да служи за едната добродетел, друго за другата и т.н., без да вземат предвид дали това е необходимо за тях сега. Не, така не трябва да действаш. Ти трябва да се бориш най-вече срещу онази страст, която ти досажда най-често, която неведнъж те е овладявала и се готви отново да те нападне. Бори се срещу нея, колкото можеш, и се старай да се установиш на оная добродетел, която е противна на тази страст, като използваш всички пригодни за това дела и подвизи. Щом успееш в това, ти ще оживиш в себе си и всички останали добродетели и ще се облечеш с тях като с броня, която ще те огражда от всички страстни стрели. Сърцето поначало е изпълнено с добри разположения, обаче идват страсти и ги потискат. Тези страсти не са еднакви у хората. Един има по преимущество една страст, друг - друга, които командват останалите. Щом пропъдиш главната страст, всички други ще отслабнат и от само себе си ще се отстранят. А когато това стане, добрите разположения ще се освободят от притеснението, ще си възвърнат присъщата им сила, и ще бъдат винаги нащрек, като стоят при вратата на твоето сърце, за да ти се явят в услуга, щом това бъде необходимо.

Второ: За придобиване на добродетелите не определяй време - дни, седмици, месеци или години, като си казваш: ще се потрудя, а след това, като си отпочина, ще се заловя отново за същия подвиг. Не, почивка тук не се полага. Бъди готов за непрекъсната работа, подвиг и борба, без да допускаш дори мисъл за тяхното отслабване, като подражаваш на свети апостол Павел, който казва за себе си: *но се стремя, дано постигна това, за което бях застигнат от Христа Исуса* (Фил. 3:12; ср. 1 Кор. 9:24). Да се спреш за почивка по пътя на осъществяване на добродетелта, не означава да набереш нови сили, но да пилееш насъбраните и да отслабваш. Това е все едно да се връщаш назад или да разваляш онова, което с мъка си постигнал. Под *спиране* разбирам - да помислиш, че добродетелта е придобита вече в пълно съвършенство, да не обръщаш внимание на недостатъчното в нея и да пропускаш удобни случаи да вършиш добро. Не бъди такъв, но винаги бъди бодър и усърден. Не затваряй очи и не се отвръщай, когато се явят такива случаи, но, напротив, търси ги и се стреми към тях. С обич гледай на тях - особено на онези, които представят някакви трудности за извършване на доброто. Напрежението на силите за отстраняване на пречките за вършене на доброто по-бързо насаждат у нас навик към добродетелта и по-дълбоко вкореняват в сърцето ни нейните корени. Само избягвай по всякакъв начин онези случаи, които ни дават повод да проявим добродетелта на целомъдрието, обаче ни подлагат на опасността да се запалим от нечиста страст. Най-добре е да не допускаме до нашето тяло този огън, за да не се опарим или да изгорим.

Трето: Бъди мъдър и разсъдлив, когато си налагаш телесни подвизи - пост, бдения, физически труд и др. Те са крайно необходими. Без тях не си прави илюзии да напреднеш в духовния живот. Обаче и в тях трябва да се придържаш мъдро към мярката. А тази мярка е средата между угаждане на плътта и нейното изтощаване без наложителна за това нужда. Това средно положение ще потърсиш чрез опит и на дело, а не по теория. За правило вземи постепенността, като вървиш отдолу нагоре. Търси и ще намериш. Що се отнася до вътрешните, душевните, добродетели, като: обич към Бога, отвращение от страсти и грехове, търпение и кротост, мир с всички, даже с онези, които ни мразят и обиждат и др. подобни, тук не се изисква никаква определена мярка, и постепенността за тяхното усъвършенстване се определя сама по себе си отвътре. Твой дълг е непрекъснато и с всички сили да принуждаваш себе си за всяко дело, което тези добродетели изискват, и го извършвай без отлагане. В това се заключава цялата твоя мъдрост и сила.

Някои упътвания, необходими при
подвига за надвигане на страстите
и придобиване на добродетели

Четвърто: Но сред тези действия с ума си изцяло мисли, с желанието изцяло желяй, и със сърцето търси само едно, да надвиеш страстта, с която се бориш в този момент и която те надвива, като на нейно място възстановиш в себе си онази добродетел, която е противоположна на страстта и в момента е потисната от нея. Това единствено нещо да бъде за тебе целият свят, цялото небе и цялата земя, цялото ти съкровище и твоя последна цел, като бъдеш уверен, че само така ще можеш достойно да угодиш на Бога. Ядеш ли, или постиш, трудиш ли се, или почиваш, спиш ли, или бодърстваш, седиш ли у дома си, или си извън него, зает ли си с молитва, или с житейски грижи, всичко това нека бъде насочено в тебе към преодоляване на разпалената страст и възстановяване на пропъдената от нея добродетел.

За преодоляването на твоята главна страст аз споменах по-горе. А тук имам предвид тази страст, която те надвива в момента, независимо от това, дали тя е главна, или не. Както по време на война понякога се случва да се влиза в схватка с отряда, където се намира самият главнокомандващ, а понякога с отряд, командван от обикновен офицер, така се случва и при духовната борба. Главната страст невинаги води борбата. Понякога тя изкарва вместо себе си своите помощници и тогава се налага по-често да имаме работа с тях, отколкото с нея. Но и тях трябва да побеждаваш, както и когато имаш борба с нея.

Пето: Бъди непримирим враг и на всички сетивни удоволствия, които се пораждаат и от самоугаждане. Чрез това по-леко и по-рядко ще бъдеш подлаган на нападения, не само плътски, но въобще от всички страсти, защото те се коренят в самоугаждането, чрез чието потискане и отсичане те губят под себе си почва, изгубват своята сила, твърдост и устойчивост. Не се блазни от мисълта: ще взема участие само в едно удоволствие, ще опитам само една сладост. Нека това да бъде нещо съвсем не грешно, но понеже се допуска поради самоугаждане, при това снизхождение към себе си, ще вдигнат глава всички останали страсти и ще загъмжат като притиснати червеи, когато ги полеят с вода. Не е чудно, някоя от страстите да се възпламени с такава сила, че борбата с нея да бъде тежка и победата над нея - съмнителна.

Ето защо, никога не забравяй следните думи на Божественото Писание: *Който обича душата си, ще я изгуби; а който мрази душата си на тоя свят (който не си угажда), ще я запази за вечен живот (Иоан 12:25). И тъй, братя, ние не сме длъжници на плътта, та да живеем по плът; защото, ако живеете по плът, ще умрете; но ако чрез духа умъртвявате деянията на тялото, ще бъдете живи (Рим. 8:12).*

Шесто: Накрая, давам ти съвет: много душеполезно, или по-добре да кажа, напълно необходимо е за тебе, преди всичко, да направиш основна изповед, с необходимото за това внимание и с всички подобаващи действия, разследвания и решения, за да бъде изпълнена душата ти с увереност, че стоиш в благодатта на Бога, Който единствен е подател на всички духовни дарби, добродетели и победи.

Редът, по който се придобиват добродетелите

Макар че истинският Христов войник, който от все сърце е пожелал да достигне пълно съвършенство, не трябва да ограничава своя стремеж за преуспяване във всичко, все пак необходимо е чрез разсъждение да съдържа и добре да насочва прекомерните пориви на духовното усърдие. Такива пориви, особено в началото, обикновено изведнъж избухват с голяма сила и влекат неудържимо, а след това започват да отслабват и напълно угасват, като ни изоставят безпомощни посред пътя. Защото трябва да придобиваме не само външни - телесни, добродетели, възхождайки в тях, като по стъпала, но и за придобиването на вътрешните - душевните добродетели е необходимо да се спазва известен ред, понеже само по този начин нашето “малко” скоро ще стане “голямо” и ще се установи за постоянно пребиваване в нас. Така например за придобиване на вътрешната добродетел - търпението, за тебе не е възможно изведнъж да пожелаеш да понасяш клевети, обиди и всякакви други неприятности, да се стремиш към тях и да им се радваш, макар че можеш с търпение да ги понасяш, когато ти се случат, защото такова желание и такава радост са висши степени на търпението. За да се възкачиш до тях, е необходимо да преминеш през низшите, които са: смирение, потискане на пориви за отмъщение, възненавиждане на всякаква мисъл за отмъщение и др.

Съветвам те също, да не се залавяш изведнъж за всички добродетели, и даже за няколко от тях, но се установи преди всичко върху една, а след това премини към друга. При този начин на действие всеки добродетелен навик по-удобно и по-здраво ще се вкорени в душата ти. Защото, когато започнеш да се упражняваш непрекъснато главно в една добродетел, и паметта ти ще бъде заета почти изцяло с нея, и умът ти, прикован чрез това към мислене за нея, скоро ще се изтънчи в търсене на случаи и начини за нейното извършване, а волята ти ще се привърже към нея с по-голямо разположение. При придобиване на навици в добродетелта, това са силни спомагателни средства, които ти напразно ще очакваш, ако се устремим изведнъж към много добродетели.

От друга страна, и самите дела на една и съща добродетел, бидейки еднакви и сходни помежду си, поради еднакъв начин на действие, стават все по-малко и по-малко затруднителни и по-бързо препращат към друга добродетел. Защото, обикновено една добродетел извиква друга, подобна на нея, и ѝ помага с това, че като се настани в сърцето, го предразполага за приемане на другата, приготвяйки ѝ отнапред като че ли престол за възкачване.

Тази, посочена от мене, сметка е вярна и истинска и ние от опит знаем, че който добре и усърдно се упражнява в една добродетел, заедно с това не само изучава отнапред, как да се упражнява в друга, но, с придобиване на по-голям навик в нея, възбужда, подхранва и укрепва и всички други добродетели, поради тяхната неразделност помежду им. Защото те всички са лъчи, изхождащи от една и съща божествена светлина.

Какви разположения са необходими за успех в придобиването на добродетелите въобще и как трябва да насочваме работите за постигане на една от тях

За придобиване на добродетелите е необходима мъжествена и велика душа, също и воля не слаба и мекушава, но решителна и силна, с вярно предвиждане на всички пречки и тежки трудове, и с готовност да ги подеме и понесе. В основата на такива разположения трябва да лежи силната обич към всяка добродетел и към целия добродетелен живот въобще, и пламенна ревност към него. В това се заключава и духовната сила, която ни движи по пътя на добродетелта. Затова, тя непрестанно трябва да бъде възгрявана, за да не отслабне и да не се изтощи, защото заедно с това неизбежно ще се прекрати и самото движение. И тъй, не се лени да възгряваш своята ревност към добродетелта, като размисляш със сърдечно участие колко богоугоден на Бога е добродетелният живот, колко е хубава и възвишена добродетелта сама по себе си, и колко необходима и благотворна е тя за нас: понеже в нея е началото и краят на нашето истинско съвършенство и преуспяване в него.

Затова се постарай всяка сутрин внимателно да разгледаш и предвидиш какви случаи може да ти се явят през деня за извършване на едно или друго добро дело, свързвайки това и с желание, и с решение непременно така да постъпиш. А привечер изпитвай себе си дали са изпълнени и как са изпълнени твоите сутрешни добри мисли и желания. След това, на другата сутрин, възобнови отново същите намерения и желания, с жива ревност и усърдие да ги изпълниш точно.

Старай се да насочваш всичко това за упражняване в тази добродетел, към която си решил да навикнеш сега. По същия начин и примерите на светиите, и молитвите, и размисълът за живота и страданията на Господа Христа, и всичко друго, което се счита за пригодно и необходимо за преуспяване в добродетелите и в духовния живот, трябва да бъде насочвано у тебе предимно към тази добродетел, с която се занимаваш. Но гледай да се ползваш и от всякакви случайности през деня, колкото и да са разнообразни, доколкото е възможно, така че чрез това не само да не се разстройва, но, напротив, все повече да се укрепва и вкоренява навикът към тази добродетел, за която ти сега особено ревнуваш.

Като предел на такъв навик ще бъде да стигнеш до такова положение, че добродетелните действия, било външни или вътрешни, да бъдат извършвани с такава лекота и готовност, с каквата по-рано са били вършени дела, противни на тях. А това значи навикът към добродетели да се докара дотам, че те да ни станат като естествени. Ще ти припомня казаното преди това, че колкото повече вътрешни или външни препятствия се срещат при придобиване на някоя добродетел, толкова по-бързо и по-дълбоко тя ще се вкорени в душата ни, ако с пълна решителност и без да жалим себе си се насочваме към преодоляване на пречките.

Подходящи изречения от Свещеното Писание, ако се произнасят гласно или даже само на ум, оказват чудесно въздействие за отпечатване в ума на образа на желаната добродетел и за възбуждане в сърцето на разположение към нея. А едното и другото дават голяма подкрепа на този, който ревнува за придобиването ѝ. Потърси такива места от Свещеното Писание за желаната от тебе добродетел и ги заучи, за да ги имаш винаги готови. След това, колкото е възможно по-често ги повтаряй в ума си, особено когато дойде в движение противоположната на добродетелта страст.

Какви разположения са
необходими за успех в
придобиването на добродетелите

Например, когато се трудиш да придобиеш добродетел, трябва да търпението, можеш да избереш, да заучиш и често да повтаряш следните места от Свещените Писания: *търпелив човек разум много* (Притч. 14:29). *Горко вам, които сте изгубили търпение!* (Иак. 1:4). *Дълго търпелив е по-добър от храбър, и който владее себе си, по-добър е от завоевател на градове* (Притч. 16:32). *С търпението си спасявайте душите си* (Лук. 21:19). *Нека с търпение изминем предстоящото нам поприще* (Евр. 12:1). *Ето, ние облажаваме търпеливите* (Иак. 5:11). *Блажен е оня човек, който търпи изкушение* (Иак. 1:12). *Търпението пък нека бъде свършено нещо* (Иак. 1:4). *Търпение ви трябва* (Евр. 10:36).

Към това можеш да прибавиш и свои кратки молитвени изречения, като следните и подобни на тях: “Боже мой! Кога сърцето ми ще придобие търпение!”. “Кога ще започна да понасям всяка неприятност със спокойно сърце, за да се радва моят Бог за мене!”. “О, колко обични сте ми вие скърбите, които ме правите подобен на моя Господ Иисус, Който заради мене е пострадал!”. “Иисусе мой! Дай ми, макар понякога, спокойно да поживея посред хиляди скърби, заради славата на Твоето име!”. “Блажен ще бъда аз, ако и всред огъня на скърбите се възпламеня от желанието да понеса още по-големи страдания!”.

Такива молитви трябва да казваш, за да напредваш в добродетелите, като се приспособяваш всеки път към тази добродетел, в която се упражняваш, както ни внушава духът на вярата и благочестието. Такива кратки молитви могат справедливо да бъдат наречени, според пророк Давид, *пътеки в сърцето*, които са насочени към Бога (Пс. 83:6). Те, като излизат от сърцето с пълна вяра и надежда, възкачват се към небето и достигат до Бога. Това са *въздишките*, които никога не са скрити (Пс. 37:10 - слав.) от очите на милосърдния Бог. Това са *призиви*, които винаги се чуват и разбират (Пс. 5:2 - слав.) от многомилостивия Господ. Но не трябва да забравяме да прилагаме към тях следните две уверености, които са като две крила: първата е, че Бог се радва, когато ни вижда да се трудим за придобиване на добродетели; и втората, че когато ние горещо желяем да се усъвършенстваме в тях, ние не търсим нищо друго освен това: как да угодим на Бога.

Трябва да се упражняваме в добродетелите непрекъснато и с цялото си усърдие

За придобиване на добродетелите е необходимо да действваме така, че винаги силно да се стремим към това, що е пред нас (Фил. 3:13), ако желаем бързо и успешно да достигнем целта, която преследваме. Защото, щом се спрем, макар и за кратко, веднага ще отстъпим назад. Понеже, вследствие на прекъсването на добрите деяния, поради нерадение или снизходителност към себе си, страстите, които са били потискани чрез усърден труд в доброто, поради нашата наклонност към чувственост и самоугаждане, веднага ще повдигнат глава, ще оживеят и ще започнат да възбуждат своите непристойни движения и стремежи, особено когато за това им способства външната обстановка. А такива движения винаги разстройват и отслабват добрите навици, и което е особено пагубно, лишават ни от благотворното осеняване на благодатта, без която нищо истински добро и духовно не може да преуспява. Трябва да знаеш, че вървенето по пътя на духовния живот много се отличава от обикновеното пътуване по земята. При пътуването по земята, когато пътникът се спира, не губи нищо от изминатия път. А при духовното пътуване, ако този, който се възкачва по пътя на добродетелите, спре, той губи много от придобитите от него добродетели. При обикновеното пътешествие, колкото по-далеч отива пътникът, толкова повече се изморява. При духовния живот обаче колкото по-дълъг път изминава някой, като се стреми към това, що е пред нас, толкова повече придобива сила и мощ за по-нататъшно пътуване.

Причината за това е тази, че чрез трудове по пътя на добродетелите нашата низша част - плътта, която чрез своите противодействия спрямо духа прави пътя на добродетелта труден и тежък, все повече и повече отслабва в своето съпротивление на духа, докато висшата част, т.е. духът, където обитава добродетелта, все повече и повече се засилва и става мощна. Затова колкото повече преуспяваме в добродетелта и доброто, толкова повече намалява тая мъчнотия, каквато срещаме в началото на това пътуване. При това в сърцето ни влиза и някаква скрита сладост, която се изпраща от Бога, и от час на час се увеличава. Ето защо, като се стремим към това, което е пред нас, с все по-голямо желание и сила ние леко възхождаме от една добродетел към друга и достигаме накрая и самия връх на духовното съвършенство, където душата започва да върши всяко добро, вече не влачена насила, но сама се стреми с желание и радост. Защото, като потисне и победи страстите и се откаже от всичко земно, тя живее в Бога и вкухва непрекъснато сладко спокойствие сред приятни духовни подвизи в Него.

Не трябва да избягваме случаите, при които можем да вършим добро

Ако искаш винаги да се стремиш към напредък в добродетелите, без да се спиращ, необходимо е добре да внимаваш и никак да не си позволяваш да се изтръгва от ръцете ти това, което може да ти послужи като повод за придобиване на добродетел. Затова не постъпват добре онези, които правят усилия да избягнат някоя трудност по начертания път за следване избраната от тях добродетел, която обаче може да им послужи за успешно напредване в нея. Например, ако желаеш да придобиеш навик в търпението, не бива да избягваш онези лица, дела и обстоятелства, които най-вече те изкарват от търпение. Напротив, срещай ги охотно, с твърдото решение да се предадеш на тяхното неприятно въздействие, като се приготвиш обаче да понесеш това с непоколебимо спокойствие на духа. Ако постъпваш по друг начин, никога не ще навикнеш на търпение.

По същия начин трябва да се отнасяш и към делото, което не ти харесва или само по себе си, или поради това, че то те отвлича от делото, което ти харесва. Ти не бива да го отбягваш, а, напротив, залови се за него, без да го отблъсваш, и след това го изкарай докрай, като действаш така, като че ли то е най-приятното нещо, и като не отстъпваш ни най-малко на тревогите на сърцето, особено когато мислиш, че ако не беше това дело, ти щеше да бъдеш напълно спокоен. Иначе ти никога няма да се научиш, как да понасяш срещналите те скърби. Избягвайки такива случаи, ти не ще намериш и истинския покой, който търсиш. Защото спокойствието не живее в сърца, които си угаждат.

Съветвам те да вършиш същото и по отношение на мислите, които някой път те нападат и смуцават твоя ум, при спомена за човешките неправди и други нередности. Нека те да те смуцават и безпокоят мъчително, но заедно с това ще те научат и на търпеливо понасяне на неприятностите въобще. Който ти говори за това другояче, като ти внушава, че е по-добре да бягаш от такова случайно безпокойство, той те съветва да пресечеш стремежа към добродетелта, която искаш да придобиеш.

Вярно е, че вярващият християнин, неопитен в борбата с греха, по-добре прави, когато бяга от случайности, които могат да го смутят, като че ли ги презира, отколкото когато се подлага на тяхното въздействие или се бори с тях. Обаче той не бива винаги да прави отстъпление и да се обръща назад, но, с цялото си внимание и предпазливост понякога трябва да отбива тези, които го нападат, а понякога да не им обръща внимание, като мисли за своите успехи в добродетелите и нравствената сила, която се придобива в тях. Не е уместно да се постъпва така само по отношение на плътската похот: тук ще избягваш по всякакъв начин всички случаи, които могат да те възбудят и да разпалят тази страст, защото тя е неукротима. Също и врагът с лъстиви хитрости умее така да насочи плътските движения, че да те склони към тяхното удовлетворяване.

Трябва да обичаме случаите за вършене на добродетели, и особено тези, които са затруднителни

Възлюбени, не трябва никак да бягаш от това, което може да ти служи като повод за придобиване на добродетели. Трябва да приемаш това винаги с радост, щом ти се представи повод, като считаеш за най-добри тези случаи, които са неприятни за сърцето и не възбуждат твоето съчувствие. Предсказвам ти, че с Божията помощ ти действително и ще постъпваш така, ако добре набележиш в ума си следните мисли.

Първо. Трябва да съзнаваш, че всички случаи, които се явяват за извършване на добродетели, са най-добрите за тебе средства за тяхното придобиване. Те ти се изпращат от Бога, по твоята молитва. Като си пожелал да придобиеш добродетел, ти, разбира се, си се молил на Бог да ти я даде. Като си се молил за това, ти не си можел да не се молиш и за начините и средствата за придобиване на тази дарба. Но Бог не дава, например, добродетелта на търпението без скърби, както и добродетелта на смирението без смиряващи случаи. Ето защо, след като си се молил за тези добродетели, Той ти е изпратил съответните случаи. Какво правиш ти пък сега, като бягаш и се отвръщаш от тях? Ти отхвърляш Божията помощ, за която си се молил, и се подиграваш на Божия дар.

И така, настрой се с радост да посрещаш случаите за проявяване на добродетели, и с толкова по-голяма радост, колкото по-големи затруднения ти се представят. Защото, при такива случаи нашите добродетелни деяния предизвикват по-голямо мъжество и проявяват по-голяма нравствена сила. А чрез това ние всеки път правим значителна крачка напред по пътя на добродетелта, което винаги сме длъжни да имаме предвид.

Ще направя едно малко пояснение. Като те съветвам да се ползваш особено от важните случаи за проявяване на добродетелта, аз нямам предвид да ти внушавам да пренебрегваш маловажните и да ги изпускаш пренебрежително. Не! Необходимо е, без да пропускаш нещо, да се ползваш и от едните, и от другите, за да бъдеш винаги в труд за вършене на добри дела. Трябва например с търпение да понасяме укори, презрителни погледи или лоши думи. Правилните наши действия при такива маловажни случаи, понеже те по-често се срещат, поддържат в непрекъснато напрежение нашата нравствена сила и чрез това ни укрепват да се държим както трябва и при по-важни случаи. А когато небрежно изпускаме маловажните случаи, тогава ние разслабваме нравствената си сила и я правим по-малко способна за по-важните дела.

Второ. Трябва да се закрепим в твърдото убеждение и вяра, че всичко, което става с нас, е по Божия воля за наша полза, за да придобием някой духовен плод. Макар че не можем да предположим, че нашите грехове и греховете на другите хора се допускат по Божие желание, обаче и те стават не без Негово допускане, за наше вразумяване и смиряване. А колкото се отнася до скърбите и страданията, които стават било по наша вина, било поради злобата на другите, Бог Сам ги праща, като желае ние да се помъчим и да пострадаме за тях, за да придобием онова благо на добродетелта, което ние непременно ще получим, ако претърпим както трябва онова, което ни се изпраща от Него, и поради други скрити за нас, обаче справедливи и полезни, съдбини на Неговия промисъл.

И така, като си уверен, че Сам Бог иска да претърпиш тази скръб или неприятност, независимо дали е произлязла от лоши хора, или е последствие от твоите лоши дела, ти няма да мислиш и да говориш, както правят някои: не, това не е от Бога, това е несправедливо и злобно, а Бог не иска вражда и се отвращава от тези, които вършат това. По този начин те искат да оправдаят своето нетърпение и избухването на своя гняв и отмъстителност, когато се срещат с необосновано обвинение. Те вършат само това, че въстават срещу Божието определение и се опитват да отхвърлят от себе си спасителния кръст, който им е възложен от Бога за тяхно благо. Ако те бяха подели този кръст и благодушно понесли, щяха несъмнено да угодят на Бога.

Трябва да обичаме
случаите за вършене на
добродетели, и особено

А така какво постигат? Да свалят кръста си, което означава трудна работа, без да придобият спокойствие за себе си. Напротив, прибавят безпокойствие към скърбите и безполезно раздразнение и правят своето състояние непоносимо. Ако пък биха понесли това благодушно, те щяха да имат вътрешно спокойствие, да придобият Божието благословение и да вкусят богато духовния плод. Вземи си за урок - когато ти се случат необосновани обвинения, оскърбления и нападки, не обръщай внимание на това, колко са несправедливи тези, които са ти ги причинили, а спри вниманието си само върху това, че Бог е допуснал да срещнеш това за твое добро и ти ще се лишиш от това благо, ако допуснеш нетърпеливост или раздразнение по този повод. Не се замисляй защо Бог е допуснал това за тебе. Вярваш ли, че Бог винаги е праведен и милостив? Вярвай, че и в сегашния случай Той ти оказва правда и милост, макар ти и да не виждаш това. Но помни, че Господ облажава онези, които постъпват така: *блажени, които не са видели, и са повярвали* (Иоан. 20:29).

Вярваш ли, че лично и за тебе се отнасят думите на Господа: *Вземи кръста си!* Ако вярваш, то вземи го! Ето, Господ го е възложил върху тебе с настоящата скръбна случка. Не казвай: много е тежко. Бог по-добре от тебе знае твоите сили. На едни Бог изпраща неприятности и скърби, които идват от събития, независещи от хората. Такива по-леко се понасят. На други скърбите се причиняват от хора: те по-мъчно се понасят, особено когато се правят с умисъл, а най-вече, когато ги причиняват хора, които са били облагодетелствани от нас. Последното е най-тежко. Но ако Бог ти го е изпратил, трябва да знаеш, че това е най-пригодно за тебе, и да прибавиш следната въодушевителна мисъл: Бог вижда, че ти имаш достатъчно душевни сили да понесеш това, и очаква от тебе, че ти наистина добродушно ще го понесеш, без да роптаеш. Затова не отхвърляй Божието очакване.

Ще добавя още, че Бог обича ние да понасяме повече такива скърби, които произхождат от лоши хора, и особено от тези, които са били облагодетелствани от нас, отколкото такива, които произхождат случайно поради стечение на неблагоприятни обстоятелства. Защо? Защото присъщата ни гордост се потиска и се изкоренява по-успешно от първите, отколкото от вторите. И още затова, че ако покорността към Божията воля е главното в нашите духовни действия, ние никъде не можем да я извикаме в себе си и да я проявим в такава мярка, както при такива случаи, когато ги понасяме добродушно, с гореща благодарност към Бога, Който ни ги е изпратил като наистина голямо благо за нас. По този начин ние ще засвидетелстваме и своята пълна преданост към Божията воля и силната ревност във всичко да се съобразяваме с нея.

Подобно настроение предшества изпращането на най-сурови изпитания. Бог, като вижда зараждането на такова настроение и като желае да го засили и вкорени, изпраща чашата на най-силните изкушения. Ако с готовност, добродушно и радостно понесем тези изкушения, това ще ни достави наистина благ духовен плод. Затова като знаем това и като го желаем и търсим, длъжни сме да приемаме тази чаша от Божията ръка, като затворим очите на любопитството и като съзираме в това с пълна вяра голямата Божия обич към нас и нашето сигурно духовно напредване. Да изпиваме с радост до дъно тази чаша на горчивите страдания, и то с толкова по-голямо желание, колкото по-горчива тя ни се струва.

Как при различни случаи може да се преуспява в една и съща добродетел

По-горе казахме, че много по-полезно и плодотворно е да се упражняваме известно време в една и съща добродетел, отколкото ако започнем да се упражняваме изведнъж в много добродетели, и че поради това трябва да насочваме всички случайности, които срещаме в полза на тази добродетел, колкото и разнородни да са те помежду си. Сега ще ти кажа как по-лесно може да бъде изпълнявано това.

Ако например ти се случи в един и същ ден, и даже час, да бъдеш набеден от някого, без да си виновен за нещо, или получиш отказ на искането, с което си се отнесъл до някого, или ти се случи нещо такова, за което несправедливо започват да те подозират в лошо, или те постигне някоя телесна болест, или някой от началстващите ти заповяда да направиш нещо, което не ти харесва, или ти се случи друго нещо неприятно и непоносимо, то, поради разнообразието на тези и подобни на тях случайности, на тебе ще ти предстои да извършиш различни добри дела. Но като спазваш предложеното правило, ще направиш по-добре, ако насочваш всичките за упражняване на тази добродетел, която си избрал сега.

Така, ако при подобни случаи се упражняваш предимно в **търпението**, погрижи се да претърпиш всичко с готовност и с радост. Ако си зает с преуспяване в **смирението**, напреди се да съзнаеш, че заслужаваш тези неприятности, които срещаш. Ако твоят подвиг е насочен за придобиване на добродетелта **послушание**, тогава покорно наведи глава под силната Божия ръка, и воден от желанието да Му угодиш, с готовност се подчини и на разумните, и на неразумните Негови творения, чрез които Той ти причинява такива тягости и скърби. Ако се трудиш над вкореняване и усиляване на **любовта**, помъчи се да възбудиш в себе си чувство на обич към ближния, понеже той се явява в момента посредник за извършване на доброто, което ти можеш да извлечеш от предстоящите случаи. Прояви чувство на обич и към Бога, защото Той, както винаги, и сега е любвеобилната първопричина, която ни изпраща или допуска да дойдат такива скърби за твоето духовно преуспяване.

От казаното вече сам ще разбереш как може да бъдат използвани за упражняване в една и съща добродетел такива случаи, които ни посещават не за малко, а за по-продължително време, като например, болест или подобно нещо.

Колко време трябва да се упражняваме във всяка добродетел и какви са признаците за преуспяване в нея

Колко време трябва да се упражняваме в една добродетел, за да се утвърдим в нея, не е възможно да се каже чрез пресмятане. Нека всеки сам да съди за това по своето духовно състояние, по своето преуспяване в духовния живот, особено пък по разсъждението на своя старец, или духовния отец, който го ръководи. Онзи, който притежава дейна ревност за преуспяване и не се спира пред никакви трудности и средства, скоро ще постигне явен успех.

Признак за успеха е това, когато стъпилият в пътя на добродетелта върви ревностно по него, с твърдото решение да не се отклонява, колкото и труден да е той и каквито и жертви да изисква, без да гледа на случващите се временни охлаждания и душевни смущения, нито на намаляването на духовни утешения и благодатни радости, каквито се допускат по Божия промисъл, за наша полза.

Втори, не по-малко сигурен, признак за преуспяването е степента на силата на борбата, която плътта повдига срещу добрите решения и дела. Колкото повече тази борба отслабва, толкова повече напредва преуспяването в добродетелта. Ето защо, когато не усещаш борба или нападения от страна на своята низша чувствена част, особено когато имаш пред очите си предизвикателни случаи за това, можеш да смяташ, че твоята добродетел вече е получила достатъчна сила. А ако си започнал да вършиш добродетелни дела с по-голяма готовност, отколкото преди, и това можеш да считаш за признак на преуспяване в добродетелта, даже още по-сигурен, отколкото усмиряването на плътта.

И свети Исаак съветва: като определиш целта, към която трябва да насочваш всички дела на твоя живот, да държиш в мисълта си знаци и белези, като разпиташ за тях по-опитните, дали вървиш по прав път, или си се отклонил от него и вървиш по някоя пътека извън истинския път. Знаците и белезите според него са следните: “Ако виждаш, че умът без насилие действа свободно и се направлява в добри мисли, това е признак, че вървиш напред. Също така, когато по време на молитва умът не блуждае, стихът изведнъж се прекъсва и на душата се налагат оковите на мълчанието без участието на твоето желание - също, когато забелязваш, че при всяка възникваща в душата ти добра мисъл и спомени, и при всяко духовно съзерцание, очите ти неволно се напълват със сълзи, които без принуда текат по страните ти, или, когато виждаш, че мисълта ти, сама от себе си, без твоето съдействие, потъва в дълбочината на сърцето и пребивава в такова състояние, при което в мислите ти царува спокойствие - всичко това са признаци, че ти добре преуспяваш по пътя на възприетия от тебе духовен живот” (Слово 44).

Все пак обаче не следва да имаме пълна увереност, че вече сме се установили в желаната добродетел, или окончателно сме победили някоя страст, макар понякога продължително време да не усещаме нейното въздействие или движението ѝ. Защото тук може да се скрива злото коварство на човеконенавистния дявол и лукавството на живеещия в нас грях. Под тяхно влияние може да ни се струва, че е добро и поради скритата ни гордост може да се признава за такова тъкмо това, което в действителност да е от напълно противно естество. И освен това, ако помислим за съвършенството, към което ни призовава Бог, то, макар и да сме вървели вече продължително време по пътя на добродетелта, по-добре нека мислим, че едва сме сложили началото на изисквания живот, отколкото че вече сме се установили в него. Светите отци наричат несъвършен, нелишен от недостатъци живота даже на съвършени човеци. Свети Иоан Лествичник казва: “И на съвършените съвършенството е несъвършено”. И свети апостол Павел намира съвършенството в това - непрекъснато да се върви, да се върви напред, без оглеждане назад и без да се мисли, че сме вече стигнали търсеното. По тази причина той и себе си счита несъвършен и още недостигнал до онова, към което се стреми: *не защото вече достигнах, казва той, или че се усъвършенствувах, но се стремя, дано постигна*

Колко време трябва да се
упражняваме във всяка
добродетел и какви са

*това, за което бях застигнат от Христос, а аз не искам да се похвалявам с това, че съм постигнал това; но едно **само правя** : като забравям що е зад мене, и като се силно стремя към това, що е пред мене, тичам към целта - към наградата на горното от Бога призвание в Христа Исуса” (Фил. 3:12-14), като че ли иска да каже: в това се състои съвършенството, да не мислим, че сме съвършени. Да се намираш в добродетелно състояние, значи да не стоиш, а все да напредваш в добродетелта.*

Освен това в дълбочината на нашето сърце понякога пребивават такива тънки и такива скрити страсти, че ние съвсем и не знаем, че това са страсти. Как е възможно да допускаме в себе си такава дързост, да мислим, че сме се очистили вече от страстите? И ако проникновените и пророчески очи на Давид не са могли да видят това в себе си, как можем ние да си присвояваме такова зрение? Ето защо, ако той винаги е молил Бога: *От **моите тайни грехове** ме очисти* (Пс. 18:13), толкова повече ние имаме нужда да умоляваме Бога да ни очисти от нашите тайни страсти. Защото ние усещаме само действията и разклоненията на страстите, а техните сили и корени не можем да познаем без просветление от Светия Дух. Поради това ние чувстваме в себе си страстите само тогава, когато те действат. А щом се успокоят, ние се мислим, че вече сме достигнали безстрастието.

Как можем да се уверим, че страстите само са притихнали в нашето сърце, но не са умъртвени? - Когато ни се случи, след като сме се успокоили от тях, да срещнем предмети, от които се хранят скритите в нас страсти, особено когато това става неочаквано, те изведнъж оживяват и пораждат такива движения, че ние се смущаваме от тях и се чудим къде са се укривали досега и как така изведнъж са израснали. Свети Исаак Сирийн обяснява това чрез следното прекрасно сравнение: както зимно време от лицето на земята изчезват тревите и цветята, но техните корени остават цели, като се скриват в дълбочината на земята, и щом усетят пролетния дъждец и топлина, изведнъж отново израстват и покриват лицето на земята: така става и със страстите... И още: както земята естествено ражда тръни и бурени, така и човешкото естество, повредено чрез падението и зачевано и раждано в грехове, естествено ражда страсти, от които произлизат грехове. Затова никога не можем да му се доверяваме или да се уповаваме на него.

И така, като неопитен в духовната борба, усърдно се упражнявай в добродетелта, като че ли още не си започнал. Помни още, че е по-добре да се грижиш за това, винаги да се стремиш към напредване в добродетелта, отколкото да гледаш и да определяш признаците на съвършенството си в нея.

Господ Бог, Който единствен знае нашите сърца, просвещава едни и им дава да виждат своето преуспяване в добродетелта, а на други не дава такава просвета и знание. Защото Той вижда, че за едните това знание ще послужи за смирение, а другите ще се възгордеят. Като чедолюбив баща, Той отстранява от склонните към възгордяване опасността от падение в този особено ненавистен на Него грях, а на първите дава повод за засилване в особено любимата Му добродетел на смирението. Все пак и този, на когото не се дава познание за неговото преуспяване, ако не се намира в нерадение и не престане да се упражнява в добродетелта, ще узнае това, когато на Бога бъде угодно да му го открие за негово благо.

Не трябва прекалено силно да желаем освобождаването от скърбите, които ни сполетяват, а изцяло да се предаваме на Божиата воля

Когато се намиращ в някоя скръб и я понасяш с благодарност, внимавай добре да не те изкуси дяволът или твоето самолюбие, да пожелаеш да се избавиш от нея. Защото от това ще понесеш две загуби: *Първата* е тази, че макар да имаш такова желание и да си се съгласил с него, ти няма да изгубиш изведнъж добродетелта на търпението, но значително ще го разколебаш, и понеже не ще можеш да удовлетвориш желанието си да се избавиш от постигналата те скръб, търпението ти ще започне малко по малко да отслабва и ще те хвърли в състояние на нетърпение.

Втората е тази, че от този момент твоето търпение става вече недоброволно. А Бог обича доброволното търпение и него награждава, а не принудителното. Бог ще те възнагради за търпението в скърбите до този час, до който си търпял това добродушно, без да търсиш избавление. А от момента, когато в тебе се е явило желанието да се избавиш от скръбта, Бог вече нищо няма да ти въздаде за твоето принудително търпение. Напротив, ако ти отхвърляш и потискаш желанието си да се избавиш от скръбта и изцяло се предаваш на богатата Божия воля, като изразяваш готовност охотно да търпиш даже стократно по-големи скърби, отколкото сегашната, ако е угодно на Бога да ти прати такива, в такъв случай, макар твоето страдание да продължава само един час, и даже по-малко от час, Бог ще го приеме като най-продължително, и с това ще уравни твоето въздаяние.

Подобно на това и във всички други случаи не давай на волята си да изпълнява своите желания, а я дръж във властта си, като насочваш всичко изключително към една главна цел - да стоиш в Божиата воля и да вървиш по Божиата воля. Тогава и всички твои желания ще бъдат прави и благочестиви, и ти при всяка неприятна случка ще имаш спокойствие, като се уповаваш на Божиата воля. Като вярваш искрено, че с тебе нищо не може да се случи извън нея, и като не желаеш нищо освен да пребъдваш в нейното дейно изпълняване, ти винаги ще имаш само това, което желаеш, каквото и да ти се случи.

Като казах, че с тебе нищо няма да се случи без Божиата воля, аз нямах предвид твоите собствени грехове и греховете на другите хора, понеже Бог не желае грехове, а имах предвид скърбите и притесненията, които Бог изпраща за наше вразумяване и поука или да ни накаже за нашите грехове. Те са благотворни за нас и справедливо се наричат спасителен кръст, който Той често възлага на Своите най-близки угодници, и носенето на който най-вече Му е угодно.

И това, което казах: не желай да се избавиш от скърбите, разбирай както трябва, в смисъл на покорност на Божиата воля. Ние не можем да не желаем да бъдем свободни от скърбите, защото в самото наше естество Сам Бог е вложил желанието към добър живот. По тази причина Той е благоволил и в молитвата, съставена от Него за нас, да включи: *Не ни въвеждай в изкушение*, което ние и повтаряме всекидневно по няколко пъти. Ако сега, след такава молитва, чувана, разбира се, от Бога, Той ни изпраща скръб, явно е, че такава е Неговата воля, на Която ние, като Негови творения, съзнаващи своя дълг да бъдем във всичко покорни на Него, сме длъжни добродушно да се покорим, понасяйки това, което Той ни е изпратил като необходимо за нашето спасение. А и самата молитва: *Не ни въвеждай в изкушение* трябва да се разбира: *Не както аз искам, а както Ти*, подражавайки на Господа Спасителя. С други думи, извършвай тази молитва не затова, че имаш отвращение към изкушенията и не ги искаш по никакъв начин, но само защото така ти е заповядал Господ да се молиш. А ти имай в душата си заедно с това и пълна готовност доброволно да възприемеш всичко,

Не трябва прекалено силно
да желяем освобождаването
от скърбите, които ни
което е угодно на Бога да ни прати. Да не сплитаваме в самолюбиво желание за непрекъснато
добруване, което не е възможно да има предвидимия дял на бъдещия живот.

Предпазване от зли съвети на дявола в доброто

Когато лукавият дявол вижда, че ние право, с живо усърдие и в добър ред вървим по пътя на добродетелите, от които не успява да ни отвлече на своя страна чрез явни съблазни към зло, тогава той се преобразява на светъл ангел и започва ту чрез добри мисли, ту чрез изречения от Свещеното Писание, ту чрез примери от светите отци да ни подбужда ненавременно и не по силите ни да подемаме подвизи за духовно усъвършенстване. Всичко това той върши с цел да възмечтаем, че сме се издигнали високо в духовните подвизи, а той да се възползва от това и да ни хвърли в пропастта на падението. Така едного той учи да изтощава тялото си чрез пост, бичуване или спане на гола земя и чрез други изнурявания на плътта, за да падне в гордост или да помисли, че сам върши всичко, или като се разболе от силното изтощаване, да стане неспособен да върши и малките дела на благочестието, или, като се измори от тежките подвизи, да стане равнодушен към всички духовни дела и даже към самото спасение, и по този начин постепенно да охладнее към доброто и с по-силно от предишното желание да се нахвърли на плътските страсти и светски развлечения.

И колко души са загинали вече от това вражеско коварство: поддали се на неразумно усърдие в подвизите си, прекрачвайки мярката на своите собствени сили, те пропадали в собствените си подвижнически измислици и станали подигравка за злите демони! Разбира се, това не би се случило с тях, ако се бяха придържали към добро разсъждение и съвет и не бяха забравяли, че тези подвизи, макар и да са похвални и плодотворни там, където има достатъчна телесна сила и душевно смирение, винаги трябва да се управляват от благоразумието и да се употребяват само като средства за духовно преуспяване, а не и да се смятат за цел. Те могат да бъдат намалявани, увеличавани, променени, а за известно време и напълно изоставяни.

Тези, които не могат да живеят така строго и да се нагърбват с такива трудове, каквито са извършвали светиите, могат по друг начин да подражават на живота им, а именно: чрез подбуждане и настаняване в сърцето си на добри разположения, приучване себе си към топли молитви, неотстъпно побеждаване на страстни мисли и желания и пазене на сърдечна чистота, обич към мълчание и уединение, смирение и кротост пред всички, правене добро на тези, от които сме претърпели нещо, пазене на себе си от всичко лошо, макар и най-незначително. Такива сърдечни добродетели са повече угодни на Бога, отколкото непосилните подвизи за умъртвяване на плътта, когато те не се изискват от нашето нравствено състояние.

Съветвам те, при започване на такива телесни подвизи, когато има нужда от тях, да действаш разсъдително. Не се захващай за високи мерки, а започвай от низшите. Защото, по-добре бавно да възхождаш нагоре, отколкото, като се захванеш изведнъж за високото, след това да се принудиш по неволя, за свой срам, да слизаш надолу. Но съветвам те също да избягваш и друга крайност, в която понякога падат и такива мъже, които се считат за духовни. Те, ръководени от самоугодие и саможалене, проявяват прекалено голяма грижа за запазване на своето телесно здраве, и толкова много се грижат за това, че като срещнат и най-малък труд или лишение треперят, понеже се боят да не изгубят здравето си. Те за нищо не мислят толкова, за нищо не говорят с такова удоволствие, както за запазване на живота си. Обаче, измисляйки за себе си деликатни ястия, които задоволяват повече техния сластолюбив вкус, отколкото да са здравословни, те разслабват и често разстройват здравето си, като се лишават именно от това, което считат за най-велико благо, понеже не умеят да избират необходимите средства за достигането му.

Макар при този начин на действие те да изтъкват като подбудителна причина желанието най-добре да се подвизават за Бога, но в действителност това не е нищо друго, освен един опит да се примирят две непримирими неща: духът и плътта, не само без всяка полза и за двете, но, напротив, за явна вреда както за едната, така и за другата страна. Защото по този начин от тялото се отнема здравето, а от духа - спасителното настроение. Затова по-безопасен и по-полезен и за тялото, и за душата е спокойният начин на живот, който се управлява от благоразумието, при което се взимат под внимание както душевните потребности, така и телесната структура и здравословното състояние. Защото, в това отношение не за всички може да се прилага една и съща мярка, макар за всички да важи един и същ закон - тялото да бъде в услуга на духа. Припомни си

Предпазване от зли съвети
на дявола в доброто

при това и казаното вече, че за придобиване не само на телесни, но и на душевни добродетели, е необходимо да се спазва последователност, като се възхожда в тях постепенно.

Да не осъждаме строго ближните; как да преодолеем тази склонност

От самолюбието и самомнението у нас се поражда и друго зло, което ни причинява вреда, именно строгият съд и осъждане на ближния, след което ние не го считаме за нищо, и при случай го презираме и унижаваме.

Този лош навик произхожда от гордостта. От нея се храни и расте, и, обратно, той я храни и увеличава. Защото, след всяко действие на осъждане, нашата гордост се повишава, поради самочувствието и самоулаждането, които съпровождат това действие.

Като се надценяваме и като мислим за себе си високо, естествено е, че ще гледаме отвисоко и на другите, осъждаме ги и ги презираме, понеже ни се струва, че сме далеч от техните недостатъци. Тук е и всезлюбният наш духовен враг, който, виждайки в нас такова недобро разположение, неотстъпно стои наблизо, отваря очите ни и ни учи внимателно да гледаме онова, което правят и приказват другите, за да правим от това заключения, какви са техните мисли и чувства, и по тези предположения да си съставяме за тях мнение, най-често недобро, като превръщаме тази недоброта в закоренял навик. Тези съдии не забелязват и не виждат, че началото на осъждането - подозиране на лошото у другите, се отпечатва в мисълта под действието на лукавия и после то се раздухва от него в увереност, че те наистина са такива, макар в действителност да няма нищо подобно.

Но, брате мой, както лукавият внимателно те следи, за да насади в тебе зло, ти още по-внимателно бди над себе си, за да не попаднеш в мрежите, които той ти хвърля. Веднага щом той ти посочи някой недостатък в твоя ближен, бързай по-скоро да отклониш от себе си тая мисъл. Не й позволявай да заседне в тебе и да се разраства. Изблъскай я навън, за да не остава и следа от нея. Замени я с мисли за добрите качества, които знаеш в този твой ближен, и въобще каквито се намират у хората. Ако усещаш още порив да осъждаш, спомни си истината, че на тебе не ти е дадена власт за това, и че ти, присвоявайки си тази власт, сам в този момент ставаш достоен за осъждане не пред немощните човеци, но пред всесилния Съдия на всички - Бога.

Такъв обрат на мисълта е най-силното средство не само за пропъждане на случайно идващите мисли за осъждане, но и напълно да се освободиш от този порок.

Второ, също така силно средство за това е да не забравяш своите собствени слабости, своите нечисти и зли страсти и дела, и съответно на това непрекъснато да поддържаш чувството за своята греховност. И едното, и другото - страсти и страстни дела, ще се намерят у тебе не малко. Ако не си се отчаял за своето духовно усъвършенстване и не си махнал с ръка, казвайки: нека става каквото ще, ти не можеш да не се погрижиш да лекуваш тези свои нравствени немощи, които те погубват. Ако вършиш това искрено, не ще ти остане време да се занимаваш с делата на другите и да издаваш за тях съдебни присъди. Защото, когато ще си позволиш това, в ушите ти непрекъснато ще звучат евангелските думи: *Лицемерцо, извади първом гредата от око̀то си* (Мат. 7:5).

При това трябва да знаеш, че когато съдиш строго за някаква недобра постъпка на ближния, някакво коренче на същата лоша вина се намира и в твоето сърце, което поради тази страст те учи да правиш предположения и да ги осъждаш. *Лошият човек от лошото съкровище на сърцето си изнася лошо* (Мат. 12:35). Напротив, чистото око гледа на делата на другите безстрастно, а не лукаво. *На чистите... очи не е свойствено да гледат злодействие* (Авак. 1:13). Затова, когато в теб се яви мисъл да осъдиш друго за някоя грешка, първо възнегодувай срещу себе си, като извършител на такива дела и виновен за същото. И кажи в сърцето си: "Как аз, окаеният, който имам същия грях и върша още по-тежки прегрешения, ще се осмеля да повдигна глава, за да видя грешките на другите и да ги осъждам?". Като действаш така, ти ще обръщаш към себе си оръжието, с което лошата мисъл ти внушава да поразис друго и ще лекуваш своите собствени рани.

Даве и тогава, когато грехът на твоя брат не е таен, а явен за всички, ти се помъчи да виждаш причината за греховното падение не в онова, което ти внушава страстта за осъждане, а в това, което може да ти посочи

Да не осъждаме строго ближните;
как да преодолеем тази склонност

братолюбивото към него разположение, и си кажи: понеже този брат има много тайни добродетели, то Бог, за да го предпази от тщеславие, е допуснал да падне в сегашния грях, или малко време да прекара под тази грозна покривка, за да бъде той и за самия себе си, пред своите очи, като непотребен, и като бъде презиран за това от другите, да придобие плода на смиреномъдрието и да стане още по-угоден на Бога. Така той ще придобие повече полза, отколкото е претърпял вреда. Нека даже нечий грях да бъде не само явен, но и много тежък и да излиза от ожесточено и неразкаяно сърце, ти не го осъждай и тогава, но издигни очите на твоя ум към непостижимите и дивни Божии наредби, и ще видиш как мнозина, които са били преди най-беззаконни, след това са се разкаяли и са достигнали до висока степен на святост, и как, от друга страна, някои, които са стояли на висока степен на съвършенството, са падали в дълбока пропаст. Гледай да не те сполети такова бедствие за осъждането.

Затова стой винаги със страх и трепет, като се боиш повече за себе си, отколкото за другите. И бъди уверен, че всяка добра дума за ближния и радостта за него са в тебе добри плодове и действие на Светия Дух. Напротив, всяка лоша дума и презрително осъждане към него произхождат от твоето злонравие и дяволско внушение. Затова, когато се съблазниш от някоя недобра постъпка на брата си, не давай дрямка на очите си, докато не изгониш от сърцето си тази съблазън и напълно не се примириш с него.

За молитвата

Макар ненадяването на себе си, упованието на Бога, както и пребиваването в подвизи, да са крайно необходими за нашата духовна борба, както посочихме досега, най-необходима от всички е молитвата. Това е четвъртото оръжие в тази борба, както казахме още в началото. Чрез молитвата придобиват пълна сила и първите три оръдия, както и всяко друго благо.

Молитвата е средство за привличане и ръка за приемане на всяка благодат, която толкова изобилно се излива върху нас от неизчерпаемия извор на безпределната Божия обич и благост към нас. При духовното усъвършенстване, чрез молитвата ти влагаш своя меч за борба с греха в Божията десница, за да надвие Той заради тебе твоите духовни врагове и да ги победи. Но за да прояви молитвата в тебе цялата си сила при борбата, необходимо е тя да пребъдва в тебе постоянно, като естествено функциониране на твоя дух, и да бъде ограждана и въодушевявана от следните разположения:

1) Необходимо е винаги да имаш жив стремеж чрез всяко дело да служиш на Единия Бог и на ближния и да служиш така, както това е угодно на Него. Трябва да бъдеш убеден в съживяването и поддържането на такъв стремеж и да помниш, че на Господа, и поради Неговите чудни свойства - благост, величие, премъдрост, и поради други неизброими и неизмерими съвършенства - трябва да бъдат въздавани поклонение, чест и служение от всяко разумно творение. Помни винаги, че Той Сам е благоволил да ти послужи чрез възплътването Си. Той те е изкупил и свалил от тебе проклятието. Излекувал е твоите рани, които са ти били нанесени чрез отровата на греха, излекувал ги е не с вино и елей, не с някакъв пластир, но чрез скъпоценната кръв, изтекла от Неговите пресвети ребра и пречисто тяло, измъчено с бичове, тръни и гвоздеи. Като помниш всичко това, не би могъл да се въздържиш и да не Му служиш всеки миг усърдно, и чрез слово, и чрез дела, и чрез мислите си. Освен това не трябва да забравяш колко е благотворно такова служение за нас самите, понеже то ни прави господари над себе си, победители на дявола и синове Божи.

2) Необходимо е да имаш жива и гореща вяра, че Бог поради Своята голяма милост и поради множеството Си щедрости Сам желае и е готов да ти даде всичко необходимо за прилично служене на Него, и всяко добро, което е необходимо за тебе. Тази вяра и надежда ще бъдат в тебе съдът, който милосърдието Божие ще напълни със съкровищата на Своята благодат. И колкото по-обширен е в тебе този съд, с толкова по-изобилни дарове всеки път ще се завръща към тебе твоята молитва. Бог-Вседържител, Който не се променя, Който ни е заповядал да Му се молим и ни е обещал да ни даде исканото, ще ни даде необходимите блага, когато ние чрез усърдна и търпелива молитва просим това от Него, ще ни даде и Своя Свети Дух. Не са ли Негови думите: *колко повече Отец Небесний ще даде Дух Светий на ония, които Му искат* (Лук. 11:13) и не Той ли е обещал: *и всичко, що поискате в молитва с вяра, ще получите* (Мат. 21:22)?

3) Необходимо е да пристъпваш към молитва с такова настроение, че да желаеш да изпълняваш единствено само Божествената воля, а не и своята собствена, както при искането, така и при получаване на исканото. Именно да бъдеш подбуджан към молитва, защото Бог това иска, както и да бъдеш чут също така, само както Той пожелае. С една дума, да ти бъде и на ум, и в сърцето това, изцяло да обединяваш своята воля с Божията, и на нея да се подчиняваш във всичко и по никой начин да не желаеш да подчиняваш Божията воля на своята.

А защо е нужно това? Защото твоята воля винаги е примесена със самолюбие, много често грешни и не знае онова, което следва да се желае. А Господнята воля е винаги блага, премъдра, всеправедна, благотворна и никога не може да грешни. Затова както тя е неотложен закон за всичко съществуващо и ставащо, така също трябва да бъде правило за волята на всички разумни творения и царица на техните желания, която те са длъжни покорно да следват във всичко.

По този начин ти следва винаги да желаеш, да просиш и да искаш само това, което е угодно на Бога. И ако понякога се усъмниш дали е угодно едно, или друго, моли се в такъв смисъл, че желаеш да го извършиш или да го имаш, но ако това е угодно на Бога. А онова, за което сигурно знаеш, че Му е угодно, като например добродетели, търси и се моли най-вече, за да угодиш на Бога и да послужиш на Него Единия, а не с някаква друга цел, макар тя и да е духовна.

4) Също така следва да пристъпваш към молитва, украсен с дела, съобразни с твоите искания, и след молитвата да се трудиш най-вече над това, да станеш достойно вместилище на благодатта и на добродетелта, които просиш. Молитвеният труд по този начин трябва да бъде съпровождан с подвига на самопринуждаване и напъгане към онова, за което просим, защото тук, според реда на духовния живот, проща и търсене на исканото следват едно след друго. А ако някой при молитва проси от Бога някаква добродетел, а при това сам се предава на нерадение, като не взима никакви определени мерки за придобиването на тази добродетел, нито върши необходимите за това дела, нито се нагърбва с подвизи, наистина, такъв повече изкушава Бога, а не се моли. Ето защо, свети апостол Иаков е казал, че *голяма сила има усърдната молитва на праведника - подпомагана* (Иак. 5:16 - слав.). Под "подпомагане" тук се разбира както това, когато някой моли праведника да се помоли за нещо негово, и сам се моли за същото, така и онова, когато някой се моли за нещо на Бога, и сам върши усърдно всичко, което е необходимо за придобиване на търсеното, както го разбира свети Максим.

5) В молитвата си трябва да съвместяваш тези четири действия, за които пише свети Василий Велики: отначало да славословиш Бога, след това да Му благодариш за благодеянията, които ти е направил, да Му изповядаш греховете си и престъпването на Неговите заповеди, и накрая да искаш от Него потребното за тебе, най-вече, което е необходимо за спасението ти. Като следваш това, можеш примерно да се молиш така:

"Господи, Боже мой, възхвалям и възпявам Твоята неизказана слава и Твоето безкрайно величие. Благодаря Ти, че единствено поради Твоята добрина, Ти, като си ми дал битие и си ме удостоил да бъда участник на спасителните блага на Твоето въплътено домостроителство, неведнъж си ме избавял, незнайно даже за самия мене, от множество беди, които са ме заплашвали, и от ръцете на моите невидими врагове. Изповядвам Ти, че много пъти съм потъпквал съвестта си и без страх съм нарушавал Твоите свети заповеди, като бях неблагодарен към толкова и такива Твои благодеяния. Но, Боже мой, многомилостиви, тази моя неблагодарност да не надвие Твоята добрина. Прости греховете и безпътствата ми. Погледни на сълзите на моето покаяние, и заради множеството Твои щедрости ми помогни и сега, и подай благопотребното за моето спасение, и насочи целия ми живот към благоугаждане на Тебе, за да се прослави Твоето всесвято име и чрез мене недостойния".

След това можеш да изброиш последователно всички твои потребности духовни, душевни и телесни. А ако през това време се упражняваш в някоя особена добродетел, спомени и нея и се моли Бог да ти помогне да преуспяваш в нея в съвършенство. Ако те безпокои някоя страст, трябва да се молиш за помощ, да не ѝ се подчиниш, а да я прогониш. А ако претърпяваш някое несправедливо оскърбление или обида, или някаква друга вреда или бедствие, не забравяй да благодариш на Бога, защото и това, което става по Божията добра воля, те посещава за твое добро.

6) За да има твоята молитва сила пред Бога и за да привлече Неговото благоволение към тебе, въодушевявай я и благоукрасявай с несъмнена вяра не само в безкрайността на Божията щедрост и в непроменливостта на Неговото обещание да ни чуе, още преди да сме приключили нашата молитва (Ис. 58:9), но най-вече в силата на въплътения заради нашето спасение Господ Исус Христос, Който заради нас е приел кръстна смърт, възкръснал, възнесъл се на небето и е седнал отдясно на Отца, отдето винаги и ходатайства за нас, защото *Оня, Който и собствения Си Син не пощади, а Го отдаде за всички ни, как няма да ни подари с Него и всичко?* (Рим. 8:32).

За да бъдеш чут, предлагай също ходатайството на Пресвета Богородица, която ден и нощ се моли за нас, както и застъпничеството на всички светии: архангели и ангели, апостоли и пророци, пастири и учители, мъченици, преподобни отци и майки, които са благоугодили на Бога, твоя ангел пазител и светията, чието име носиш и на когото е посветен храма, в който си кръстен и винаги се молиш. Като представяш тези ходатаи на твоята молитва, ти явяваш своето смирение, което е най-приятно на Бога. Бог не поглежда към никого така милостиво, както на *кроткия и смирения. Сърце съкрушено и смирено* Бог няма да презре.

7) Ти трябва да извършваш своите молитви винаги с неотслабващо усърдие, както заповядва апостолът, казвайки: *Постоянствувайте в молитвата, като бодърствувате в нея* (Кол. 4:2). Защото смиреното търпение, неуморност и неотстъпност в молитвата побеждава непобедимия Бог и Го скланя към милост. Ако неотстъпността на евангелската вдовица склонила към нейната молба злия и несправедлив съдия,

според евангелската притча на Господа, Който я казал с намерение да ни научи да не се притесняваме, но с търпение да пребъдваме в молитва, както четем в Евангелието: *Каза им притча...че трябва винаги да се молят и да не падат духом* (Лук. 18:1), - ако, казвам, несправедливият съдия се е склонил към молбата на вдовицата заради нейната настойчивост, то колко повече ще се склони на нашите молби Бог, Който е истинската доброта, щом ние неотстъпно Го молим? Ето защо, когато молиш Бога за нещо и Той забавя да те чуе, ти все пак продължавай да се молиш, като носиш в сърцето си твърда и жива надежда на Божията помощ. Защото Бог не оставя без внимание усърдната молитва. Той е готов винаги да излее върху нас Своите големи милости, които превишават очакванията на молящите се, ако само няма нравствени препятствия от тяхна страна и ако те не се намират в такова състояние, че за тях би било по-добре тяхното искане да остане неизпълнено. В такъв случай Бог вместо исканото изпраща явно или тайно някоя друга добрина, която им е потребна. В този смисъл можем да бъдем убедени, че молитвата никога не остава нечува, но понякога получаваме не онова, което просим, понеже, като го искаме, не знаем, че то не е полезно за нас.

Бъди винаги търпелив в молитвата и бъди уверен, че тя никога не ще остане безплодна. Ако не получаваш исканото, вярвай, че получаваш или ще получиш някакво друго благо. И ако не го виждаш, не питай: защо става така? Най-добре е вместо това да се обърнеш към своите недостатъци и да изпълниш душата си с мисли и чувства на смирение. Ако възпроизведеш и затвърдиш в себе си такива чувства вследствие на молитвата, то даже и да не получиш нищо от исканото, не само видимо, но и невидимо, самите тези чувства трябва да приемеш като молитвен плод, спасителен за тебе и най-приятен за Бога.

Чуй какво казва свети Иоан Златоуст: “Голямо благо е молитвата, когато се извършва с необходимо благонастроение и ако приучим себе си да благодарим на Бога и когато получаваме исканото, и когато не го получаваме. Защото Той и когато дава, и когато не дава, върши и едното, и другото за наше благо. Така че и когато получиш исканото, ти явно си го получил, и когато не го получиш - пак си получил, защото сигурно не си получил онова, което не е полезно за тебе. А да не получиш несполучливото, е все едно да се удостоиш с полезното. И така, получил или не получил исканото, благодари на Бога, като вярваш, че ако често пъти за нас не беше по-полезно да не получаваме онова, което просим, Бог винаги би ни давал исканото”.

Ето защо винаги се моли на Бога с търпение и за всичко Му благодари, като вярваш и изповядваш, че Той е добър към тебе, и то премъдро добър. Той е твоят любвеобилен благодетел - и когато ти дава, и когато не ти дава според твоята молба. Пребъдвай с такава вяра непоколебим, като имаш покорност към Божия промисъл. С радост и благодарност посрещай всичко, което ти се случи - приятно и неприятно.

Умна или вътрешна молитва

Умна или вътрешна молитва е тази, когато молещият се, като съсредоточи своя ум в сърцето, не с глас, но безмълвно въздига към Бога своята молитва, като Го славослови и Му благодари, със съкрушение изповядва пред Него своите грехове и проси от Него необходими за себе си духовни блага, душевни и телесни. Не само с думи трябва да се молим, но и с ум, и не само с ум, но и със сърце, та умът да види и разбере ясно онова, което се изговаря с думи. И сърцето да усеща онова, което мисли умът. Всичко това в съвкупност е истинската молитва. И ако в твоята молитва липсва нещо от това, тя е или несъвършена, или съвсем не е молитва.

Ти сигурно си слушал такива думи: “словесна молитва”, “мислена молитва”, “сърдечна молитва”. Слушал си заедно с това, сигурно, и разсъждения за всяка от тях отделно. Защо разделят молитвата на части? Защото, поради нашата нехайност, става така, че понякога езикът ни произнася светите думи на молитвата, а умът блуждае някъде; или умът възприема думите на молитвата, а сърцето не се отзовава на тях с чувство. При първия случай молитвата бива само словесна, и не е никаква молитва. При втория - със словесната се съединява и мислената молитва, и е молитва несъвършена, непълна. Молитвата е пълна и истинска, когато с молитвените думи и молитвената мисъл се съединява и молитвеното чувство.

По Божията благодат, имаме и само сърдечна молитва, и това е молитва на духа, движена в сърцето от Светия Дух. Този, който се моли, я съзнава, но не я извършва, а тя сама се извършва в него. Такава молитва е достъпна само на съвършените. А общодостъпна, която се изисква от всички, е тази молитва, когато заедно с молитвените думи се съчетава мисълта и чувството.

Има още един вид молитва, наричана предстоене пред Бога - когато този, който се моли, изцяло се съсредоточава към вътрешността на сърцето, мислено съзерцава Бога, Когото носи в душата си с присъщите на това усещания: ту страх Божий и благоговейно учудване от Неговото величие, ту вяра и упование, ту любов и преданост към Неговата воля, ту съкрушаване и готовност на всякаква жертва.

Такова състояние идва, когато някой се задълбочи в обичайната молитва с думи, ум и сърце. Който се моли продължително и както следва, при него такова състояние ще се повтаря по-често и по-често, а накрая може да стане постоянно, и тогава се нарича “ходене пред Бога” и е непрекъснатата молитва. В такова състояние е пребъдвал свети Давид, като свидетелства за себе си: *Винаги виждах пред себе си Господа, защото Той е от дясната ми страна; няма да се поклатя* (Пс. 15:8).

И така, брате мой, ако желаеш твоята молитва да бъде доброплодна, никога не се ограничавай само с едно изричане на молитвените думи, но се моли заедно и с ума, и със сърцето. С ума размисляй и съзнавай всичко, което изговаряш, а със сърцето чувствай всичко това. А най-вече моли се със сърце. Молитвата, която излиза от сърцето, като мълния, мигновено преминава небесата и се явява пред Божия престол. И Бог се вслушва най-вече в нея и я изпълнява. С такава молитва се е молил Моисей пред Червеното море и веднага чул Божия глас: *що викаш към Мене?* (Изх. 14:15) и получил от Бога сила да избави своя народ от заплашващото го бедствие.

Как да се научим да се МОЛИМ ПО ТОЗИ НАЧИН

Предполагам, че след прочитане на гореказаното, у тебе ще се породи въпрос: как да се научим на такава молитва? Ето отговорът: учи се да се молиш винаги не само с думи, но и с ума, и със сърцето, и ще се научиш. Как си се научил да четеш? Започнал си да се трудиш над четенето и си се научил. Как си се научил да пишеш? Започнал си да пишеш и си се научил. Така ще се научиш и да се молиш, както е посочено, ако започнеш да се молиш точно по този начин.

Разбира се, ти знаеш молитвените думи - от ранни години са те научили на тях. Те се съдържат в нашите молитвеници и в църковните богослужебни книги. Това са молитвени излияния, които са се изтръгвали от сърцата на светите мъже и жени, когато, движими от Божия Дух, са изричали пред Бога желанията на своето сърце. В тях се съдържа молитвеният дух. Ако ги прочиташ както трябва, и ти ще се изпълниш с този дух, така както духът на някой писател се предава на онзи, който го чете с пълно внимание. Това всички изпитват. Предполагам и ти да си го изпитал.

Тези молитвени думи са събрани в нашите молитвеници и не ще има нужда да се трудиш да ги събираш. И така, намери си молитвеник и в определените часове за молитва, обикновено сутрин и вечер, чети съответните молитви, като вникваш във всяка дума, размисляйки така, както там е написано, и като се стараеш да възпроизвеждаш в сърцето си същите чувства, каквито се съдържат в прочитаната молитва.

Така обикновено правят всички, ще кажеш ти. Но защо не всички имат необходимата молитва? - Защото не вършат това както трябва. Взимат молитвеник, застават пред иконите и четат, но не присъединяват ума и сърцето си към молитвата: умът се лута някъде и сърцето се усажда с нещо свое, а не с молитвата. А ти, когато се молиш, заключвай своя ум в думите на молитвата, и със сърцето си възприемай онова, което се изрича чрез тях - и веднага ще усетиш плода на такава молитва.

И така, молитвените думи имаш. Какво значи да ги разбираш и усещаш, знаеш; и това е в твоя власт. Значи молитвата и нейният успех са в твоите ръце. Труди се, без да се лениш, и ще успееш. Ще ти предложи обаче нещо, което води към по-голям успех.

1. Потруди се не през време на молитва, а в друго свободно време, да обмислиш и да почувстваш определените молитви. Като направиш това, по време на молитва не ще срещнеш никакво затруднение да възпроизведеш в себе си цялото съдържание на молитвата, която четеш. Даже веднага щом започнеш някоя молитва, нейните мисли и чувства ще застанат пред твоето съзнание, и ти ще произнесаш молитвено слово, като че ли е твое собствено и идва от сърцето ти, ражда се в тебе, а не се влага отвън.

2. Потруди се, като обмислиш и почувстваш молитвите, да ги изучиш наизуст. Като направиш това, ти ще ги носиш в себе си. Докато те са в молитвеника, те са извън тебе. А когато ги научиш, те ще бъдат вътре в тебе. И ти, при каквито обстоятелства и да се намираш, винаги ще имаш със себе си своя молитвеник. При това, като изучаваш молитви, ти по-надълбоко ще отпечатваш в себе си молитвените мисли и чувства, отколкото, ако само просто би ги обмислил и почувствал. От такова научаване в тебе ще се създаде молитвен дух, ако не заучаваш само думите, но гледаш молитвата да прониква в твоите мисли и чувства. А това е най-добрият начин за успеха при усвояване на правилната молитва.

3. Когато настъпи време за молитва, като се откъснеш от обичайните си дела, не започвай веднага да се молиш, а първо се приготи за това: "постой малко мълчаливо, докато се успокоят чувствата", както те учи молитвеникът, и си спомни към какво пристъпваш и какво има да извършиш; кой си ти, който искаш да се молиш, и Кой е Този, пред Когото ще изричаш твоите молитви, и какво именно си длъжен да кажеш и как да го кажеш. Такова приготвление е необходимо, за да се премахне сутрин безчувствеността на душата след съня, и нападението на грижите за делата през настъпващия ден. А вечер такова приготвление е необходимо поради множеството впечатления и различни случки през деня, приятни и неприятни, които

се явяват в съзнанието и пречат на молитвата. Помъчи се да изтласкаш всичко това от съзнанието, та молитвеното дело да заеме изцяло твоето внимание и напълно да му посветиш настъпващото време. Случките, които са те поразили особено и не можеш да ги изтласкаш напълно, обръщай в предмет на молитвата, било като благодариш на Бога, било като изпросваш помощ или избавление, или като предаваш тях и себе си изцяло на Божията воля.

4. Пред самото начало на молитвата постави себе си в присъствието на Бога с благоговееен страх. Възпламени в сърцето си жива вяра, че Бог те вижда и чува, и че Той не се отвръща от тези, които Му се молят, но с благоволение се вира в тях и в тебе в часа на молитвата. Окуражи се с надежда, че Той е готов да изпълни и наистина ще изпълни твоята молба, ако тя е полезна за душата ти.

5. Като се настроиш така, казвай своите молитви, като полагаш всичките си усилия да се задълбочиш в тях, и по всякакъв начин се старай те да излизат от сърцето ти, като твои собствени, макар да са заучени. Не допускай на вниманието си да се отклонява никъде и твоите мисли да отлитат настрана. Веднага щом осъзнаеш, че това се е случило, възвърни мислите си навътре и започни отново молитвите от онази точка, откъдето вниманието ти се е отклонило другаде. Забележи, че вниманието не се разсейва, когато сърцето се намира в молитвено настроение. Най-вече се грижи за такова настроение. Не си позволявай да бързаш при молитва, а благоговейно, с търпение довеждай докрай цялото си молитвено правило, като свещено дело.

6. Ако по време на молитвата в такова настроение и ред, някой израз от молитвата особено допадне на душата ти, спре вниманието ти и предизвика твое собствено молитвено слово, не изпусай този случай да мине прибързано, но се спри върху него и се моли със свои думи, додето се задоволи молитвеното настроение или потребността, която се е породила.

7. Ако се потрудиш да извършваш молитвата така, ще извлечеш от нея молитвено настроение, което се погрижи да запазиш, доколкото ти позволяват силите. Затова не се хвърляй веднага на обичайните си дела и никога не мисли, че като си завършил молитвеното правило, вече си свършил всичко по отношение към Бога и че сега можеш да се отпуснеш и да дадеш воля на своите мисли и чувства. Не! И през целия ден ти си длъжен да се стараеш да се държиш така, както на молитвеното правило. За да поддържаш такова молитвено настроение в себе си, не забравяй, че ти ходиш пред Бога и се ръководиш от Неговата десница. Като имаш това в мислите си, извършвай всяко свое дело, и голямо и малко, така, както Бог изисква това, като изпросваш от Него благословение, и всичко обръщай към прослава на Неговото име. Като постъпваш така, ти до самото вечерно молитвено правило ще прекараш в добро молитвено настроение. Прекарвай така ден след ден и за няколко месеца, а може би и даже седмици, ти ще станеш добър молитвеник, и молитвата, като неизгасващо кандило, ще започне непрекъснато да топли сърцето ти.

8. Ще добавя още едно малко правило, а именно, за непрекъснатостта на такова молитвено дело, от започването му до постигането на успех в него... Ако днес се помолиш добре и поддържаш себе си в молитвено настроение, а утре си дадеш воля и прекараш деня разпуснато, действайки така, никога не ще добиеш успех в молитвата. Това ще бъде същото, както да се строи и да се разрушава... А може да се стигне и до това, че молитвата напълно да заглъхне и душата ти да стане негодна за нея. Като започнеш, трябва с търпение да пребъдваш в молитва, без да отслабваш и без да си угаждаш с отстъпки и волности.

За молитвата, която се съставя от молещия се

Всичко гореказано се отнася за молитвата или за молитвеното правило с готови молитви. Те, макар и да се извършват с внимание и с чувство, но все пак са чужди. Трябва ли да се ограничим с тях? - На този въпрос ще отговори сама молитвата на молещия се. Започни да се молиш, както следва, с научени наизуст молитви. Молитвата още в самото начало ще започне да се сраства с душата ти, и според степента на това срастване, ще започне да предизвиква молещия се да прибавя и своя молитва, според своите нужди, която ще се ражда в сърцето му. И той при всяко молитвено правило ще възнася към Бога такива молитви. По този начин собствената молитва в молитвеното правило има свое, принадлежащо на нея място.

Аз вече ти споменах в предишната глава (т. 6), че когато по време на молитвеното правило ти допаднат на душата някои думи от изричаната молитва, да не оставяш това без внимание, но да се спреш и да се помолиш от себе си за това, което е завладяло душата ти. Същото се случва и при четене на Божието Слово и на светоотеческите душеполезни книги, както и при размисляне за божествените неща: за Божието величие и всесъвършенство, за чудните дела на Божието творчество и за промисъла Му, за предивното дело на възплъщението за нашето спасение. И при особено поразителни случаи на всекидневния живот: например нещо ти прави особено впечатление, поразява душата ти, приковава вниманието ти и те предизвиква да се издигнеш молитвено към Всевишния Бог. При такива случаи не оставяй без внимание порива, който се е зародил в тебе, но изпълни неговото искане.

Тези внезапни стремежи означават, че молитвата е започнала да се внедрява в сърцето ти и да го изпълва. Защото това се явява не в началото, когато посветиш себе си на труда за навикване на молитва, а по-късно, след повече или по-малко продължително време. В това се съдържа свидетелство за успеха на молитвения подвиг. И колкото по-често се явяват такива вътрешни пориви, толкова повече се изпълва с молитвен дух сърцето, в което те възникват. Би трябвало да се свършва с това, да се молим винаги само със собствената си молитва. Но това не става, а нашата собствена молитва винаги се влива в готовата молитва. Защото те са еднородни и имат еднаква степен на достойнство, и може да се заменят само с молитвата на съзерцателно предстоене пред Бога - без думи.

Забележи, че понякога при такива случаи се поражда само подбуда за определена молитва, а понякога заедно с подбудата без особени усилия в сърцето идва и самата молитва. При първия случай трябва сам да съставяш прилична молитва, а при втория - само да внимаваш и да не пречиш на излизащата от сърцето ти молитва. При това ще ти напомня: да не те съблазни желанието без споменатата вътрешна подбуда и принуда да съставяш сам свои молитви. Ти можеш да съчиниш много умна реч към Бога, но това няма да бъде молитва, а съчетание на думи и мисли без молитвения дух. Не върши това. Едва ли би се освободил от тщеславие и самомнение, а те заглушават истинската молитва и я потискат.

Що се касае до молитвата, която сама идва в сърцето заедно с породилата се в него подбуда да се помолиш за нещо лично и благопотребно за тебе, понякога тя бива твое собствено порождение от онези молитвени елементи, които се събират в сърцето от усвояване и заучаване на готовите молитви, а понякога се явява под въздействие на Божията благодат. В такива случаи тя е зачатък и зародиш на духовната молитва, за която ти споменах вече. Когато започнеш да се сподобяваш с това, то ще означава, че се приближаваш към пределите на достъпното за тебе съвършенство. Благодарни тогава на Бога. Но започни да водиш живота си с още по-голям страх и трепет. Колкото по-ценно е съкровището на някого, толкова по-силно пламват завистливите очи на враговете.

За кратките молитви, или за кратките молитвени въздишки към Бога

Неведнъж вече е говорено, че истинската молитва е вътрешната, която се извършва не само с думи, но и с ума и със сърцето. Такава молитва овладява цялото ни внимание и го задържа вътре в сърцето. Ето защо, самовглъбяването е необходим признак на истинската молитва и нейно главно условие. С него неотлъчно е свързана мисълта за Бога, Който винаги присъства, вижда и се вслушва в молитвата. То се придружава от отхвърляне на всяка друга мисъл, което се нарича духовна бдителност, или пазене на сърцето. Затова цялата твоя грижа за преуспяването в молитвата трябва да бъде насочена към сърцето, като бдително го предпазва от всяка друга мисъл, освен мисълта за Единия Бог, и каквото и да ни се наложи да вършим, да го вършим, без да отклоняваме вниманието си от Бога, като съзнаваме Неговото присъствие, като че ли сме пред лицето Му.

Това е най-висшето дело в молитвения подвиг. Пътят към него и даже към съзнаване на нашата нужда и необходимост се проправя чрез молитвата, която се извършва по посочения начин. Молитвата ни научава да съсредоточаваме нашия ум в сърцето и да внимаваме изключително към Бога. Като узнае колко благотворно е такова съсредоточаване, естествено е молитвеният труженик да пожелае това състояние на духа у него да бъде винаги неизменно, защото тогава в него би имало непрекъснатата молитва. А който е пожелал, естествено е да потърси и да задоволи това желание. И всички, които са усетили тази необходимост, са търсили и търсят това. Всички наставления на светите отци за бдителността и пазенето на сърцето са насочени именно към това, и са породени не от друго, а от успехите в този подвиг.

Ако и ти усещаш такава необходимост, то и на тебе е присъщ въпросът: как да успея в това непрекъснато самовглъбяване пред лицето на Бога с бдително пазене на сърцето? Молитвата прокарва пътя към него и поставя началото, но не дава самото вътрешно пребъждане пред лицето на Бога, или не го довежда до необходимата сила и съвършенство. Молитвите са многосложни. Те съдържат и представят на нашето внимание много предмети, които, макар и да са свети, могат чрез себе си да ни напомнят други предмети, житейски и обществени, а чрез тях и мирски, неприлични, което става, според законите на съчетаване на мислите и въображението. Това така се и случва. И молитвата, дори и най-усърдната, не минава без това, мисълта да се отклони другаде и да блуждае. И понеже по този начин молитвата се смущава и става нечиста, то няма молещ се, на когото това нещо да не досажда и който да не прояви желание да се избави от тази слабост. Вниманието към това е било насочено още от първите времена на подвижничеството. И какво е измислено за избавяне от него? Измислено е било да се молим с къси молитви, които, задържайки мисълта ни пред лицето на Бога, не допускат да има повод за отклоняването ѝ другаде и да я правят неотлъчно пребъдваща вътре. За това свидетелства свети Касиан, че в негово време такъв начин на молене е бил упражняван навсякъде из Египет. От наставленията на други отци виждаме, че това е било практикувано и на Синай, и в Палестина, и в Сирия, във всички други места и из целия християнски свят. Възгласите “Господи помилуй!” и други кратки молитвички, с които са препълнени всички наши богослужбени чинове и нашите молитвени правила, какво друго означават, ако не това? Ето и моят съвет: избери си кратка молитвичка или няколко такива молитвички, и чрез честото им повтаряне стигни до това, те сами от себе си да се повтарят у тебе на езика, и да задържат мисълта ти на размисъл за Бога.

Какви молитвички да се изберат, това може да се представи на свободата на всеки. Чети Псалтира. Там във всеки псалом можеш да срещнеш въодушевителни възвания към Бога. От тях си избери, които по-близо подхождат към твоето състояние и повече допадат на душата ти. Заучи ги и повтаряй ту едно, ту друго, ту трето. С тях размесвай своите молитви, и нека те да ти бъдат на езика през цялото време на твоята работа от едното молитвено правило до другото. Можеш да си съставиш и свои молитвички, чрез които по-близо да изразяваш своите нужди.

При употребата им обаче не следва да преминаваш бързо от една към друга, а като вземеш една, която по-близо подхожда на твоята духовна нужда, да се молиш с нея на Бога, докато не се задоволи духовната

За кратките молитви, или
за кратките молитвени
въздишки към Бога

ти нужда. Но винаги да имаш предвид едно - да държиш вниманието си насочено към Бога. Такъв духовен подвиг ще наречем кратки молитвени въздишки към Бога през всеки момент от деня и нощта, когато не спиш.

За Исусовата молитва

Имало е и такива молещи се, които са харесвали само една кратка молитвичка и непрекъснато я повтаряли. Свети Касиан казва, че в Египет по негово време като обичайна кратка молитвичка е бил стих 2-ри от 69-и псалом: *Побързай Боже, да ме избавиш, побързай, Господи, да ми помогнеш*. А за свети Иоаникий пише в житието, че той постоянно повтарял молитвичката: “Упованието ми е Отец, прибежище ми е Син, покровът ми е Светият Дух”. Тази молитвичка той прибавял и към всеки стих от 30-те псалми, които той изучил и които съставлявали молитвеното му правило. Друг от отците имал като своя постоянна молитва такива думи: “Аз като човек съгреших, а Ти Господи, понеже си щедър, помилвай ме”. Други, разбира се, харесвали за себе си други молитвички. От най-древно време мнозина са практикували молитвичката: “Господи Исусе Христе Сине Божий, помилвай мене, грешния”. Виждаме да се споменава тази молитва у свети Ефрем Сирий, свети Иоан Златоуст, свети Исаак Сирий, свети Исихий, светите Варсануфий и Иоан и у свети Иоан Лествичник. След това тя започнала все повече да се разпространява, започнала да изпълва устата на всички и даже е влезнала в църковния устав, където се предлага за замяна на всички домашни молитви и на всички църковни служби. У нас, от късичките молитвички, тя е предимно в употреба. Потруди се и ти да навикнеш с нея.

Тази молитва е наречена Исусова, защото се обръща към Господ Исус Христос, и по своя състав е словесна молитвичка, както и всички други кратки молитви. Тя бива умствена и така трябва да се нарича, когато се възнася не само с думи, но и с ума, и със сърцето, със съзнание за нейното съдържание, и с чувство, особено когато чрез дълга, внимателна употреба тя така се слива с движенията на духа, че му става присъща, а думите сякаш изчезват.

Всяка късичка молитва може да се издигне на тази степен, но Исусовата молитва има това преимущество, че тя съединява душата с Господ Исус, а Той е единствената врата за богообщение, към придобиването на което се и стреми молитвата. Защото Той Сам е казал: *Никой не дохожда при Отца, освен чрез Мене* (Иоан 14:6). Ето защо, този, който я е придобил, усвоява за себе си силата на въплътеното домостроителство¹, в което именно се заключава нашето спасение. Като чуеш това, ти няма да се чудиш защо ревнителите за спасението не са жалили труд, като са се старали да навикнат на тази молитва и да усвоят за себе си нейната сила. Вземи и ти пример от тях.

Навикът към Исусовата молитва външно се състои в достигане на това, тя сама от себе си непрекъснато да се казва от езика, а вътрешно - в съсредоточаване на вниманието на ума в сърцето и непрекъснато предстоене в него пред Господа. Това се съпровожда и със сърдечна топлина в различни степени, с отблъскване на всякакви други мисли, и най-вече със съкрушено и смирено припадане към Господа Спасителя. Началото на този навик се полага чрез често, доколкото е възможно, повтаряне на тази молитва с внимание в сърцето. Честото повтаряне, като се установи, събира нашия ум в едно единство, за да предстои пред Господа. За установяване на такъв вътрешен строй съдейства сгряването на сърцето и отпъждането даже на обикновените мисли, не само на страстните. Когато в сърцето започне да гори непрекъснато огънят на привързаността към Господа, заедно с това в него ще се установи мирно устроение със съкрушено и смирено мислено припадане пред Господа. До тук достига нашият собствен труд при помощта на Божията благодат. А ако може да се постигне нещо повече в областта на молитвата, то ще бъде вече като дар на благодатта. У светите отци за това се споменава само за да не помисли някой, който е стигнал до гореказания предел, че няма какво повече да желае, и да не възмечтае, че вече стои на самия връх на молитвеното или духовното съвършенство.

И така, първото нещо, което ти предстои, е честото, доколкото това е възможно, повтаряне на Исусовата молитва, докато навикнеш непрекъснато да я повтаряш. Прави това така:

1. Определи в твоето молитвено правило част и за Исусовата молитва. Прави няколко пъти тази молитва в началото на правилото и няколко пъти след завършването му, а ако има усърдие и след всяка молитва, която влиза в твоето молитвено правило. Прави го, подражавайки на свети Иоаникий Велики, който след

¹Устрояване на човешкото спасение чрез изкупителните страдания на Господ Исус Христос.

всеки стих от псалмите, които е чел в правилото си, повтарял и своята кратка молитвичка: “Упованието ми е Отец, прибежището - Син, покровът ми - Дух Свети”.

2. Относно числото, колко пъти да повтаряш тази молитва, при какъв случай, определи сам, или по съвета на твоя духовен отец. Само в началото не определяй много. По-късно, според мярката на услаждането от тази молитва, прибавяй по малко. Ако някой път ти дойде желание да повториш определеното число, не се отказвай, като не определяш това за свое постоянно правило, а само за този случай. И колкото и често да иска сърцето такива повтаряния, не му отказвай.

3. Не бързай да казваш една молитва след друга, а ги произнасяй с умерена бавност. Обаче не се грижи само за думите, а най-вече за това, твоят ум да се намира в сърцето и да предстои пред Господа с пълно осъзнаване на Неговото величие, на благодатта и на правдата Му.

4. Ако си свободен, през времето между едното и другото молитвено правило, заставай както обикновено за молитвено правило и възнасяй към Господа тази молитва няколко пъти. А ако не си свободен, тогава я произнасяй вътрешно, като я включваш помежду работата си и даже помежду разговорите.

5. Когато произнасяш тази молитва било в правилото си, било извън него, като заставаш в молитвено положение, при всяко нейно произнасяне прави поклон. 10 пъти прави поясни поклони, а след това един земен. Така прави, докато свършиш. Ти, разбира се, си чел, или си чул, че светите отци при своите молитвени правила са правили множество поклони. Един от тях е казал: “не е достатъчна молитвата, ако някой не измори тялото си с поклони”. Ако решиш, според силите си, да подражаваш на това, ти бързо ще видиш плода на този свой труд за привикване към Иисусовата молитва.

6. За по-нататъшни наставления, указания и предпазвания относно Иисусовата молитва, чети в “Добротолюбие” Симеон Нови Богослов, Григорий Синаит, Никифор Монах, Игнатий и Калист - уроците на всички други отци за вътрешната молитва могат да се прилагат и към Иисусовата молитва. За тебе ще бъде необходимо да насочиш вниманието в сърцето си пред лицето на Господа и да възнасяш към Него тази кратка молитвичка благоговейно и смирено, с поклони, когато стоиш на правилото, и само с мислено преклонение, когато вършиш друга работа.

7. Забележи още: вниманието ти да е съсредоточено в сърцето, или вътре в гърдите, както казват някои отци, и там повтаряй Иисусовата молитва.

Когато от напрежение сърцето започне да се притеснява, тогава прекъсни молитвата.

8. Сам винаги действай в най-голяма простота, при голямо смирение, без да приписваш на себе си своя успех. Знай, че истинският успех при молитвата расте незабелязано, както расте тялото. Затова, когато чуеш отвътре тласък да ти казва: “ето успеха!” - да знаеш, че това е вражеският глас, който ти представя нещо призрачно вместо действителното. Тук е началото за самопрелъстяване. Заглушавай този глас изведнъж. В противен случай той ще бучи в тебе като тръба, подхранвайки самомнението ти.

9. Не определяй време, необходимо за успеха в тази молитва. Определи си само да се трудиш и да се трудиш. Ще изминат месеци и години, докато се открият слаби наченки на успех. Един от атонските отци казал за себе си, че изминали две години в труд, докато се стоплило сърцето му. У другото това станало за 8 месеца. У всекиго това произхожда според мярката на силите му и според усърдието му към тази работа.

Спомагане за успеха на молитвения навик

Като желаеш и търсиш успех в молитвения труд, всичко приспособявай към това, да не разстройваш с едната ръка онова, което изгражда другата.

Дръж тялото си строго за храна, за сън, и за почивка. Нищо не му давай само затова, че то иска, както е заповядал апостолът, казвайки: *грижите за плътта не превръщайте в похоти* (Рим. 13:14).

Размисляй за Бога и за божествените неща и най-вече за домостроителството на нашето спасение, а в него за страданията и смъртта на Господа Спасителя. Като постъпваш така, ще потънеш в морето на божествената светлина. Освен това, отивай в църква винаги, когато имаш възможност. Едно присъствие в храма ще те осени с молитвен облак. А какво можеш да получиш, ако прекараш цялото богослужение в истинско молитвено настроение?!

Знай, че не можеш да напреднеш в молитвата, без да напреднеш въобще в християнския живот. Неотменна необходимост е, на душата ти да не тежи нито един грях, неочистен чрез покаяние. А ако през време на молитвения подвиг направиш нещо, което смуцава твоята съвест, бързай да се очистиш чрез покаянието, за да можеш с дръзновение да се издигаш към Господа. И постоянно задържай в сърцето си смирено съкрушение. След това не пропускай нито един удобен случай да извършиш някое добро, или да проявиш добро разположение, най-вече смирение, послушание и отричане от своята воля. Но вече самт по себе си се разбира, че ревността за спасението трябва да гори неугасимо и да изпълва цялата душа. Тази ревност трябва да бъде главна движеща сила във всичко, като се започне от най-дребното и се свърши с най-голямото. Всичко да вършиш със страх Божий и с непоклатима надежда.

Като настроиш себе си така, се труди в молитвения подвиг, ту с готови молитви, ту със свои, ту чрез кратки призовавания към Господа, ту чрез Иисусовата молитва. Не изпускай нищо от това, което може да ти помогне при този подвиг. Тогава ще получиш онова, което търсиш. Ще ти напомня думите на свети Макарий Египетски: "Бог ще види твоя молитвен труд и че ти искрено желаеш да имаш успех в молитвата, и ще ти даде молитва". Трябва да знаеш, че макар и постигната и извършвана чрез свои усилия, молитвата е приятна на Бога, но истинска молитва е тази, която се настанява в сърцето и става неразделна с него. Тя е дар Божий, дело на Божията благодат. Ето защо, като се молиш за всичко, не забравяй да се молиш и за молитва.

Ще ти предам това, което съм слушал от един подвижник. "Живях, казва той, не съвсем изправно; но Бог ме съжали и ми изпрати дух на покаяние. Това се случи през време на подготовката ми за Свето Причастие през постите. Аз се напях по всякакъв начин, за да създам в себе си решителност да се изправам. А преди изповедта стоях продължително пред иконата на Пресвета Богородица, като я молих да ми изходатайства такава решителност. Като пристъпих след това към Изповедта, казах всичко напълно откровено. Духовният отец не ми каза нищо, но когато прочете над мене разрешителна молитва, в сърцето ми се запали едно сладко пламъче. Това прилича на усещането, когато приемеш вкусно парче храна. Пламъчето остана в сърцето ми, и аз усещах като че ли някой ме държи за сърцето. Оттогава аз постоянно се молах и задържах вниманието си там, където се намираше това чувство. Грижах се само за едно, то да не си отиде. И Бог ми помагаше. Не бях слушал за Иисусовата молитва. А когато чух, разбрах, че станалото с мене е именно онова, което се търси от тази молитва". - Аз ти привеждам този разказ, за да разбереш какво се търси чрез молитвения подвиг и по какъв признак може да се узнае, че то е получено.

Прибавям към това и следните думи на свети Григорий Синаит (Добротолубие, т.5).

"Ние получаваме благодатта при Светото Кръщение. Но поради нашето невнимание, увличане от света и неизправност в живота, тя се потиска, и се заравя като талант в земята. Когато някой решава да заживее изправно, като възревнува за спасение, плодът на целия му подвиг е възстановяването в сила на този благодатен дар. Това се извършва по два начина. Първо, този дар се открива чрез усилено изпълняване

на заповедите. Доколкото някой преуспява в изпълняването на заповедите, дотолкова този дар проявява своята светлина и блясък. Второ, този дар идва и се проявява чрез непрекъснато молитвено призоваване на Господ Иисус. Първото средство е силно, но второто е по-силно, така че първото получава своята сила чрез него. Ето защо, ако искрено желаем да открием скритото в нас благодатно семе, трябва да побързаеме да навикнем на това сърдечно упражнение и да имаме в сърцето си само това молитвено дело, докато то не стопли нашето сърце и не го възпламени с неизказана обич към Господа". - Тук се съдържа всичко, за което ти напомних по-горе.

Молитвата в стремежа НИ КЪМ СЪВЪРШЕНСТВО

Като говорих за молитвата, аз насочвах твоето внимание главно върху това, молитвата да бъде издигната до присъщата ѝ духовна степен. Може би ти се е сторило странно, че когато става въпрос за борба с лукавия и ти желаеш да узнаеш, как помага молитвата в тази борба, ти си слушал само за това, как молитвата да стане истинска молитва. Не се чуди на това, защото молитвата става победоносно оръжие в тази борба само тогава, когато стане истинска, което значи тя да се вкорени в сърцето и да започне да действа в него непрекъснато. От този момент тя става непреодолима и непроходима ограда за душата, като не допуска до нея нито стрелите на лукавия, нито страстни нападения на плътта, нито прелъстявания от страна на греховния мир. Чрез самото си присъствие в сърцето тя пресича борбата със страстите. Ето защо ти е било внушавано: побързай да присадиш към сърцето си молитвеното действие и се погрижи молитвата там да бъде в непрекъснато движение.

И това наистина така и става. Но докато твоята молитва достигне такава сила, страстите не ще ти дадат спокойствие, и ти няма да имаш и минута без борба или без страх от нея. Помага ли тук молитвата? Напълно. И то повече, отколкото всяко друго оръжие на духовната борба. Молитвата винаги привлича Божията помощ и Божията сила пропъжда демоните, стига тя (молитвата) да бъде усърдна и да се предоставя на Божията воля. Нейното място е в самото начало на съпротивата срещу вражеските нападения на лукавия. Ето как става това. Когато вниманието като бдителен пазач те извести за вражеско приближаване и ти усетиш стрелите му, т.е. в теб се появят или страстни мисли, или страстни движения - духът, който ревнува за спасение, осъзнал в това злобното вражеско дело, чрез напъгане на своите сили безмилостно ги отблъсква от сърцето, като не им позволява да се промъкнат там. Същевременно той издига молитвата си към Господа, като Го призовава на помощ. Помощта идва, страстите и борбата утихват.

Свети Иоан Колов във вид на притча изразява това така, казвайки за себе си: “ Приличам на човек, който седи под голямо дърво и вижда, че към него приближават множество зверове и змии. Понеже не може да устои срещу тях, той бързо се качва на дървото и се спасява. Така постъпвам и аз: седя си в килията и виждам злите мисли, които се въздигат срещу мене. И понеже не ми достигат сили срещу тях, аз прибягвам към Бога с помощта на молитвата, и се спасявам от врага” (Достопам. Сказ. п. 11).

Свети Исихий пише за това в своето слово за трезвението и молитвата: “Чрез остър и напрегнат поглед на ума ти трябва да гледаш вътре, за да виждаш ония, които влизат. А като узнаеш, веднага чрез противопоставяне съкрушавай главата на змея, като едновременно викаш с въздишки към Господа Христа. И ще узнаеш тогава от опит невидимото Божие застъпничество (п. 22).

“И така, всеки път, когато ни се случи да се умножат в нас лукавите мисли, нека хвърлим сред тях призива към нашия Господ Исус Христос и веднага ще видим, че те започват да се разсейват като дим, както опитът ни е научил” (п. 98).

И още: “Ще водим мислената борба в такъв ред: първо е вниманието. След това, като забележим, че е пристъпила вражеска мисъл, да хвърлим срещу нея с гняв думите на проклятието. Трето, като обърнем сърцето си към призоваване на Господ Исус Христос, да се помолим да се разпръсне този демонски призрак веднага, за да не тръгне нашият ум след тази мечта като дете, което се увлича от някой изкусен фокусник”.

И още: “Призоваването на името на Исуса Христа пропъжда лошите мисли от сърцето. Веднага щом се появи в душата представа за някой чувствен предмет, например, човек, който ни е наскърбил, или женска красота, или сребро и злато, или когато всичко това става в нашата мисъл, веднага се показва, че нашето сърце е докарано в смущение от духовете на злопаметство, блуд, сребролюбие и др. Ако нашият ум е опитен, обучен и навикнал да се предпазва от вражески докосвания на лукавия и вижда ясно, както през деня, измамливите мечтания и хитрини на лукавите духове, той чрез Исусовата молитва лесно ще изгаси разпалените стрели на дявола, без да позволи на страстното мечтание да увлече след себе си нашите мисли,

Молитвата в стремежа
ни към съвършенство

и те да увлекат въображението ни, след които вече по необходимост следват лошите дела, както нощта идва след деня”.

ЧАСТ ВТОРА

За Светото Тайнство Евхаристия

Досега ти предлагам, любезни читателю, четирите духовни оръжия, необходими за победа над духовните врагове при нашия стремеж към съвършенство. Те бяха: ненадяване на себе си, непоклатима надежда на Бога, противоборство срещу греха и молитвата. Сега искам да ти посоча и друго едно могъщо оръжие за този подвиг, именно пресветото Тайнство Евхаристия. То е най-висше между другите тайнства, както и между духовните оръжия е най-силно и ефикасно срещу страстите. Четирите оръжия, за които говорихме, получават своята сила от благодатните сили и дарове, придобити от нас чрез Христовата кръв. А това тайнство е истинското тяло и истинската кръв Христови, в присъствието на Самия Христос - Бог. Ние се борим със страстите чрез онези четири оръжия със силата Христова. Така Христос Господ поразява сатаната чрез нас или заедно с нас. Защото, който вкухва тялото Христово и пие кръвта Му, той пребивава с Христа и Христос с него, както и Сам Той е казал: *Който яде Моята плът и пие Моята кръв, пребъдва в Мене, и аз в него* (Иоан. 6:56). Ето защо, когато ние побеждаваме лукавия, то кръвта Христова го побеждава, както е написано в Апокалипсиса: *Те го (дявола) победиха с кръвта на Агнеца* (Откр.12:11).

Това най-свято тайнство, а най-вече Христос, Който е в него, може да бъде възприемано действено по два начина: **първо**, тайнствено, в тайнството на тялото и кръвта Христови, с необходима подготовка, ще рече: със съкрушаване, изповед, очистване чрез епитимия и необходимия пост. **Второ**, духовно и мислено, в ума и сърцето. **Първото** може да бъде толкова често възприемано, доколкото това е възможно, според външните обстоятелства, вътрешното състояние и според преценката на духовния отец. А **второто** - всеки миг: така че за тебе е възможно винаги да имаш в ръцете си това всесилно оръжие и чрез него непрекъснато да се отбраняваш от лукавия. Внимавай в това и се причастявай със Светите Христови Тайни колкото е възможно по-често, когато имаш разрешение от твоя духовен отец. Но непрестанно се стреми да вкушваш Христа Господа мислено и духовно: ръководство за това ти е предложено от мене в предишните глави за молитвата.

Тайнството Евхаристия в делото на нашето спасение

За постигане на целта, заради която пристъпваме към това божествено тайнство, ние трябва да имаме някои особени разположения, да извършваме някои особени дела, и да употребяваме някои особени мерки - преди причастяването, през време на причастяването и след причастяването. Преди причастяването, чрез тайнството на Покаянието и изповедта, трябва да очистим себе си от всякакви греховни скверноти както смъртни, така също и несмъртни, и да изпълним това, което духовният отец ни наложи при изповедта, присъединявайки твърда решителност от цялото си сърце, от цялата си душа, с всичките си сили и чрез всичките си мисли да служим на Единия Господ Исус Христос и да вършим всичко, което Му е угодно. В това тайнство Христос ни дава Своето тяло и Своята кръв, заедно с душата и Божеството Си и с всичките сили на възплътеното домостроителство¹. Като размисляме колко е нищожно онова, което ние Му даваме, в сравнение с онова, което Той ни дава, трябва да решим в сърцето си да вършим усърдно за Негова слава всичко, което зависи от нас.

Като пожелаеш да приемеш това тайнство, за да можеш чрез неговата сила да побеждаваш и поразяваш своите страсти, още от вечерта, а даже и по-рано, започни да размисляш: нашият Спасител, Син Божий и Бог, колко силно желае, с приемането на това тайнство да Му дадеш място в своето сърце, та като се съедини с тебе, да ти помогне да изгониш оттам всички свои страсти.

Това желание на нашия Господ е толкова голямо и пламенно, че никой ум не може да го разбере в съвършенство. Ти, обаче, за да можеш доколкото е възможно да се доближиш до него, помъчи се да отпечаташ по-дълбоко в ума си следните две мисли: **първо**, колко, колко неизразимо радостно е на всеблагия Бог да пребъдва в най-тясно общуване с нас, както ни удостоверява за това сама свещената премъдрост, казвайки: *радостта ми беше със синовете човешки* (Притч. 8:31). И **второ**, колко силно Бог ненавижда греха, както поради това, че той пречатства Неговото единение с нас, така и затова, че той е напълно противоположен на Неговите божествени съвършенства. Бидейки по естество безкрайно блага и чиста светлина и неизказана красота, Той не може да не се гнуса и да не се отвращава от греха, който не е нищо друго, освен крайно зло, мрак, развала и срам в нашите души. И това Божие непонасяне на греха е толкова голямо, че от самото начало всички Негови промислителни за нас действия и закони на Ветхия и Новия Завет са били насочени към изтребване на греха, изглаждане на всички негови следи. Това бе сторено най-вече чрез предивното страдание на нашия Спасител Исус Христос, Син Божий и Бог.

Като разбереш от такива размишления и съзерцания колко голямо желание има Бог да се настани в сърцето ти, за да победи там докрай твоите страсти, ти не можеш да не усещаш в себе си силен копнеж да Го приемеш, за да извърши в тебе това на дело. Като се въздушевиш по този начин с пълно мъжество и като възприемеш смелост от сигурната надежда, че в тебе може да се настани твоят Небесен Архистратиг Господ Исус Христос, извиквай по-често за борба тази страст, която ти досажда и която желаеш да надвиеш, и я поразявай с ненавист, с презрение и отвращение, като възстановяваш едновременно с това в себе си молитвено желание за противоположната на нея добродетел, с готовност и на съответните за това дела. Ето, това именно следва да правиш от вечерта преди причастяването.

На сутринта, малко преди причастие, направи един преглед в ума си на всички увлечения, неправди и прегрешения, извършени от тебе от предишното причастие до днес, като си спомниш с какво безстрашие и заслепление си вършил всичко това, като че ли не си имал Бог, Съдия и Въздаятел, Който е виждал всичко, и за да те избави от такива дела, е приел страшни страдания и позорна смърт на кръста. А ти си потъпкал Христовите страдания, когато си склонил към греха. Поставил си твоите срамни страсти по-високо от волята на Бога, твоя Спасител. Нека лицето ти да се покрие със срам при съзнанието за такава неблагодарност и такова безстрашие. Обаче не допускай да бъдеш погълнат напълно от смущение и да изгубиш всяка надежда за опрощаване. Ето дълготърпеливият Господ, склонен на милост чрез твоего разкаяние, отново иде при

¹Виж забележката горе, стр. 175.

тебе и в тебе, за да потопи и погълне чрез безкрайната Своя благодат безкрайната твоя неблагодарност, твоето безстрашие и маловерие. Пристъпи към Него със смирено чувство за твоето недостойнство, но с пълна надежда, любов и преданост, приготвяйки Му в сърцето си широка скиния, да се настани Той цял в тебе. Как и по какъв начин? Като изпъдиш от сърцето си не само пристрастието и съчувствието към нещо тварно, но и всякакви мисли за него, и като затвориш вратите на сърцето, за да не влезне в него нищо греховно, да влезе само Господ.

След причастяването пък със Светите Тайни влез веднага в скришната стая на твоето сърце и като се поклониш там на Господа с благоговейно смирение, поведи с Него мислено такава беседа: "Ти виждаш, всеблагославен Господи, как леко падам в грехове за моя погубеност и каква сила има над мене страстта, която ме бори, и колко съм безсилен да се освободя от нея. Помогни ми и подкрепи моите слаби усилия, или най-вече вземи Сам моите оръжия и, вместо мене, разбий докрай демонските пълчища".

След това, накрая, като се обърнеш към Небесния Отец на Господ Иисус Христос, слязъл, поради Своето благоволение, заедно с Него в тези Тайни, и към Светия Дух, Който чрез Своята благодат те е подбудил и приготвил да приемеш тялото и кръвта Господни и след приемането им сега изобилно те осенява, поклони се на Единия Бог, прославян в Светата Троица. Като Му въздадеш благоговейна благодарност за Неговите благодеяния към нас и за голямата милост, която в този момент е проявил към тебе даром, вземи твърдо решение, прояви готовност и порив за борба със своя грях, с надежда да го преодолееш чрез силата на Единия Бог, покланяем в Три Лица. Полагай усърдни усилия, но успех очаквай само от Божията помощ. Несъмнено помощта ще дойде и като направи твоите слаби усилия всесилни, ще ти даде победа над това, с което се бориш.

Как чрез задълбочаване в тайнството Евхаристия да възгряваме в себе си обич към Бога

За да можеш чрез задълбочаване в това небесно тайнство на тялото и кръвта Христови да възгряваш в себе си по-голяма обич към Бога, обърни се мислено към съзерцание на любовта, която Бог е проявил към самия теб в това тайнство. Защото този велик Бог и Вседържител не се е задоволил с това, че те е създал по Свой образ и подобие. Когато си съгрешил и си Го оскърбил, като си отпаднал от твоето достойнство, Той е изпратил Своя Единороден Син, Който живя тридесет и три години на земята, за да те потърси и придобие. Той понесе страшните страдания и мъчителна смърт на кръста, за да те изкупи и изтръгне от ръцете на дявола, заробил те чрез греха, и отново да възстанови твоето достойнство. Но освен това Бог е благоволил да бъде установено още и тайнството на тялото и кръвта, за духовна храна, да съединява с твоето естество всички сили на възплътеното домостроителство. Направи тази проява на Божията любов към тебе предмет на постоянно съзерцание и вникване, за да се вглеждаш в нейната всестранна пълнота и изобилие, и чрез това да храниш и още повече да възпламеняваш своите стремежи и обич към Бога.

1. Помисли кога е започнал да те обича Бог, и ще видиш, че за това няма начало. Защото, колкото Самият Той е вечен по своето Божествено естество, толкова е вечна и Неговата обич към тебе. Поради тази обич Той преди вековете е решил в Своя съвет да ти дари Своя Син по един чуден и непостижим начин. Като разбереш това, извикай с възторжена духовна радост: “Още в онази дълбина на вечността моето съществуване е било грижливо съзирано и обичано от безкрайния Бог. Още тогава Той е промислял за моето добро и поради благоволенieto на Своята неизразима обич е решил да ми дари за храна Своя Единороден Син. Мога ли аз след това да си позволя, макар за един миг, да не бъда изцяло привързан към Него с мисълта си?”.

2. Размисли също, че всяка взаимна обич между творенията, колкото и да е голяма, има своя мярка и предел, зад които не може да се простира. Само Божията обич няма край. Ето защо, когато се наложило тя да бъде задоволена по някакъв особен начин, Той отдал за това Своя Син, равен на Него и по величие, и по безкрайност, като единосъщчен с Него. И така, Неговата обич е толкова голяма, колкото и дарът, и обратно: Неговият дар е такъв, каквато и обичта Му. И едното, и другото са толкова големи, че по-голяма мярка на величие не може да си представи никакъв сътворен ум. За тази безкрайна към тебе обич най-малкото, което си длъжен да сториш, е да се отблагодариш с възможната за тебе мярка на обичта.

3. Размисли още, че Бог се е проникнал с обич към тебе не поради някаква необходимост, но единствено поради Своята естествена доброта, и те е обикнал безкрайно, а същевременно и непостижимо.

4. От наша страна не е могло да бъде представено пред тази обич никакво похвално дело, достойно за награда, та всещедрият Бог чрез Своята безкрайна обич да отплати за него. Той ни е обикнал, защото така е пожелал, единствено поради Своето благоволение. И не само ни е обикнал, но е дарил Себе Си на нас - недостойните Негови творения.

5. Тази обич, ако погледнеш нейната чистота, не е смесена, каквато най-често е обичта на творенията, очакващи някаква полза за себе си. Защото Бог няма нужда от какво добро отвън, понеже Сам в Себе Си е всезадоволен и всеблажен. Ето защо, ако Той е благоволил да излее върху нас Своята неизказана добрина и обич, сторил е това не заради Себе Си, а само заради нашето добруване.

Като размисляш за всичко това, можеш ли да не си казваш: “О, колко е дивно това! Всевишният Бог е докоснал сърцето Си до мене, най-малкото Свое творение! Какво искаш Ти от мене, Царю на славата? Какво очакваш от мене? Виждам добре, Боже мой, при светлината на Твоята безкрайна обич, че у Тебе има само едно желание, което сочи най-вече светлостта на Твоята обич към мене, именно, че Ти благоволяваш да ми дадеш всецяло Себе Си в храна и пиене не за друго нещо, а само за да ме възвърнеш изцяло към Себе Си, без да имаш някаква нужда от мене, а единствено поради това, че аз имам крайна нужда от Тебе. Защото

Как чрез задълбочаване
в тайнството Евхаристия
да възгряваме в себе

по този начин Ти живееш в мене, и аз в Тебе. ~~И образ това Божие~~ ~~съединение~~ в любовта аз ставам като Тебе, или ще кажа по човешки: чрез това съединение на моето земно сърце с Твоето небесно сърце в мене се създава някакво божествено сърце”.

При такъв размисъл ти не може да не се изпълниш с учудване и радост, като се виждаш толкова високо оценяван от Бога и толкова мил за Него. Ти не може да не разбереш, че Той, поради безкрайна обич, не желае от тебе нищо друго, освен да привлече твоята обич към Себе Си и чрез Себе Си да те направи блажен, като те откъсне от всяко греховно пристрастие към тварите и към самия теб, за да можеш по този начин да Му принесеш всецяло себе си, като всесъжение; и за да може отсега нататък, през целия ти живот, единствено любовта към Бога и усърдното желание да Му благоугаждаш да овладеят твоя ум, воля и памет и всички твои чувства.

В такива благочестиви размисли и чувства можеш да прекарваш вечерта и сутринта, готвейки се за Свето Причастие. След това, когато вече наближи свещеният час на причастяването, със смирение и сърдечна топлина си представи по-ясно: кой е Той, Когото ще приемеш в себе си, и кой си ти, който ще Го приемеш.

Той е Син Божий, облечен в непостижимо величие, пред Когото треперят небесата и всички сили. Той е най-свят от светите, по-светъл от слънцето, чистота, която не можем да си представим, в сравнение с когото е нечиста всяка чистота на творенията. Който от обич към тебе е приел образ на раб, пожелал да бъде унизен, поруган и разпънат чрез злобата на този беззаконен мир, като пребивава едновременно с Бога, в Чиито ръце са животът и смъртта на целия свят.

А кой си ти? Поради своята развала, ти, вместо да въздаваш благодарност към щедрия Бог за толкова благодеяния, се увличаш от своите похоти и презираш своя небесен Благодетел и Владика. Ти си потъпкал безценната Негова кръв, Която е пролята за тебе. А Той, въпреки това, поради непреставаша и неизменна обич към тебе, те призовава към Своята божествена трапеза, като ти напомня казаните от Него думи към всички: *ако не ядете плътта на Сина Човечески и не пиете кръвта Му, не ще имате в себе си живот* (Иоан. 6:53). И както не затваря пред тебе вратите на Своето милосърдие, така също не отвърща от тебе лицето Си, макар че ти, поради твоите грехове, да си прокажен, разслабен, сляп, беден, и робуваш на всякакви страсти.

Ето само какво изисква Бог от тебе: 1) да скърбиш, когато грешиш и оскърбяваш Бога; 2) от всичко най-много да ненавиждаш греха - бил той малък или голям; 3) да предадеш себе си всецяло на Бога и със сърдечна обич и душевно настроение да имаш само една грижа - винаги и във всичко, при изпълнение на всяка работа да се чувстваш в Божията воля и в пълно послушание само на Него; 4) да имаш силна вяра и твърда надежда, че Той ще те помилва, ще те очисти от всички твои грехове и ще те запази от всички врагове, видими и невидими.

Като се подкрепиш по този начин с неизказаната Божия обич към тебе, пристъпи към Светото Причастие със свят страх и обич, казвайки: “недостоеен съм, Господи, да Те приема, защото толкова пъти съм Те оскърбявал с моите грехове, и още не съм оплакал всичките си нечестиви деяния. Недостоеен съм, Господи, да Те приема, защото още не съм очистил себе си от пристрастия към онова, което не Ти е угодно. Недостоеен съм, Господи, да Те приема, защото още не съм се предал всецяло с обич на Твоята воля и на послушание към Тебе. О, Боже мой, всесилни и безкрайно добър! Сам Ти, поради Своето милостиво човеколюбие, ме удостой да Те приема, прибягвайки към Тебе с вяра”.

А след като се удостоиш със Светото Причастие, затвори се във вътрешността на сърцето си и се обърни към Бога с такава молитва: “Всевишни Царю на небето и земята! Аз съм окаян, беден, сляп и гол. Твоята обич към мене е безкрайна. Какво искаш Ти от мен, духовно осиромашелия? Нищо, както разбирам и виждам, освен моята обич към Тебе; в моето сърце да гори огънят на любовта към Тебе. Този огън да изгаря всяко друго желание, освен желанието да принесе себе си в духовна жертва на Тебе. Ето, аз присъединявам към Твоето желание и моето, и както Ти всецяло си предал Себе Си на мене, и аз предавам себе си всецяло на Тебе. Знам, Господи, че това не може да стане, ако в мене няма пълно самоотричане, ако в мене остане следа от самолюбие, ако в мене се укрива съчувствие или разположение към моята собствена воля, или към моите собствени мисли, или пък моите само-угодливи навици. Затова, искам и правя усилия отсега нататък да се съпротивлявам на всичко и да принуждавам себе си към всичко, което Ти е угодно. Сам аз съм безсилен да успея в това, но понеже отсега нататък Ти си с мене, с дръзновение се надявам, че Ти Сам ще вършиш в

Как чрез задълбочаване
в тайнството Евхаристия
да възгряваме в себе

мене всичко необходимо. Напрягам се и търся обществено да бъде едно с Твоето сърце и се надявам, че това ще стане при помощта на Твоята благодат. Напрягам се вниманието ми да не се отделя от сърцето, в което си Ти, и така, съзерцавайки Те непрекъснато, да се сгрявам от лъчите на светлината, която изхожда от Тебе. За това се моля и непрекъснато ще се моля. О, многомилостиви Господи, нека ми бъде това”.

Погрижи се след това, от ден на ден да увеличаваш все повече и повече в себе си вярата в силата на това пресвето тайнство на Евхаристията. Не преставай да се учудваш на това велико тайнство, като размисляш как Бог под вид на хляб и вино ти явява Себе Си и по същество бива в тебе, за да те направи по-свят, преподобен и блажен. Защото блажени са онези, които не виждат, но вярват, според думите на Спасителя: *блажени, които не са видели, и са повярвали* (Иоан. 20:29). И не пожелавай в този живот Бог да ти се яви под някакъв друг вид, освен в това тайнство. Залягай да възгряваш в себе си топло желание към това тайнство, и всекидневно преуспявай в ревността и готовността да вършиш само Божията воля и в духовна мъдрост да я направиш царица и управителка на всички твои дела: духовни, душевни и телесни. Всеки път, като се причастяваш, причастявай се от тази безкръвна жертва, и принасяй себе си в жертва на Бога, което ще рече: изявявай пълна готовност от обич към Бога, Който заради нас се пожертва, да претърпяваш всяко нещастие и всяка скръб каквито могат да ти се случат в живота.

Свети Василий Велики по-пълно изобразява дълга, който ни се налага чрез Светото Причастие, тълкувайки думите на свети апостол Павел, че тези, които се причастяват с тялото и кръвта Господни, *ще възвестяват смъртта на Господа* (1 Кор. 11:26), а смъртта е била от Господа за всички хора, и за онези, които се причастяват - с каква цел? *Та живите да живеят не вече за себе си, а за Оногова, Който умря за тях и възкръсна* (2 Кор. 5:15). Значи тези, които се причастяват с вяра, с обич, и с готовност да вършат добри дела, за да бъдат верни изпълнители на Божиите заповеди и на всяка, явно изразена към тях Божия воля вземат върху себе си задължението да не живеят повече за себе си, но за Господа Бога, Когото са приели в Светото Причастие и Който заради тях е умрял и възкръснал.

Накрая, след като си приел в Светото Причастие Господа, Който заради тебе принесе Себе Си в жертва, и като си станал съучастник на силата на тази жертва, след благодарността и славословието, възнеси в нейно име към Небесния Отец молитви и моления за твоите нужди: духовни, душевни и телесни, след това за светата Божия Църква, за твоите роднини, благодетели и за душите, починали с вяра.

Бидейки съчетана с жертвата, чрез която Синът Божий изходатайства от Бога Отца всякаква милост за нас, тази молитва ще бъде чута и няма да остане безплодна.

За духовното причастяване

Да се причастяваме с Господа в тайнството на Тялото и Кръвта можем само в определено време кой когато може и каквото усърдие е положил за това, но не повече от един път на ден.

А с вътрешно, духовно, причастяване можем да се удостояваме всеки час и всеки миг. Ще рече, да пребиваваме по Неговата благодат, в непрекъснато общение с Него и когато Той благоволи, да усещаме това общуване със сърцето. След като се причастим с тялото и кръвта на Господа, ние, според обещанието Му, приемаме Самия Него и Той се настанява в нас с всичката Си благодат, като дава и на сърцето, което е подготвено, да чувства това. Истинските причастници след причастяването са в явно благодатно състояние. Тогава сърцето вкухва Господа духовно.

Но понеже ние сме стеснени чрез тялото и сме заобиколени от външни дела и отношения, в които по задължение сме длъжни да взимаме участие, то поради раздвояване на нашето внимание и чувства, духовното вкушване на Господа от ден на ден отслабва, притъпява се и се скрива. Скрива се усещането за вкушване на Господа. Общуването с Него обаче не се пресича, ако, за нещастие, не влезе някой грях, който да разстрои това благодатно състояние. Нищо не може да се сравни със сладостта от вкушването на Господа. Ето защо подвижници, когато усетят нейното намаляване, бързат да възстановят сладостта на това усещане в нейната сила, и когато го възстановят, усещат, като че ли отново вкушват Господа. Това именно е духовното причастяване с Господа.

По този начин то има място между едното и другото причастяване със Светите Тайни. Но то може да бъде постоянно в онзи, който винаги пази сърцето си чисто и непрекъснато насочва вниманието и чувствата си към Господа. При все това обаче то е дар на благодатта, даван на Господни подвижници, усърдни и строги към себе си.

Но и това, когато някой от време на време вкухва Господа духовно, е дар на благодатта. От нас е само жадуването за този дар и усърдното търсене. Все пак има дела, които откриват пътя и спомагат за неговото приемане, макар той винаги да идва като че ли неочаквано. Тези дела са: чиста молитва, придружена с детски плач от дълбочината на сърцето, както и особени прояви на самоотверженост в добродетелите. Когато душата няма грехове, греховни мисли и чувства, т.е. когато тя е чиста и вика към Господа, какво може да попречи на Господа, Който присъства, да ѝ даде Себе Си за вкушване, а душата да усети това вкушване? Така и става, ако само Господ не види, че за благо на душата е необходимо за известно време да се продължи жадуването по Него и жаждата да остане незадоволена.

Духовното причастяване с Господа не трябва да се смесва с мисленото възпоменаване за причастяването с Него в тайнството на тялото и кръвта, макар това и да се е съпровождало с някои силни духовни усещания и жадни стремежи към действително причастяване със Светите Тайни. Не трябва също така да смесваме и причастяването при извършване на тайнството Евхаристия. С него вярващите се удостояват с Божието освещаване и благоволение, като участници в принасянето на безкръвната жертва чрез вяра, съкрушение и любов към ближния. Но това не е същото, каквото е духовното причастяване, макар че то може да се извърши и тук.

За благодарността към Бога

Всяко благо, което имаме, и всяко добро, което вършим, е Божи и от Бога. Ето защо върху нас лежи задължението да Му благодарим за всичко. Да Му благодарим за всяко благо, което получаваме от Неговата щедра ръка, било то явно или не. Да Му благодарим за всяко деяние, както ни е заповядано: *За всичко благодарете; защото такава е спрямо вас волята Божия в Христа Исуса* (1 Сол. 5:18). Погрижи се да възграваш в себе си чувства на благодарност към Бога още от първия момент на твоето пробуждане от сън, както и през целия ден, и заспивай с думи на благодарност в устата си; защото ти си потънал в Божии благодеяния, в чието число е и самият сън.

Бог не се нуждае от твоите благодарности. За тебе обаче Божиите благодеяния са неотложно необходими. Приятел и пазител на тези благодеяния е благодарното сърце. “Най-доброто средство да запазиш благотворителността на благодетеля, казва свети Иоан Златоуст, е да помниш за благодеянието и постоянно да благодариш”. И свети Исаак Сирий пише: “Благодарността на получаващия подбужда оновова, който дава, да праша дарове по-големи от предишните. А който не е благодарен за малкото, той ще се излъже в надеждата си и за по-голямото. Дарът не остава без удвояване, освен когато няма благодарност за него” (Слово 2-ро). А свети Василий Велики добавя към това и известно заплашване, което обаче е полезно. Той казва: “понеже не благодарим на Бога за благата, които Той ни дава, възможно е да бъдем лишени от тях, за да се осъзнаем. Както очите не виждат онова, което е много близко, а изискват известно разстояние, така и неблагоприятните души, обикновено, като се лишат от благата, започват да усещат предишната милост. Душите, които не знаят никаква благодарност към Този, Който дава, докато се ползват от благата, след изгубването им започват да облажават миналото” (Слово за благодарността, т. 4).

Като чуеш казаното, ти ще запиташ: как да възпламеня в себе си чувство на благодарност към Бога и да го запазя завинаги? Разгледай всички Божии благодеяния към човешкия род и към себе си, и по-често размисляй за това, и ако имаш сърце, не би могъл да не възнасяш към Бога благодарствена песен. Образци за това ще намериш в молитвите и в писанията на светите отци.

Възбуденото чувство обаче не обича да остава скрито. То търси да се открие и прояви. Как е прилично да изявиш пред Бога твоите чувства на благодарност към Него? Върши това, което изисква от тебе Бог, като те окръжава със Своите благодеяния. Какво иска Той? Той иска, като гледаш Неговите блага, непрекъснато да си спомняш за Него. И помни: Той иска да се привържеш към Него всецяло с обич. Привържи се. Той иска ти в нищо да не отстъпваш от Неговата воля и с всичко да се стараеш да Му благоугаждаш. Върши това. Бог иска във всичко да се уповаваш на Него. Уповавай се. Той иска, като си спомняш колко много пъти си наскърбявал своя благодетел със зли и срамни дела, да се разкайваш за това, да ги оплакваш, докато твоята съвест не се умиротвори и не получиш уверение, че и Бог ти е простил всичко. Постъпвай така.

Виждаш ли колко е обширно полето на благодарността и колко са обилни способите за изпълняване на този дълг? Разбери от това колко неизвинително греши онзи, който остава неизправен, и се грижи да не се оцапваш с такъв грях. Ако между хората благодарността се нарича “черна”, то каква дума ще подбереш, за да окачествиш неблагоприятността към Бога? Възгравай в себе си винаги чувства на благодарност към Бога. Особено се грижи за това в храма, през време на света Литургия, когато на Бога се принася безкръвната жертва, наричана “Евхаристия”, което значи благодарение. Не забравяй, че тук ти с нищо друго не можеш достойно да изявиш своята благодарност към Него, освен чрез пълна готовност да принесеш всичко свое и себе самия в жертва на Бога за слава на Негово всесвято име.

За предаността към Божиата воля

Този, който се е покаял, предава себе си на служение Богу и веднага започва да Му служи, като живее по заповедите Му и изпълнява волята Му. Заповедите не са тежки, но се срещат много препятствия за тяхното изпълнение както от страна на външни обстоятелства около вярващия, така най-вече от вътрешните му наклонности и навици. Неуморният с Божия помощ накрая побеждава всичко: в душата му цари мир и работите отвън вървят спокойно - разбира се, относително.

Подвижникът действа сам, макар и с Божия помощ. Обаче опитът още от първите дни му дава да разбере, че при всичките му усилия, ако е извършил нещо добро, то е само онова, за което му е дадена сила отгоре. Колкото повече се труди, толкова уверението в това се вкоренява в него по-дълбоко. С установяването на по-голям мир вътре, то излиза навън и става господстващо, като накрая завършва с пълна преданост на Божиата воля или с предаване на себе си на Божието вседействие.

Божие действие в душите на подвижниците започва още от първите минути на тяхното обръщане към Бога и самото обръщане се извършва от Него. Но то се разраства в зависимост от това, как подвижникът, отказвайки се от себе си, се привързва към Бога, и убеждавайки се в своето безсилие, се затвърдява в надежда на Божиата сила. Когато накрая той всецяло предаде себе си на Бога, Бог действа в него както по отношение на посочване на потребното, така и по отношение на изпълнението му. Това е върхът на християнското съвършенство, в което *Бог е, Който прави* и да се иска, и да се действа, *според благата Му воля* (Фил. 2:13).

От какво може да се узнае, че е настъпила и се проявява пълната преданост към Божиата воля? Тази преданост идва сама от себе си и няма особени правила за придобиването ѝ, та да може да се каже: върши това и онова, и ще я получиш. Тя расте незабелязано при ненадяването на себе си и при надеждата на Бога. Предаването себе си всецяло на Божиата воля е пренасяне себе си в жертва на Бога за духовно всеизгаряне.

Това състояние се засвидетелства чрез отсичане на своите желания, усещания или вкусове, за да се живее с Божий разум, в Божиата воля и във вкушане на Бога. В това дело пред нас е Спасителят Господ. Той е предал Себе Си всецяло на Бога Отца и чрез Себе Си нас, защото ние *сме членове на тялото Му - от плътта Му и от костите Му* (Еф. 5:30). Да побързаме след Него, защото Той е дал дума за нас на Бога Отца (Иоан 17:19), очаквайки, че ние наистина ще бъдем такива и така ще постъпим.

Защо такава жертвопринасяне се извършва в края, а не в началото? Защото жертвата на Бога трябва да бъде съвършена, без порок. А в началото съвършенството е предмет, който се търси, но не се притежава. Когато накрая ние притежаваме съвършенството, тогава е уместно и да принесем себе си в жертва. На тази жертва в началото човек само посвещава себе си, а в края се принася в жертва. Преди да се достигне съвършенство, не е възможно да принесем себе си в жертва на всесъжението.

За сърдечната топлина и за охлаждането и сухостта на сърцето

Духовната топлина в сърцето е плод на чувството към Бога и към всичко божествено. Нейното зараждане става едновременно с обръщането към Бога в покаянието. През време на покаяните подвизи за очистване на сърцето тя все повече и повече се засилва и от прекъсваща се, или посещаваща сърцето от време на време, постепенно преминава в непрекъсната, докато накрая стане присъща на сърцето.

Когато свети Иоан Лествичник съветва на едно място: “да се грижиш винаги да бъдеш с чувство към Бога и към божественото” - е разбирал именно тази топлина. Всеки предмет, който услажда сърцето, го и съгрява. Затова има много видове сърдечна топлина. Духовната топлина се заражда от въздействието върху сърцето на духовни предмети, което става по реда на духовния живот. Характерен признак за това е отказването от всичко греховно и насочване, вниманието към Бога и към всичко божествено. По този признак тя се намира толкова далече от други душевни и телесни топлини, колкото небето от земята.

Чувството на духовна топлина е концентрирано и е просто и единично. Но всъщност то е сливане на много духовни движения в едно, както лъчът на слънцето е съчетание на седемте цвята на небесната дъга. В него има благоговение, съкрушение, умиление, поклонение, свята ревност и боголюбие. Както всички тези духовни чувства не изведнъж се установяват в сърцето, така също и духовната топлина не изведнъж става принадлежност на нашето сърце.

Докато духовната топлина в сърцето не стане негово постоянно състояние, дотогава тя идва и си отива. Идва или сама от себе си, като небесен гостенин, или като плод на духовни упражнения - четене, размисляне, молитви, постъпки на самоотверженост и добри дела. Отминава, когато вниманието се отклонява от духовните предмети, а след него и сърцето вкуси и се услади от нещо недуховно. С това духовната топлина изгасва, както огънят от вода.

Искаш ли да пазиш тази духовна топлина в сърцето? - Насочвай вниманието си вътре и молитвено стой пред Бога в сърцето си. Не допускай мислите ти да скитат и съзнанието ти да се разсейва. Не допускай в сърцето си съчувствие към нещо душевно и плътско. Пресичай веднага всички грижи. Пази жива възприетата от тебе ревност към богоугаждане и за спасение на душата. А във външните дела пази разумна мярка, като насочваш всичко към твоята главна цел, и като вършиш едно, не обременявай мислите си с грижи за много. Но ще добавя, когато познаеш тази топлина, ще трябва да се напегнеш, за да я пазиш. В тези твои усилия ще започнеш да употребяваш пригодните за това средства. И употребявайки ги, ще видиш, как ще ти бъде по-лесно да запазиш тази топлина. Ако се заловиш разумно за това дело, духовната топлина ще ти стане вярна учителка как да се справяш със своето вътрешно състояние и как да се държиш по отношение на външните дела и по отношение на цялото ти поведение, - за да запазиш самата нея.

Колкото присъствието на духовната топлина в сърцето е сладостно, толкова е горчиво, мъчително и страшно, когато тя отmine.

Тя си отива, както забелязахме, когато вниманието и сърцето се отклоняват от духовното и се обърнат към недуховното. Веднага щом вниманието се отклони към него, духовната топлина намалява. А когато и сърцето се прилепи към него, тя отминава напълно и оставя студенина към всичко божествено и към Самия Бог. Това се съпровожда и с равнодушие към всички духовни дела и занимания, каквито сме вършили, за да запазим тази духовна топлина. Който се опомни веднага и побърза да се постави в реда на обикновения си топлопроизводителен строй, топлината се възвръща, скоро или по-бавно. Но който не обърне внимание на това и поради разсеяност, увлечение или самонадеяност си позволи съзнателно да се забави в онази охлаждаща атмосфера, а още повече ако склони да задоволи и на дело своите възкръсващи недуховни вкусове, у него и самата ревност към духовния живот ще се разклати, а може и напълно да

замре. Последното е преддверие на падението в предишните обичайни грехове, които и не ще се забавят да нападнат безгрижния. Онзи, който се опомни, от тук удобно се възвръща към своя духовен начин на живот.

Охлаждането винаги става така. То се случва по наша вина, именно поради отслабване на вниманието и на бдителността над себе си, ту поради съблазните на окръжаващата подвижника светска среда, когато светските съблазни въздействат опияняващо върху човека и го отвличат от самия него, ту поради дяволски коварства, чрез които те успяват понякога да подмамат човека и да отвлекат вниманието му отвътре, като примесват към естествените движения на образите от фантазията и свои, най-вече увлекателни, често въздействащи по някакъв начин и на тялото. Но каквато и да бъде причината, процесът на охлаждането започва чрез излизане на вниманието отвътре и завършва с привързване на сърцето към нещо, отначало празно и суетно, а след това страстно и греховно. И в това е виновен винаги самият човек. Защото нито светът, нито дяволът насилват свободата, а само я съблазняват.

Охлаждане става и от благодатта. Духовната топлина в своя истински вид е плод на присъствието на благодатта в сърцето. Когато благодатта снизхожда, в сърцето е топло, а когато тя си отива - става студено. Благодатта си отива и тогава, когато човек сам излиза навън към непотребни неща. Това отминаване е наказателно. Но понякога благодатта сама си отива с цел да способства на духовното напредване на Божиите раби. Това оттегляне се нарича обучаващо. Но последиците и в този случай са същите - охлаждане, чувство на празнота в сърцето. Разликата е в това, че охлаждането, което настъпва поради виновност, разслабва самата ревност към духовния живот. А охлаждането, което настъпва поради обучаващо отстъпване на благодатта, още повече възпламенява ревността: което е една от целите на това отстъпване.

Божията благодат отстъпва обучително сама по следните причини:

- 1) за да разпали ревността, която понякога намалява от продължително пребиваване в спокойствие;
- 2) за да накара подвижника да се огледа и да премахне онези съчувствия и занимания, които не принадлежат пряко към богоугодния живот и нямат за своя цел Бога;
- 3) за да възстанови в по-голяма сила съзнанието и чувството, че всяко добро, което става с нас, е плод на Божията благодат;
- 4) за да ценим в бъдеще повече Божиите дарове, ревностно да се грижим за тяхното запазване и да имаме по-дълбоко смирение;
- 5) за да предаваме себе си по-искрено в ръцете на Божия промисъл;
- 6) за да не се привързваме към самите духовни утешения и да не разделяме по този начин сърцето си на две, защото Бог иска то всецяло да принадлежи само на Него;
- 7) за да не си скръстваме ръцете в безгрижие, когато благодатта действа в нас, но непрекъснато да работим на Божия път, като напъваме всички свои сили, дадени ни от Бога за това.

По този начин, дори когато охлаждането произлиза от обучаващото отстъпване на Божията благодат, причината за това пак си ти, защото, макар и благодатта да отстъпва сама, но отстъпва, като гледа на тебе. Ето защо, когато усетиш охлаждане към духовните неща и занимания и към всичко божествено, влез в себе си и разгледай по каква причина е станало това, и ако си виновен, побързай да отстраниш вината си и да я изгладиш, ревнувайки не за възвръщане на духовните утешения, а най-вече да премахнеш от себе си онова, което е неподходящо и негодно на Бога. А ако не забележиш нищо такова, покори се на Божията воля, като кажеш: такава е Божията воля! Нека бъде Твоята воля, Господи, върху мене немощния. Не си позволявай ни най-малко да отстъпваш от обичайния ред на твоя духовен живот, на твоите духовни подвизи и упражнения. Нападналото те равнодушие побеждавай с насилващо себе си принуждаване, без да обръщаш внимание на мислите, които искат да те отвлекат от този подвиг, защото уж бил без полза. С готовност изпивай тази горчива чаша, казвайки към Господа: погледни на смирението ми и на моя труд, и не отнемай Твоята милост от мене. Въодушевявай се с вярата, че тази чаша ти е поднесена от Божията любов, която желае за тебе по-голямо духовно усъвършенстване.

Върви с готовност след Господа не само на Тавор, но и на Голгота. Ще рече не само тогава, когато усещаш в себе си божествена светлина, духовни утешения и радости, но и когато те нападат омрачения, скърби, тъги и горчивини, които се случват понякога за душата от вътрешни и външни демонски изкушения. Нека това охлаждане да бъде съпроводено даже от такива омрачения и смущения, че да се чудиш какво да правиш и накъде да се обърнеш, не бой се и при такова положение. Стой твърдо на поста си. Покорно носи възложения ти кръст. Мъчи се също да скриваш тази своя немощ от хората и не говори за нея на никого, освен на твоя духовен отец. Не му се оплаквай за изпратената ти тегота, а по-скоро търси поука от него как в бъдеще да я избягваш, а тази да понасяш добродушно, докато на Бога бъде угодно да я задържи върху тебе.

Продължавай да извършваш, както досега, твоите молитви, причастяване и други духовни упражнения. Но ги извършвай не за да получиш духовни сладости, не за да бъдеш свален от сегашния кръст, а за да ти бъде дадена сила благодушно да пребиваваш на него за слава на разпнатия заради нас Христос Господ и винаги да живееш и да действаш така, както Му е угодно. Ако понякога при такова състояние не можеш да се молиш и да пребъдваш в добри размисли, както е било обикновено, по причина на голямо омрачаване и смущаване на ума, върши всичко това колкото можеш, само че без мързел и отстъпки за себе си. И онова, което не можеш да извършиш на дело в съвършенство, ще бъде прието в съвършена форма, според твоето желание, искане и усилие. Пребъдвай в това желание, искане и усилие, и ще видиш неговите чудни плодове - въодушевление и сила, които ще изпълнят душата ти.

Ще ти предложи образец на това, как трябва да се молиш на Бога през време на такова омрачаване на ума. Казвай: *Защо униваш, душо моя, и защо се смущаваши? Уповавай се на Бога, защото още ще славя Него, моя Спасител и моя Бог* (Пс. 42:5). *Защо, Господи, си отстъпил далече от мене и ме презираш, когато съм в скърби?* (Псал. 9:22 - слав.). *Не ме оставяй, Господи, Боже мой, не се отдалечавай от мене* (Пс. 37:22).

Припомняй си и за Христа Господа, Който в Гетсиманската градина и на кръста, поради безмерните страдания, чувствал Себе Си изоставен от Своя Небесен Отец. При сегашното твое положение, чувствайки себе си като на кръста, викай от дълбочината на сърцето си с Неговите думи: *Нека бъде Твоята воля, Господи! Да бъде не както Аз искам, а както Ти!* (Мат. 26:39 - слав.). Като постъпваш така, твоята молитва и твоето търпение ще се възнесат горе пред лицето на Бога, като пламъка на жертвата на твоето сърце. И чрез това ще засвидетелстваш, че си изпълнен с жива готовност на волята, със силна, като смъртта, обич да следваш Господа Христа с кръста на раменете, по всяка пътека, по която Той би те повикал при Себе Си. Това е истинският живот по Бога! Да желаеш и да търсиш Бога заради Бога. Да Го имаш и да Го вкусваш така и в такава мяра, както и в каквато Той иска.

Ако човеците встъпваха в пътя на живота по Бога с такова настроение, и с твърдостта му биха измервали своите успехи в това движение, а не чрез духовни сладости и утешения, те не биха били прелъстявани така лесно нито от себе си, нито от коварството на лукавия, и не биха се измъчвали безполезно, понякога даже до ропот, чувствайки сухост и охлаждане. Напротив, щяха с благодарност да ги приемат и да ги понасят, с увереност, че доколкото така иска Бог, това се е случило за тяхно добро. Те не биха им обръщали внимание, а с по-голямо усърдие и с по-голяма самоотверженост щяха да принуждават себе си да вървят по пътя на богоугодния живот.

Понякога, когато душата се измъчва така от охлаждане и равнодушие към всичко духовно, лукавият напада по-силно, като повдига лоши мисли, срамни движения и прелъстителни сънища. Целта му е, като се намираш в едно такова състояние на изоставеност от Бога, да се отчаеш и да склониш към нещо страстно. А след това за него вече ще бъде лесно да те вкара отново във водовъртежа на греховния живот. Като знаеш това, стой здраво. Нека бушуват греховните вълни около сърцето ти, но докато у тебе няма желание за грях, а желание да пребъдеш верен на Бога, твоят кораб е цял. Божията благодат те е лишила от своите утешения, но тя е близо до тебе и няма да те остави без помощ, докато твоята добра воля е на страната на доброто. Стой твърдо, като се въодушевяваш от увереността, че тази буря скоро ще отmine, а заедно с нея ще премине и твоята сухост. Вярвай, че това е допуснато за твое добро, защото, като претърпиш този период на изкушение, ти ще излезеш от него с по-голямо познаване на твоята слабост, с по-голямо смирение и с по-голяма увереност във винаги готовата за тебе Божия помощ. Аз вече ти говорих за подобни бурни греховни нападения.

За опазване и изпитване на съвестта

Брате, пази грижливо съвестта си чиста и в мислите, и в думите, и в делата да бъде винаги безукорна и никога да не те осъжда и да не те гризе за нищо. Ако постъпваш така, тя ще добие у тебе сила и за вътрешните, и за външните твои действия, и като стане господарка над всичко, ще започне да управлява твоя живот. Чистата съвест ще направи безукорен и живота ти: защото тогава тя ще бъде чувствителна и силна за доброто и срещу злото. Тя е закон, начертан от Бога в сърцата на хората, за осветяване на техните пътища и за ръководство във всичко необходимо, както ни учи свети апостол Павел, наричайки я дело на закона, написано в сърцата (Рим. 2:15). Като се основава на това, свети Нил дава такъв урок за всекиго: “във всички твои работи да се ползваш от ръководството на съвестта, като от светилник”.

Трябва да пазиш съвестта си безукорна в четири отношения: 1) по отношение на Бога, 2) на самия себе си, 3) на ближните и 4) на всички предмети, които са в ръцете ти.

Ти знаеш всичко това. Все пак ще ти припомня най-главното. 1) *По отношение на Бога* - винаги помни Бога и ходи като че в Негово присъствие. Имай съзнанието, че си носен и опазван от Божията сила, и воден към онзи край, за който Той те е извикал към битие. Себе си и всичко свое посвещавай в служение на Бога и за слава на Неговото име. С Него живеи, на Него се надявай и на Него предай своята временна и вечна участ. 2) *По отношение на себе си* - бъди справедлив към себе си и отдавай дължимото на всяка част от твоето същество: твоят дух, който търси небесния и вечен Бог, нека господарува над душата и тялото, които са предназначени да устройват временния живот. Душата, подчинявайки се на внушенията на духа, да прекланя шията на ума пред богооткровената истина и чрез нея да осветлява цялата област на своето познание. Да държи волята в границата на Божиите заповеди, без да ѝ дава, в противоречие със заповедите да се отклонява по своите желаниа. Да учи сърцето да намира вкус само в божествените предмети и в онова, което носи отпечатъка и служи за изразяване на божественото - и в този дух да води своите житейски и обществени дела. Давай необходимото на тялото си, като спазваш в това отношение строга мярка и като имаш за закон - *грижите за плътта* да не превръщаш в *похоти* (Рим. 13:14). Това като пазиш, ще бъдеш добър управител на себе си и истински свой благодетел.

3) *По отношение на ближните* - почитай всички като Божий образ. На всички желай добро и помагай според силите си. Пред всички се смирявай и на всички угаждай в пределите на доброто: радвай се с онези, които се радват, и скърби с онези, които скърбят. Никога не осъждай и не унижавай, даже в мислите и чувствата си. Не скривай истината от тези, които търсят съвет и вразумление от тебе, когато я знаеш. Сам не се натрапвай за учител на никого. Най-вече пази мир и съгласие с всички, като бъдеш готов на всякакви жертви за това. По всякакъв начин избягвай да не съблазниш някого.

4) *По отношение на предметите* - отнасяй се внимателно към всичко като към Божие творение. Пази и употребявай за Божия слава онези вещи, които Бог ти дава като собственост. Бъди доволен от тяхното количество и благодари на Бога за тях. Не се пристрастявай към нищо и гледай на всичко като на средства и външни оръдия, за да се разпореждаш с тях свободно и да нямаш към тях привързаност и препятствие за твоите добри начинания. Не се осланяй на тях, като върху чупливи основи. Не се хвали със своите, не завиждай на чуждите. Не бъди скъперник, но и не разточителствай за лошото.

На всекиго от нас се случва да изпълнява всичко това в една или друга форма всекидневно, почти на всяка крачка. Ако добре живееш, ще имаш и *добра съвест*, като подражаваш на свети апостол Павел (Евр. 13:18).

Тези, които желаят да живеят добре, като ревнуват за спасение, така и действат, като се стараят в нищо да не сгрешат и с нищо да не омърсят своята съвест. Но въпреки всичко, се промъкват ту мисли и чувства, ту думи, а понякога и лоши дела, понякога незабележимо, а понякога явно, и напрашават чистото лице на съвестта. По този начин, към края на деня, рядко има някой, който да не прилича на пътник, вървял по пращен път. С прах са се напълнили и очите, и носът, и устата, и косите, и цялото лице. По тази причина всеки, който ревнува за спасение, вечер трябва да изпита съвестта си, и като изясни за себе си всички грешки, допуснати през деня в мисли, думи и дела, да ги очисти чрез покаяние. Това значи да направи същото, което прави изпрашеният пътник: той се измива с вода, а онзи, който ревнува за спасение, очиства себе си чрез покаяние,

съкрушаване и сълзи. Изпитването на съвестта трябва да изследва всичко, хубавото и лошото, правото и неправото, по всички посочени страни. Каквото забележиш, че е право в същността си, виж дали е такова и в подбудите и намеренията, дали е право по начина на извършването и дали право си погледнал на това след завършването му? Дали не си направил това за лице или поради човекоугодие, или самоугодие? Подхожда ли това на мястото, на времето, подхожда ли на лицето? И след това, не си ли разгласил за извършеното пред всички, не си ли възмечтал за себе си, без да въздадеш слава на Бога? Делото е напълно право тогава, когато се извършва от покорност към Божията воля и за Божия слава, с пълно самоотричане и самозабравяне.

Когато забележиш нещо неправо, разгледай как е станало така, че си го извършил, когато имаш постоянно желание да вършиш само правото. Размисли какви са били вътрешните и външните поводи и причини за това, как би следвало да управляваш себе си в дадения случай, за да не сгрешаеш, и защо не си постъпил така. След всичко, като осъдиш не другото, а себе си, разумно определи как трябва да се държиш, та занаяпред да не грешаеш при такива или подобни обстоятелства. Предпиши си това като закон, с твърдо решение да го изпълняваш без отклонение и угаждане на себе си, или от човекоугодие.

Когато свършиш самоизпитването си, благодари на Бога за всичко, което е извършено правилно, без да си присвояваш някаква заслуга за това. Защото наистина *Бог е, Който ви прави и да искате, и да действувате според блага* **Му** воля (Фил. 2:13) и без Него не можем да извършим никакво добро (Иоан 15:5). А като благодариш на Бога, забрави това, подражавайки на свети апостол Павел, та по неговия пример с още по-голямо усърдие да се стремим напред (Фил. 3:13). А за всичко неизправно се покай пред Господа и вземи твърдо решение строго да следиш себе си на другия ден, за да не се промъкне нищо непотребно не само в делата и думите, но и в мислите и чувствата.

Тези, които внимават върху себе си, извършват през деня всичко това, т.е. изпитването и необходимите действия. По този начин вечерното изпитване на съвестта у тях става само като повтаряне на дневното, с коригиране и попълването му. И не може да не се съгласим, че такъв начин на действие е най-добър и естествен. От съвестта не ще скриеш лошото, което е допуснато. Щом забележиш това, тя веднага започва да се безпокои. Не е ли по-естествено тя да бъде веднага успокоена чрез самоосъждане, чрез съкрушаване и решение занаяпред да бъдеш изправен, отколкото да отлагаш това до вечерта?

Ще добавя за тебе още едно указание по този въпрос. Разгледай своите дела колкото е възможно по-строго. Задълбочавай се в техния произход, и след това произнасяй строг съд над себе си. Колкото по-дълбоко проникваш във всичко, което става с тебе и от тебе, и отстраняваш неправото, а в правото се затвърдяваш, толкова по-бързо твоята съвест ще се очисти: подобно на това, колкото по-дълбоко копаят кладенеца, толкова по-чиста бива водата в него.

Съвестта, като узнае правото и неправото, вече не престава да изисква действия, съобразни с първото, и да преследва със съд и угризение за допускане на второто. Но докато тя получи пълно знание за едното и другото, или докато придобие *чувства, обучени да различават добро и зло* (Евр. 5:14), и по този начин сама да има очи да вижда, тя ще се намира в известна зависимост от други душевни сили, най-вече от разсъждението. Разсъждението пък, докато сърцето не се очисти от страстите, често бива подкупвано от тях. То окръжава делата с множество извинения, които замъгляват окоето на съвестта и я вкарват в заблуда, и тя признава понякога черното за бяло. Ето защо, докато още си в борба със страстите, при изпитване на себе си, поставяй своите дела пред огледалото на Божието Слово и се ръководи от него при определяне на техните качества и достойнства. При това не се срамувай и не се лени по-често да отиваш при твоя духовен отец.

Започвай и завършвай обсъждането на своите дела с усърдна молитва, за да ти даде Господ очи да видиш скритото в сърцето ти: *защото дълбоко е сърцето човешко повече от всичко, и кой ще го узнае?* (Иер. 17:9 - слав.). - *Никой, освен Бог, Който е по-голям от нашето сърце и знае всичко* (1 Иоан 3:20), *едничък познава сърцата на всички човешки синове* (3 Цар. 8:39 - слав.). Има лоши чувства, които се крият дълбоко в сърцето. Понякога те бързо се промъкват в някои дела, а понякога, без да са забелязани, дъхат върху тях греховен смрад. Ето защо, моли се заедно с пророк Давид: *От **моите** тайни **грехове** ме очисти* (Пс. 18:13).

Приготвяне за борба с демоните в смъртния час

Макар целият ни живот на земята да е непрекъсната борба и на нас предстои да я водим до самия край, най-главната и решителна борба ни очаква в смъртния час. Който падне в този момент, той не ще може вече да стане. И не се чуди на това. Щом врагът се е осмелил да пристъпи към безгрешния Господ в края на Неговите земни дни, както е казал Сам Господ: *иде князът на този свят, и в Мене той няма нищо* (Иоан. 14:30), то какво може да го възпре да нападне нас грешните при края на нашия живот? И свети Василий Велики, при тълкуването думите на 7-ия псалом: *да не изтръгне врагът като лъв душата ми и да я не разкъса, кога няма избавител (нищо спасител)* (Пс. 7:3), казва, че самите неуморими борци, които през целия си живот неотстъпно са се борили с демоните, избягнали са от техните мрежи и са се предпазили от техните нападения, в края на живота се подлагат на по-ожесточени нападения от тях.

Щом е така, трябва отрано да се готвим да срещнем този час, за да го преминем благополучно. Целият ни живот трябва да бъде подготовка за това. Ти ще се явиш добре приготвен за този час, ако в продължение на целия си живот се бориш мъжествено с духовните врагове на твоето спасение. Като придобиеш през време на живота добър навик да ги побеждаваш, ти и в часа на смъртта леко ще придобиеш венеца на победата.

Също така размисляй често с внимание за смъртта, като премисляш всичко, което ще се случи тогава. Ако постъпваш така, този час не ще те свари неподготвен. По тази причина той няма да те изплаши, или поне не толкова силно. И твоята душа, неразслабена от страха, ще бъде по-силна и мъжествена да започне борбата и да надвие лукавия. Мирските хора избягват мислите и спомените за смъртта, за да не прекъсват своите чувствени забави и наслади, които не са съвместими със спомена за смъртта. По тази причина привързаността към житейските блага у тях все повече и повече расте и укрепва, без да среща нищо, което да ѝ пречи. Затова пък, когато настъпи време да се разделят с живота и с всички любими предмети и забави, те се смущават прекомерно, плашат се и се измъчват.

За да ти принесе такова размисляне за смъртта своя плод, е необходимо да поставиш себе си в положението на умираещ: как той се намира в притеснение и предсмъртни мъчения. Да си представиш живо какви лукави изкушения могат да те нападнат тогава, възпроизвеждайки заедно с това ония мисли и чувства, които са способни да ги отблъснат. Какви лукави нападения са възможни тогава и как ще ги отблъснеш, аз ще ти съобща след това, за да можеш, докато си жив, да навикнеш на това упражнение и когато дойде часът на смъртта, да го използваш на дело. Защото за тази вътрешна духовна борба и битка, която ще стане само веднъж, трябва да се упражниш добре - по какъв начин да срещнеш нападите на лукавия и как да ги отблъснеш, за да не направиш грешка и да понесеш загуба, каквато вече не може да се поправи.

Искушения в часа на смъртта.

Искушение срещу вярата и преодоляването му

Четирите главни и най-опасни изкушения, на които обикновено ни подлагат в смъртния час нашите духовни врагове - демоните, са следните: 1) разколебаване на вярата, 2) отчаяние, 3) тщеславие, 4) различни образи, в каквито демоните се обличат и се представят на умиращите.

При първото изкушение, когато коварният враг започне да насажда в тебе мисли за неверие, или като се яви видимо и заговори срещу вярата, ти, без да влизаш в спор с него, гледай да възстановиш сам в себе си вярата в онова, срещу което той напада. Съзнай живо и поддържай в себе си съзнанието, че това е коварство на дявола, който се опитва да те смути при смъртния ти час. Ако не можеш да стоиш твърдо с ума, стой бодро с желанието си и с чувството. Не допускай те да те склонят към внушенията, макар да са прикривани чрез изречения от Свещеното Писание, които демонът душегубец ще ти привежда. Защото, каквото и да ти напомня от Свещеното Писание, той го насочва за твоя вреда, като извратява истините на Божието Слово чрез криво тълкуване.

Ако тази коварна змия те запита: а как учи Светата Църква? Не отговаряй и не обръщай внимание на думите му, като му изразиш презрението си. Знай, че той е само лъжа и лукавство и затова е започнал да говори с тебе, за да те улови в думи. Задълбочи се в съзерцаване на вярата в твоето вярващо сърце. Ако обаче чувстваш, че си твърд във вярата и силен в мислите, и желаеш да посрамиш лукавия, отговори му, че Светата Църква вярва в това, което единствено е истина. А ако отново те запита каква е тази истина? Отговори му: тази истина, в която Църквата вярва, е, че Христос Господ чрез кръста те е поразил в главата и е унищожил твоята власт. И след това насочи твоя умствен поглед към съзерцание на разпнатия заради нас Господ и Му се помоли: "Боже мой, Творче и Избавителю! Побързай ми на помощ и не ми давай да се разколебая, даже и най-малко, в истините на Твоята свята вяра, но благоволи, както се родих поради Твоята благост в тази истина, така и да пребъда в нея докрай и да завърша моя временен живот за слава на Твоето име".

Второто изкушение в часа на смъртта

Второто изкушение в смъртния час, чрез което духовният враг се опитва да ни срази накрая, е страхът при спомена за множеството наши грехове. Този страх ние не можем да отменим. Но той се намалява чрез вярата в изкуплението на нашите грехове чрез кръстната смърт на Христа Спасителя. А лукавият, като замъглява тази вяра, раздухва страха за греховете дотам, че потиска всяка надежда за спасение и ни внушава отчаяние и изгубване на всяка надежда. Затова, брате мой, готви се отрано да отблъснеш това нападение и още отсега замисляй, приближавайки се до вратите на смъртта, да държиш по-здраво нашето победно знаме - Христовия кръст, - тоест да имаш в сърцето си твърда вяра в силата на изкупителната кръстна смърт на Господа. А когато, влизайки в тези врати, усетиш пристъп на колебание, побързай преди всичко да осъзнаеш, че това е действие на лукавия, а не естествено следствие от спомена за греховете. При спомена за греховете се поражда смирение, съкрушение и сърдечна скръб за оскърбяване на праведния и многомилостив Бог. Затова, макар споменът за греховете да поражда страх, той не погасява надеждата на Божията милост. Под влияние на надеждата в Божията милост, той дава място на смела надежда за спасение, като премахва всяко чувство на изоставеност. Като знаеш това, не можеш да не признаеш, че щом те потиснат спомени за греховете и те хвърлят в отчаяние, като изгасват в тебе всяка надежда за спасение и те поразяват със страх от отхвърляне, всичко това е коварство на дявола. Като съзнаеш това, за тебе вече не ще бъде мъчно да придобиеш силна надежда, която ще пропъди изкушаващата изненада.

Надеждата ни задълбочава в съзерцание на Божието милосърдие. Този, който го е почувствал, хвърля в бездната на милосърдието множеството свои грехове; като се утвърждава в твърдото убеждение, че Бог иска и търси нашето спасение, а не гибелта ни. Това убеждение може да се поддържа винаги, но само чрез безкрайната сила на кръстната смърт на Господа Спасителя. Затова е необходимо, както винаги, да се укриваме под сянката на кръста. И ето с каква молитва е прилично да се молиш на Господа Бога, при влизане във вратата на смъртта: “Господи! Имам много основания да се боя, че ще ме осъдиш и отхвърлиш по Своята правда, заради греховете ми. Но още по-голямо дръзновение имам да се надявам, че ще ме помилваш по Твоето безпределно милосърдие в Исуса Христа, нашия Изкупител и Спасител. Затова умолявам Твоята безкрайна благост, пощади мене, бедната твар, осъдена от своите грехове, но умита от скъпоценната кръв на Твоя Син и нашия Бог, за да Те прославя и благославям во веки. Предавам себе си всецяло в Твоите ръце. Постъпи с мене по Твоята милост, Ти си единственият Господар на моя живот”.

Третото изкушение в СМЪРТНИЯ ЧАС - ТЩЕСЛАВИЕТО

Третото изкушение в смъртния час е изкушение чрез тщеславието и самомнението, които ни карат да се надяваме само на себе си и на своите дела. Затова, както винаги, така най-вече в часа на смъртта, не допускай твоето внимание да се спира върху тебе, и да се отдаваш на задоволство от себе си и своите дела, макар да преуспяваш в добродетелите повече от всички светии. Но твоето задоволство да бъде в Бога и се надявай всецяло само на Неговото милосърдие и на страданията на Господа Спасителя, за да се спасиш. И ако си спомниш някое твое добро дело, считай, че Бог го е извършил в тебе и чрез тебе, а не ти.

Прибягвай под покрива на Божието милосърдие. Не си позволявай обаче да го очакваш, като някаква награда за твоите големи борби, които си изпитал, и за победите, които си удържал. Стой винаги в спасителния страх, като искрено вярваш, че всички твои усърдия, усилия и подвизи щяха да бъдат напразни и безплодни, ако Бог не беше ги взел под крилото на Своето благоволение, не беше им съдействал, и не беше действал в тях. И сега възложи своята надежда на това милостиво Божие благоволение.

Ако последваш тези мои съвети, бъди уверен, лукавите демони в смъртния час не ще имат никакъв успех в нападенията си срещу тебе. И ще ти се открие свободен път, по който с радост ще преминеш от земната долина на плача към небесния Иерусалим, твоето желано отечество.

Четвъртото изкушение в смъртния час - призраците

Ако нашият зъл, лукав и упорит враг, който никога не се изморява да ни изкушава, би поискал при смъртния час да те съблазни с някакви призраци, видения и преобразяване в светъл ангел, ти стой твърдо. Кажу му с мъжествено сърце и без страх: "Върни се, окаяни, в твоята тъмнина! На мене, като недостоеен, не ми прилича да виждам нито видения, нито откровения. Едно ми е само необходимо - безкрайното снизхождение на моя Господ Иисус Христос, молитвите и застъпничеството на нашата Владичица Богородица - Дева Мария, и на всички светии". Макар по някои явни признаци да ти се показва, че виждаш истински видения, които ти се дават от Бога, все пак и при такъв случай не бързай да им вярваш. Не се страхувай, че ще наскърбиш Бога чрез това. Нашите смирени чувства никога не са неприятни на Бога. Ако такива видения са необходими за тебе, Бог знае какво да направи, за да не закриваш очите си от тях. Той ще прости твоята бавност да повярваш, че тези видения са от Него. Този, Който дава благодатта на смирението, не ще я отнеме заради действията, които се вършат поради смирение.

Тези са оръжията, с които лукавият демон най-често ни напада в последния смъртен час. Но той употребява за тази цел и всяка друга страст, каквато някой от умиращите е имал през живота и към която е бил най-вече склонен. Старае се да я възбуди, за да умре той в страстно настроение, което ще реши неговата участ. Затова, преди да наближи часът на оная велика борба, е необходимо, възлюбени, да се въоръжим срещу най-силните наши страсти и като встъпим мъжествено в борба с тях, да ги надвием и да се очистим от тях. По този начин ние ще улесним за себе си победата в последния час, който може да ни сполети всеки миг.

За духовния мир в сърцето

Твоето сърце, възлюбени, е създадено от Бога единствено за това, да обича Него Единия и да послужи за Негово обиталище. Ето защо Той те призовава да Му предадеш твоето сърце, казвайки: *Синко, дай си Мен сърцето* (Притч. 23:26). Но понеже Бог е мир, който превъзхожда всеки ум, необходимо е по всякакъв начин, сърцето, което иска да Го приеме в себе си, да бъде мирно и свободно от всякакво смущение, защото само в *мира е Неговото място* (Пс. 75:3 - слав.). Погрижи се най-вече да установиш и да затвърдиш своето сърце в мирно състояние. Стреми се всички твои добродетели, всички твои дела и подвизи да бъдат насочени към придобиване на този мир, а най-вече твоите доблестни дела в борбата с враговете на твоето спасение, както е казал великият безмълвник Арсений: “насочи цялата си грижа към това, твоето вътрешно устройство да бъде по Бога, и ти ще победиш външните страсти”.

Страстите смущават мира в сърцето. Не ги допускай до него и то винаги ще бъде мирно. Докато сърцето е мирно, победата над онези, които нападат, не е трудна. Мирът на сърцето е едновременно и цел в духовния стремеж към съвършенство и най-силно средство за спечелване на победа над изкушенията. Затова, когато страстното смущение се промъкне в сърцето, не се хвърляй върху страстта, за да я надвиеш, а слез по-скоро към сърцето и се помъчи да го успокоиш. Веднага щом сърцето се успокои, настъпва и краят на борбата.

Животът на човека не е нищо друго, освен непрекъснатата борба и постоянно изкушение, както е казал Иов: *не е ли изкушение земният живот на човека...?* (Иов 7:1 - слав.). Изкушението предизвиква борба. Именно поради тази борба трябва винаги да бодърствуваме, да пазим сърцето си и да наблюдаваме то да бъде мирно и спокойно. Когато в душата ти се повдига някое смущаващо движение, застани с ревност за потискането му и за умиротворяването на сърцето, за да не се отклониш от правия път под въздействието на това смущаване. Защото човешкото сърце прилича на тежестите на часовника и на кормилото на кораба. Ако се намали тежестта, веднага ще се промени движението на всички колела в часовника и стрелките на часовника ще престанат да посочват времето вярно. Ако се завърти кормилото надясно или наляво, движението на кораба веднага ще се промени и той ще излезе от онова направление, което е държал преди. Също така, когато нашето сърце е смутено, цялата наша вътрешност изпада в безредно движение и самият ум губи способност да разсъждава правилно. Затова е необходимо сърцето веднага да се успокоява, щом се е смутило от нещо вътрешно или външно, по време на молитва или по всяко друго време.

И знай, че ти ще можеш да се молиш добре само тогава, когато се научиш да действаш добре в подвига за запазване на твоя вътрешен мир. Насочвай към това своето внимание, като обмисляш как да стигнеш до там, че всяко твое дело да се върши при спокойно сърце, с удоволствие и с радост. Накратко ще ти кажа, че опазването на мира на твоето сърце трябва да бъде непрестанен подвиг на целия ти живот. Не допускай то да идва в безредно смущение. Всички твои дела трябва да вършиш под сянката на този мир, спокойно, както е писано: *Синко, карай работите си с кротост* (Сир. 3:17), за да се удостоиш с блаженство, което е обещано на спокойните: *Блажени кротките, защото те ще наследят земята* (Мат. 5:5).

Начини за запазване на вътрешния мир

За запазването на вътрешния мир:

1. Преди всичко поддържай в ред всички свои външни сетива и избягвай волностите в цялото си външно поведение. Ще рече: не гледай, не приказвай, не махай с ръце, не крачи насам-натам и нищо друго не върши прибързано, но всичко тихо и пристойно. Като свикнеш да се държиш спокойно във всички твои движения и дела, тогава леко и без труд ще сполучиш да имаш мир в себе си - в своето сърце. Защото според свидетелството на светите отци вътрешният човек възприема своето настроение от външния.

2. Обичай всички хора и живеи в съгласие с всички, както заповядва свети апостол Павел: *Ако е възможно, доколкото зависи от вас, бъдете в мир с всички човеци* (Рим. 12:18).

3. Пази своята съвест чиста, за да не те избличава и укорява, но да бъде в мир и по отношение на Бога, и по отношение на тебе самия, и на ближните, и на всички външни неща. Такова опазване на съвестта ражда, задълбочава и умножава вътрешния мир, както уверява свети пророк Давид: *Голям е мирът у ония, които обичат Твоя закон, и за тях няма прелъване* (Пс. 118:165).

4. Навиквай без смущение да понасяш всякакви неприятности и оскърбления. Наистина, преди да придобиеш такъв навик, ще има много да се мъчиш и да страдаш сърдечно поради неопитността да управляваш себе си в такива случаи. Затова пък, когато придобиеш този навик, твоята душа ще започне да изпитва голяма утеха от неприятностите, които ще те срещат. Като вземеш такова твърдо решение, ти от ден на ден все по-добре и по-добре ще управляваш себе си и бързо ще стигнеш дотам, че да умееш да запазваш в мир своя дух при всички смущения отвън и отвътре.

Ако ти се случи някой път да не можеш да се справиш със сърцето си, ако не успееш да прогониш тъгата и скръбта и да въдвориш в него мир, прибегни до молитвата и бъди усърден в нея. Подражай на Господа Спасителя, Който в Гетсиманската градина три пъти се е молил, за да ти даде пример, при всяка скръб и сърдечна тъга да имаш за прибежище молитвата. Колкото и да си опечален и убит духом, не отстъпвай от молитвата, докато не стигнеш до това, твоята воля да бъде напълно в съгласие с Божията воля. Тогава твоето сърце, като се успокои от това, ще се изпълни с мъжествена смелост радостно да срещне, да приеме и да понесе онова, от което преди се е плашило и искало да избегне. Също и Господ се е ужасявал, измъчвал се и е бил скръбен, но след молитвата се е успокоил и казал: *ставайте, да вървим! Ето, приближи се оня, който Ме предава* (Мат. 26:46).

Мирът в сърцето се придобива постепенно

Имай постоянна грижа за това, да не допускаш до твоето сърце смущения и тревоги. Старай се по всякакъв начин да го запазваш в мирно и спокойно настроение. И Бог, като види как се трудиш и подвизаваш, чрез Своята благодат ще устрои в твоята душа град на мира, и твоето сърце ще стане дом на утешението, както за това е казано в преносен смисъл в следното изречение на псалмите: *Иерусалиме, който си устроен като град* (Пс. 121:3). Бог само това иска от тебе, всеки път, когато ти се случи да се разтревожиш от нещо, веднага да възстановяваш в себе си мира, и по този начин да бъдеш спокоен във всичките свои дела и занимания. Знай, че за това нещо ще имаш нужда от търпение. Както за един ден не се изгражда град, така да не помислиш за един ден да придобиеш и вътрешния мир. Защото и това не е нищо друго, освен устрояване на жилище за Бога на мира и скиния за Всевишния, та да бъдеш храм за Него. Знай също, че сам Бог е строител на това жилище в тебе, и без Него ще бъде напразен всякакъв твой труд, както е писано: *Ако Господ не съзида къщата, напразно ще се трудят строителите ѝ* (Пс. 126:1). Знай още и това, че най-главната основа за този сърдечен мир е смирението и избягването на тревожни дела, занимания и предприятия. Що се отнася до първото, то на кого не е известно, че смирението, сърдечното спокойствие и кротостта са така тясно свързани помежду си, че където има едното, там има и другото: който е спокоен по сърце и кротък, той е и смирен; и обратно, който е смирен по сърце, той е кротък и смирен. Ето защо и Господ ги е поставил в неразривен съюз, като е казал: *и се поучете от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце* (Мат. 11:29). Що се касае до второто, за него виждаме предобраз в древната история, именно, че Бог е пожелал за Него да построи храм не Давид, който почти през целия си живот водил войни и бил в тревоги, но неговият син Соломон, който, според самото му име, бил цар на мира и не воювал с никого.

За запазване на сърдечния мир е необходимо да се избягват почести и да се обича смирението и нищетата

И така, брате мой, ако обичаш спокойствието на сърцето, погрижи се да влезнеш в него през вратата на смирението. Друг вход към него, освен чрез смирението, няма. А за придобиване на смирението, принуди себе си и се напреди да приемеш с любов в своите прегръдки всякакви неудоволствия и скърби като родни сестри. Трябва по всякакъв начин да избягваш славата и почестите. Имай желание да бъдеш непознат от всички и от никого да не получаваш услуги и утеха, освен от Бога.

Затвърди в твоето сърце, като се убедиш в нейната полза, такава мисъл, че Бог е твое единствено благо и единствено прибежище, а всички други неща за тебе са тръни, които, ако ги вложиш в сърцето си, ще ти причинят смъртоносна вреда. А ако ти се случи да претърпиш унижение от някого, не скърби за това, но го претърпи с радост, като бъдеш уверен, че именно тогава Бог е с тебе.

Принуждавай себе си и употребявай усилия да се радваш, когато някой каже за тебе оскърбителна дума или те осъди, или изрази презрение към тебе. Ако постъпваш така, бързо ще се окажеш богат духовно, за което няма даже и да знае този, който ти е сторил това благодеяние, т.е. който те е оскърбил. Не търси никогa някой да те почита в този живот. Пази се от себе си, като от най-зъл свой враг. Не върви по своята воля, нито по своя вкус и чувство, ако не искаш да се загубиш. Ето защо дръж винаги готово оръжието срещу себе си. Когато твоето желание се склони към нещо, макар и свято, постави само него, оголено от всичко странично, пред твоя Бог с дълбоко смирение, като Го молиш да бъде за това Неговата, а не твоята воля. И това върши с искрено сърдечно предаване себе си на Божията воля, без да примесваш самолюбие, като знаеш, че ти сам в себе си нямаш нищо и сам от себе си не можеш да сториш нищо в делото на твоето спасение.

Пази себе си от мисли, които ти се представят за свети и разпалват неразумна ревност към тях, за които иносказателно Господ казва: *пазете се от лъжливите пророци, които дохождат при вас в овча кожа, а отвътре са вълци грабители: по плодовете им ще ги познаете* (Мат. 7:15, 16). А плодът е измъчване и убиване на духа. Знай, че всичко, което те отдалечава от смирението и от вътрешния мир и спокойствие, под какъвто и красив вид да ти се представя, всичко това са лъжливи пророци, които, като се прикриват в овча дреха, ще рече с лицемерна ревност да облагодетелстват ближния, са наистина хищни вълци, понеже заграбват от тебе смирението, мира и спокойствието, толкова необходими за всеки, който желае да има траен успех в духовния живот. И колкото повече някое дело по външния си вид се представя като свято, толкова на по-строго изследване трябва да го подложиш, обаче без сприхавост и тревоги. Ако ти се случи понякога да изпаднеш в грешка, не се поддавай на малодушие, но се смири през Бога, и като съзнаеш своята немощ, вземи от това поука в бъдеще. Може би Бог го е допуснал, за да смири в тебе някой вид на гордостта, скрита в тебе и непозната за самия тебе.

Когато усетиш, че твоята душа се наранява от някои бодили на отровните тръни, т.е. от страстта, или от страстни мисли, не се смуцавай от това. Удвои твоето внимание и се напреди да не ги допускаш до сърцето, като застанеш срещу тях за съпротива. А сърцето си дръж недосегаемо за тях и чисто пред Бога, Когато по този начин ти винаги ще имаш вътре в себе си, в дълбочината на твоето сърце, за да има то чисто настроение. Едновременно с това имай твърдо убеждение, че всичко, което става с тебе и в тебе, е за твое изпитание и за твое обучение, за да се научиш най-накрая вярно да разпознаваш кое е спасително за тебе и вследствие на това да се удостоиш да получиш венеца на правдата, приготвен за тебе по Божия милост.

Необходимост за душата да пребъдва уединена в себе си, за да получи мир от Бога

Бог затова благоволи да създаде твоята душа, за да бъде тя място на обитаване и храм за Него. Ето защо ти трябва да я държиш на по-голяма почит и да не допускаш тя да се унижава, като се скланя към нещо, което е по-долно от нея. Цялото ти желание и очакване трябва винаги да бъде насочено към това невидимо Божие посещение. Знай обаче, че Бог няма да посети твоята душа, ако не я намери уединена в себе си. Бог желае тя да бъде уединена в себе си. В това отношение ти не следва сам от себе си, без разсъждение, да предприемаш каквито и да са строги подвизи и произволни лишения или да търсиш поводи да пострадаш по някакъв начин от обич към Бога, следвайки внушението на собствената си воля. Затова за тебе е необходимо да имаш съвета на твоя духовен отец, който те ръководи, като Божий заместник. Него слушай във всичко. Бог наистина ще насочи чрез него твоята воля към онова, което Той Сам иска и намира благотворно за тебе. Ще рече, сам от себе си да не желаеш нищо. Твоето желание нека бъде такова, че: дали то ще се изпълни, или не, или даже ще стане нещо противно на желанието ти, никак да не скърбиш за това, но да бъдеш напълно спокоен, като че ли нищо не си искал.

Такова настроение е истинската свобода на сърцето и усамотеност, когато то не бива свързано нито чрез ума, нито чрез волята по отношение на каквото и да е. Ако ти по този начин представиш на Бога твоята душа свободна, несвързана с нищо и усамотена в себе си, ще видиш какви чудни действия Той ще благоволи да стори с нея. А най-главното е, че Той ще ти даде божествения мир, който е дар и може да стане в тебе съкровищница на всички други дарове, както казва великият Григорий Солунски (в словото си до монахиня Ксения. Добротолюбие).

За благоразумието в делата на обичта към ближните, с оглед запазването на душевния мир

Господ е казал в Светото Евангелие, че Той е дошъл да хвърли огъня на любовта върху земята на нашето сърце, и че желае този огън да се възпламени (Лук. 12:49). Обичта към Бога няма мярка, както Бог, Когото ние обичаме, няма предел и ограничение. Наистина ти си длъжен да обичаш ближния, обаче така, че чрез това да не причиниш вреда на своята душа. Върши всички свои дела просто и свято, без да имаш предвид нищо друго, освен да благоугодиш на Бога. И това ще те предпази в делата на обичта към ближните от всякакви неверни стъпки.

В тези дела най-важното е да се съдейства за спасението на ближните. Тук обаче често се привнася ревност не по разум, която не донася нищо друго освен вреда на ближните и на тебе. Показвай пример на искрена вяра и богоугоден живот и ще бъдеш Христово благоухание като апостолите, което привлича всички да го следват. Но не досаждай на всички със своята проповед. Чрез това само ще нарушиш мира и с другите, и в себе си. Имай гореща ревност и силно желание всички да познаят истината в такова съвършенство, в каквото ти я притежаваш, съвършенство до опиване от виното, което Бог е обещал и дава сега на всички безплатно (Ис. 55:1). Имай винаги такава жажда за спасението на ближния. Но необходимо е тя да изхожда от обич към Бога, а не от неразумна ревност. Бог Сам ще насади такава обич към братята в твоята душа, след като тя се откаже от всичко и дойде своевременно да събере плода от това.

Ти сам от себе си не сей нищо. Само предостави на Бога земята на твоето сърце, чиста от всякакви тръни и бурени, и Той ще посее на нея семе, каквото и както желае. Това именно семе и ще донесе плод в свое време.

Помни винаги, че Бог иска да види твоята душа освободена от всичко греховно, за да я съедини със Себе Си. Остави Го да действа в тебе и не Му пречи чрез намесата на твоята воля. Имай в себе си само една мисъл - винаги да благоугаждаш на Бога чрез покорност на Неговата воля. Ето, господарят вече е излязъл и търси работници за Своето лозе, според евангелската притча. Отхвърли всяка грижа и всяка мисъл. Смъкни от себе си всяко безпокойство и пристрастие към каквото и да е временно и Бог ще те облече със Себе Си и ще ти даде онова, за което ти не можеш и да помислиш.

При това е необходимо да сдържаш ревността си за другите, за да те запази Господ в мир и душевен покой. Това, от което можеш да черпиш обогатяване за тези блага, е пълната покорност на твоята душа към Бога. И върши това не поради очакване на награда. И никога да не мислиш, че вършиш нещо достойно за награда. Бог е, Който действа във всичко.

Душата, като се откаже от своята воля, трябва да предаде себе си на Бога

Брате, надявай се на Бога, Който призовава всички, казвайки: *Дойдете при Мене всички отрудени и обременени, и аз ще ви успокоя* (Мат. 11:28). Върви след този глас, който те призовава, очаквайки заедно с това и идването на Светия Дух. Хвърли се в морето на Божия промисъл и благоволение. Нека те носят силните вълни на Божията воля, за да бъдеш по този начин по-скоро донесен в пристанището на спасението и на християнското съвършенство, нека те носят вълните на такива подвизи, които особено силно въздигат обичта към Бога, каквито са: молитвата, непрекъснатото призоваване името на Господа Спасителя, сълзите, които се проливат от обич към Него, топло благоволение към всички хора и други духовни подвизи. Тези подвизи извършвай без принуждение и насилване на сърцето, за да не изнемогнеш от неразумна умора чрез принудителни упражнения, да не охладнееш от това и да станеш неспособен за възприемане въздействията на благодатта. Запаси се за тази цел със съветите на опитните, и като вършиш тези подвизи, се старай да навикнеш на това, за да пребъдваш винаги в съзерцание на Божията святост и на неизброимите Негови благоденяния. Със смирение приемай сладките капки, които падат в твоята душа от Неговата неизразима благодат.

Стой смирено в своето вътрешно уединение, очаквайки да се изпълни върху тебе Божията воля. И когато Бог ти отговори без твое собствено пренапрягане, тогава ще изпиташ колко са сладостни неговите милости и колко добри плодове дават. Ключът, чрез който се отварят тайнствените съкровищници на духовните дарби на знанието и божествената обич, е смирението, самоотвержеността и предаване себе си на Бога през всяко време и във всяко дело. Чрез същия ключ се затварят и вратите на незнанието и духовната студенина.

Обичай, колкото можеш, мълчаливо да стоиш с Мария при нозете на Господа Христа и внимавай в това, което Той ще говори на твоята душа. Гледай твоите духовни врагове да не попречат на това твое мълчаливо стоене пред Господа. Когато искаш чрез ума си да намериш Бога, за да се успокоиш в Него, не Му назначавай места и предели чрез своята слаба и ограничена фантазия. Защото Той е безпределен и е навсякъде и във всичко. По-добре казано, всичко е в Него. Ти ще Го намериш вътре в себе си, в своята душа, всеки път, когато истински Го потърсиш. Сам Бог желае да бъде с нас, човешките синове, за да ни направи достойни за Себе Си, макар да няма никаква нужда от нас.

Когато четеш Свещеното Писание, не бързай да прочиташ един след друг листовите, но размисляй и вниквай във всяка дума. Когато някои думи те накарат да се задълбочиш в себе си или те докарат до съкрушаване, или сърцето ти се изпълни с духовна радост и обич, спри се върху тях. Бог се е доближил до тебе. Приеми Го смирено, с отворено сърце, понеже Той Сам иска ти да се приобщиш към Него. Ако поради тази причина ти се наложи да оставиш неизпълнено онова, което е било определено като твое духовно упражнение (например четенето на Свещеното Писание), не се безпокой от това. Целта на всички духовни упражнения е да се удостоиш да вкусиш Бога, и когато това е дадено, няма защо да се спираш върху средствата за постигането му. По същия начин и когато размисляш за някой божествен предмет, особено за някоя част от страданията на Христа Господа, спри се по-дълго време върху онова, от което идваш в умиление и заангажирай вниманието си с него, за да продължи това свято чувство.

Едно от големите препятствия за запазване на вътрешния мир е да свържеш себе си, като с неизменен закон, с определянето да прочиташ на ден толкова катизми от Псалтира, толкова глави от Светото Евангелие и от апостолските послания. Тези, които са си наложили това като правило, обикновено бързат да изчетат всичко, без да се грижат за това, дали сърцето идва в умиление от прочетеното и дали в ума се пораждат някои духовни мисли и съзерцания. А когато не им се случи да прочетат всичко, те тревожно се смущават и губят смелост не затова, че са се лишили от духовни плодове за изграждането на своя вътрешен човек чрез четенето, а затова, че не всичко е прочетено. Чуй какво казва за това свети Исаак Сирий (в слово 30): "Ако искаш да се насладиш от псалмите и да постигнеш смисъла на произнасяните от тебе думи на Светия Дух, остави настрана количеството на псалмите; нека твоят ум се задълбочава в изучаване на думите на Светия Дух, докато душата ти от учудване към Божието домостроителство не се възбуди към тяхното високо

Душата, като се откаже
от своята воля, трябва да
предаде себе си на Бога

разбиране и чрез това се раздвижи за славословие или към душеполезна скръб. При робското подвизаване за ума няма мир; а смущението обикновено отнема вкуса от смисъла и яснотата и разхищава мислите подобно на пиявицата, която всмуква живота на телата заедно с кръвта от техните членове” (виж и неговото 52 слово).

Ако наистина желаеш да извървиш добродетелно пътя на твоя живот, нямай никаква друга цел, освен да намираш Бога, където Той благоволи да ти се яви. А когато бъдеш удостоен с това, пресичай всяка друга работа и намирай спокойствие само в Него. А когато на Бога бъде угодно да се отдалечи от тебе и да прекъсне да ти явява Своята близост, тогава пак можеш да се обърнеш към твоите обичайни духовни упражнения и да ги продължиш, като имаш предвид все една и съща цел - да намериш чрез тях твоя Възлюбен и като Го намериш, отново да постъпиш по същия начин, както казах по-горе, т.е. да прекъснеш работата си или духовното упражнение, за да си отпочинеш само в Него. Обърни добре внимание на казаното, защото има много духовни лица, които лишават себе си от този спасителен плод на мира в своите духовни подвизи чрез това, че ги продължават, като смятат, че ще претърпят вреда, ако не ги доведат до край. Те имат увереност, разбира се, лъжлива, че в това се състои духовното съвършенство. Като се ръководят по този начин от своята воля, те много се трудят и измъчват себе си, обаче не получават истинския покой и вътрешен мир, в който наистина се намира и почива Бог.

Не търси утехи и наслади, а само Бога

Не обичай утехи и удоволствия, от които не се придобива никаква полза за душата. Обичай да бъдеш в подчинение и зависимост от волята на другите. Всяко дело нека да бъде за тебе крачка за доближаване към Бога, и нито едно дело да не ти бъде пречка по този път. Ето, това именно трябва да те радва. Само Бог да бъде за тебе сладко утешение. Всяка твоя тягост издигай към Бога. Обичай Го и Му предавай цялото си сърце, без всякакъв размисъл и страх. И Той ще намери начин да разреши всички твои недоумения и ще те вдигне, ако си паднал. С една дума, ако ти обикнеш Бога, ще получиш от Него всякакво благо. Принеси себе си всецяло в жертва на Бога, в мир и спокойствие на духа.

За да можеш по-успешно да вървиш по този път без умора и смущение, влагай своята воля в Божията воля. Колкото по-пълно я вложиш, без да оставяш нещо за себе си, толкова повече сили и утеха ще добиеш. Твоята воля нека така да бъде настроена, че да желае само това, което Бог желае, и да не желае нещо от онова, което Бог не желае. Винаги и при всяко дело възобновявай намерението и решението на твоята душа да бъде угодна на Бога във всичко. Не гради планове за бъдеще време, *защото не знаеш какво ще роди тоя ден* (Притч. 27:1). Пази себе си несвързан с нищо и свободен. Обаче с това не се забранява на всеки да се грижи разумно за онова, което е необходимо за неговото звание и състояние. Такива грижи са съобразни с Неговата воля и не пречат на вътрешния мир, на предаността към Бога и на всяко духовно преуспяване.

Във всяко дело, задължително за тебе, имай решителност да направиш всичко, каквото можеш, и каквото е прилично. А към всичко друго бъди равнодушен и се покорявай смирено на онова, което последва за тебе отвън.

Онова, което винаги ти е възможно да вършиш, е да принасяш своята воля в жертва на Бога. Не желай нищо повече от това. Като имаш по този начин свобода винаги и не си свързан с нищо от никоя страна, ти ще се радваш винаги и ще имаш мир в себе си. В тази свобода на духа се състои онова голямо благо, за което ти слушаш в писанията на светите отци. Тя не е нищо друго, освен твърдото пребиваване на вътрешния човек в себе си. И през всичкото време, докато ти държиш себе си така свободен, ще вкушаш същевременно онази божествена и неизразима радост, която е неразлъчна от царството Божие, настаняващо се вътре в нас, както е казал Господ: *ето, царството Божие вътре във вас е* (Лук. 17:21).

Не бъди малодушен, когато вътрешният мир отминава или се прекъсва

Често се случва онези, които вървят по Божия път, да чувстват, как отминава или прекъсва в тях светият мир, сладкото вътрешно уединение и приятната свобода. А понякога от сърдечните движения вътре в нас се повдига такъв прах, че от него не може да се види пътят, по който трябва да вървим. Когато и на тебе ти се случи да изпиташ подобно нещо, знай, че това се допуска от Бога за твое благо. Това именно е онази вътрешна борба, заради която Божиите светии са се увенчали със светли венци. Стой мъжествено, спомняй си това при изпитването, което ти се е случило. И сега, както и при всяко друго смущение, като погледнеш към Господа, казвай Му от сърце: “Господи, Боже мой! Погледни на твоя раб, и нека бъде върху мене Твоята воля. Знам и изповядвам, че истината на Твоите думи е твърда и Твоите обещания не са лъжливи. Като се уповавам на тях, аз стоя на Твоя път, без да се колебая”. Блажена е душата, която предава себе си по такъв начин на Господа всеки път, когато изпитва смущение и тегота. И ако все пак борбата продължава и ти не можеш така бързо, както би желал, да съгласуваш твоята воля с Божията воля, не скърби и не изпадай в малодушие, но продължавай да предаваш себе си на Бога и благодушно се преклони пред Неговите определения - и чрез това ще победиш. Видж каква борба е водил Христос Господ в Гетсиманската градина, когато Неговата човешка природа, ужасявайки се от страданията, е викала: *Отче Мой, ако е възможно, нека Ме отмине тая чаша*. А след това, възвръщайки се в себе си и като вложила душата си в Божиите ръце, чрез пълна и свободна воля, в дълбоко смирение е изрекла: *обаче не както Аз искам, а както Ти* (Мат. 26:39).

Когато се намиращ в затруднение, не предприемай нищо, преди да издигнеш очи към разпнатия на кръста Христос Господ. Там ще видиш написано с едри букви, как следва да се държиш при скръбта, която ти се е случила. Препиши това оттам в себе си не с букви а със своите постъпки, а именно - когато усетиш пристъпи на самолюбиво саможалене, не обръщай внимание на това и при малодушие на слизай от кръста. Прибегни до молитвата и търпи със смирение, като се стараеш да победиш своята воля и да поискаш с твърдо желание върху тебе да бъде Божията воля. Ако завършиш молитвата с такъв плод, радвай се и тържествувай. А ако не достигнеш до това, душата ти ще остане празна, без да е вкусила от свойствената ѝ храна. Не обръщай своите очи към лукавството на другите и върху техните лоши примери. Но бъди като малко дете, което поради своето незлобие не ги забелязва и ги отминава безвредно.

Много са коварствата на духовния враг за разрушаване на вътрешния мир: пази се!

Нашият враг дяволът се радва, когато душата ни се смущава и сърцето ни се намира в тревога. По тази причина той се мъчи по всякакъв начин да смути нашите души. Първото негово дело при тези покушения е възбуждане на самолюбие, та да отстъпи благодатта, която гради и опазва вътрешния мир. Като прогони смирението и простотата, той ни внушава да придаваме на себе си по-голяма цена и тежест и да се чувствуваме важни, като покрива със забравя действие на Божията благодат. Тази благодат се дава на всички вярващи и нейното присъствие служи като признак, че има истински вярващи хора. И тази благодат е винаги с вярващия, според обещанието на Господа, и духовният враг нищо не може да направи, докато тя е в него и го осенява. Затова лукавият демон се мъчи да отдалечи преди всичко нея, и първото нещо, което прави за тази цел, както казахме, е внушението, че той е нещо значително. След това на този, който е възприел такива внушения, врагът внушава ново мнение, което се състои в увереността, че той е по-добър от другите, по-ревностен и по-богат с дела. Като успее да вложи такова мнение, врагът по-нататък го довежда до осъждане и презиране на другите, след което неотстъпно следва гордостта. Всичко това може да се извърши в сърцето за един миг. Благодатта обаче веднага прекратява своето действие, вследствие на което се явява невнимание към себе си, отслабване на ревността, възникване на мисли, отначало празни, а след това страстни, после раздвижване на самите страсти, с което е свързана бурята в сърцето. Вътрешният мир е загубен. Това е еднократно състояние. И ако пострадалият се опомни, тогава той ще дойде на себе си, ще се съкрушава, ще се кае и чрез молитва ще възстанови обикновения си вътрешен строй. Врагът е пропъден, но той не се отчайва, а отново и отново пристъпва със същите внушения и със същата цел - да разстрои вътрешния мир.

Като знаеш това, брате мой, противопостави на покушенията на лукавия бодро опазване на себе си, според думите на Господа: *Бъдете будни и се молете, за да не паднете в изкушение* (Мат. 26:41). Внимавай върху себе си с голяма грижа, да не те издебне врагът и да не те обере, като те лиши от това голямо съкровище - вътрешния мир и душевното спокойствие. Врагът се опитва да разстрои душевния мир, защото знае, че когато душата е в смущение, му е по-лесно да я насочи към нещо лошо. А ти пази своя мир, като знаеш, че когато душата е мирна, за демона няма възможност да пристъпи до нея. И тогава тя е готова за всяко добро и го извършва с охота и без труд, като преодолява лесно всякакви препятствия към това. За да имаш по-голям успех в това, старай се да предугадаш пристъпите на изкушенията. Пристъпът на врага е самонадеяната мисъл. Установи за себе си като закон - всяка такава мисъл да считаш за явно изкусителна и като такава с гняв да я отхвърляш и преследваш, додето изчезне. Делото на Светия Дух в нас е - при всеки удобен случай да възвеждаме нашите души до единение с Бога, като възгряваме в тях горещи обич към Него и като влагаме увереност и силно упование в Него.

Изкусителят употребява всички способности и средства, каквито само може да измисли, за да разстрои душата: навежда излишни страхове на сърцето, увеличава изнемогването на душата, не дава на душата да запази необходимите разположения и да се наслади, както следва, нито от изповедта, нито от Светото Причастие, нито от молитвата. Врагът прави така, че душата да отминава всичко това без смирено дръзновение и обич, а със страх и смущение; да възприема с безнадеждна скръб оскъдяването на религиозните чувства и лишаването от вътрешна наслада, каквито нерядко се срещат през време на молитва и при други духовни упражнения. Той внушава на душата, че такова лишаване не е допуснато за нейно добро от Бога, че всички нейни дела и подвизи водят към нищо, и че поради това най-добре е да се изостави всичко. Чрез това врагът довежда душата накрая до такова голямо смущение и безнадеждност, че тя наистина започва да мисли, че всичко, каквото тя върши, е безполезно и безплодно, и че Бог я е забравил и изоставил напълно.

Но това е явна лъжа. Нека душата изпитва сухост и оскъдняване на религиозните чувства и на духовната наслада. Но тя, без да се гледа на всичко това, може да върши всякакви добри дела, като следва простата

Много са коварствата на
духовния враг за разрушаване
на вътрешния мир: пази се!

вяра и като се въоръжава със светото търпение и постоянство. Впрочем, за да разбереш това по-добре и да не ти послужи за вреда, ако на Бога е угодно, за твое добро, да допусне в тебе или да ти изпрати такова обедняване на духовното чувство и охлаждане аз ще ти изложа в следната глава какви блага произлизат от смиреното търпение, проявено през време на сухостта и охлаждането на сърцето.

Не трябва да се смущаваме от намаляването на духовните чувства и от други вътрешни изкушения

Макар да говорих вече за сухостта и охлаждането на сърцето, както и за огорчението, което изпитва от това душата, и сега ще кажа нещо, което там не е доизказано, а именно, че такива огорчения и тази сухост на сърцето, или намаляване на духовната радост и услаждане, допринасят голяма полза на душата, когато ги приемаме или понасяме със смирение и търпение. И ако човек знаеше отнапред тази полза, никога не би му тежало и той не би се огорчавал, когато му се случи да изпита такова състояние. Защото тогава той не би считал това горчиво обедняване от вътрешни духовни утешения като знак на Божието неблагоприятие към него, а би виждал в това дело на Неговата особена любов и поради това би го приел с радост, като велика Божия милост.

Такива състояния изпитват най-вече тези лица, които с особена ревност се предават на служение на Бога и които особено старателно избягват всичко, което може да Го наскърби. Те изпитват такова състояние не в началото на своето обръщане към Бога, а по-късно, след като достатъчно време са се подвизавали, след като достатъчно са очистили своето сърце чрез свещената молитва и чрез съкрушение, когато усетят някоя духовна наслада, топлина и радост, и когато по тази причина се решат всецяло да посветят себе си на Бога и вече започнат това дело. От това ясно се вижда, че тази горчивина е честната и скъпоценна трапеза, към която Бог кани Своите избраници за гощавка, и макар тя през време на вкусването и да не е така приятна, ни допринася голяма полза, без ние да виждаме това, когато я вкусваме. Защото душата, като се намира в състоянието на такава сухост, като вкува от тази горчивина и като страда от такива изкушения и мисли, само споменът за които привежда в трепет, трови сърцето и почти напълно убива вътрешния човек - като се намира, казвам, в такова състояние, душата свиква да не се доверява на себе си, да не се осланя на своето добро настроение и добива истинско смирение, толкова желано от Бога. Освен това душата се въодушевява от желанието да придобие топла обич към Бога, усърдно внимание към своите мисли и твърдо мъжество за понасяне на подобни изкушения без вреда и излиза от тази борба с *чувства, обучени да различават добро и зло*, както казва свети апостол Павел (Евр. 5:14), макар, пак повтарям, тя, като не вижда тези скрити добри плодове, да се смущава и да бяга от споменатата горчивина, понеже не желае да бъде лишена и за малко време от вкусване на духовните утешения, и без тях счита всяко друго духовно упражнение за напразно изгубено време и за безполезен труд.

Всички изкушения ни се изпращат за наше добро

За да ти бъде ясно как въобще всякакви изкушения се изпращат от Бога за наша полза, вземи под внимание това, което ще ти кажа. Човекът, поради влечението на своето естество, често е горделив, славолюбив, обича да се показва, здраво държи за своите мисли и решения и желае винаги да бъде високо ценен от всички, много по-високо, отколкото заслужава в действителност. Такова самооценяване и самомнение е много вредно в делото на духовното напредване, така че една сянка от него е достатъчна, за да не даде на човека възможност да стигне до истинското съвършенство. Ето защо човеколюбивият небесен наш Отец, като промисля премъдро за всички ни, особено пък за тези, които искрено са предали себе си да Му служат, чрез изкушения, каквито допуска да дойдат върху нас, ни поставя в такова настроение, в което можем леко да избегнем от страшната опасност на това самооценяване и почти принудено да дойдем до истински смирено познание за себе си. Така направил Той със свети апостол Петър, като допуснал три пъти да се отрече от Него, за да познае своята слабост и да престане да се надява на себе си. Така постъпил и със свети апостол Павел, на когото, след като го издигнал до третото небе и му открил своите неизказани тайнства, наложил някакво досадително тежко изкушение, та носейки в себе си такова указание за своето безсилие, да преуспява в смирението и да се хвали само със своите немощи, и за да не се превъзнася от величието на откровенията, с каквито се е удостоил от Бога, както сам той свидетелства за себе си: *за да се не превъзнасям с премногото откровения, даде ми се жило в плътта, ангел сатанин, да ме бие по лицето, за да се не превъзнасям* (2 Кор. 12:7).

И така Бог, движим от състрадание към тази нещастна беззаконна наша наклонност да мислим винаги високо за себе си, допуска да налитат върху нас по различни пътища изкушения, често даже много тежки, та ние, познавайки своята слабост, да се смиряваме. Чрез това Господ явява Своята благодат и премъдрост. Чрез това, което ни се струва най-вече вредно, Той ни доставя най-голяма полза, защото ни смирява, а смирението най-много е необходимо и най-благоотворно за нашата душа. Ако по този начин всички изкушения ни се дават за научаване на смирението, следва, че и Божият раб, който усеща в сърцето си споменатите горчиви състояния - сухост, духовно безвкусие, оскъдност на духовните утешения - изпитва това, за да се научи да се смирява. Тогава падналият в изкушение разбира, че това става поради неговите грехове. От такова смирено съзнание се поражда това добро, че този, който преди е мислил за себе си, че е нещо много важно, сега, след като е изпитал горчивото лекарство, изпратено му отгоре, започва да мисли, че е грешен и слаб. И наистина, той никога не би достигнал до такова мнение за себе си и до такова смирение, ако не бяха го принудили към това тези особени изкушения, тази голяма скръб и горчивина на сърцето. Именно по тази причина те са голяма милост, която Бог оказва на душата в този живот, където тя смирено Му се предава, та Той, както на Него е угодно, да я изцери чрез такива лекарства, каквито само Той в съвършенство знае и намира за необходимо да употреби за нейното оздравяване и довеждането ѝ в добро състояние.

От това става явно, че ние не трябва много да се смущаваме и да измъчваме себе си, както заради външните изкушения, които връхлитат върху нас, така и заради споменатите вътрешни изкушения, както правят онези, които имат малко опитност в това отношение. Това, което иде от Бога, неопитните считат за произхождащо от дявола, или от техните грехове и несъвършенства. Знакът на Божията обич те смятат за знак на Неговия гняв. Благодеянията и даровете отнасят към бичовете и ударите, които според тях се нанасят поради крайното Божие негодуване към тях. Всичко, каквото и да са правили и да правят, считат за излишен труд, който нищо не заслужава, и претърпяваната от тях загуба считат за неизлечима. Защото, ако вярваха, че от такива изкушения няма никаква вреда за придобиване на добродетелите, а, напротив, те се увеличават, когато душата приема изкушенията със смирение и ги понася с благодарност; ако вярваха, че тези изкушения са устроени поради Божето благоволение към тях, те не биха се смущавали до крайност и не биха губили сърдечното си спокойствие от това, че се подлагат на такива изкушения, че изпитват неуместни и срамни мисли, че биват сухи и хладни през време на молитва и при други духовни упражнения. Напротив, тогава щяха да смиряват своите души пред Бога и да взимат решение при всяко дело да изпълняват Божията воля, понеже Бог желае само по този начин да бъде зачитан в този свят. Те биха се старали по всякакъв начин да опазват себе си мирни и спокойни, приемайки всичко, което се случва, като от ръката на Небесния Отец, от

Когато изхожда и тази горчива чаша, която те изпиват сега. Защото едно изкушение дори да бъде от дявола или от хората, или по причина на грехове, все пак то зависи от Бога и се изпраца от Него за наше благо и за отстраняване на някое голямо изкушение.

Лекарство срещу смуцението от някои леки грешки и слабости

Ако се случи да паднеш в някое простимо съгрешение чрез дело или дума например, да се обезпокоиш от нещо случайно или да осъдиш, или да чуеш как другите осъждат, или да се препираш за нещо, или да проявиш нетърпеливост, суетност и подозиране на другите, или да проявиш небрежност в нещо, не трябва много да се смуцаваш или да скърбиш и да се отчайваш, мислейки за това, което си направил. Не трябва да допускаш и скърбни мисли за себе си, че ти сигурно никога няма да се освободиш от тези слабости, или че твоето желание да се трудиш за Господа е слабо, или че не вървиш както трябва по Божия път, обременявайки душата си с хиляди страхове, поради малодушие и скръб.

Защото, какво произлиза от това? Ти вече се срамуваш да застанеш пред Бога с дръзновение, понеже си се оказал неверен Нему. Ти напразно губиш време да мислиш: колко време си прекарал във всеки грях? Дали си паднал напълно? Пожелал ли си го, или не? Отхвърлил ли си такава и такава мисъл, или не, и други подобни. И колкото повече се мъчиш така, толкова се увеличава в тебе разстройството на духа, тъгата и нежеланието да се изповядаш. Но и когато отидеш на изповед и се изповядаш със страх и смуцение, след изповедта отново не намиращ спокойствие, защото ти се струва, че не всичко си казал.

Така ти живееш горчив живот, неспокоен и безплоден, като губиш напразно много време. И всичко това произлиза от там, че ние забравяме за своята естествена духовна слабост. Ние забравяме, как душата следва да се отнася към Бога, а именно, че когато падне в някое простимо съгрешение, тя трябва със смирено покаяние да се обърне с надежда към Бога, а не да се измъчва с излишна скръб, тъга и горчивина.

Това казвам за простителните съгрешения: защото само в тях може да пада душата, възприела строгия живот, който ние тук изобразяваме. Ние обръщаме тук нашето слово към онези, които живеят духовен живот и дейно търсят преуспяване в него, като избягват по всякакъв начин смъртните грехове. А за тези, които не живеят строго и когато им се случи да паднат в смъртен грях, не се тревожат много от това, е необходимо друго слово. Не за тях е това лекарство, което сега споменахме. Те следва дълбоко да скърбят и горчиво да плачат, като осъждат винаги строго своята съвест и да изповядват, без да жалят себе си, всички свои грехове. Те не бива, поради нерадение, да лишават себе си от средства, необходими за тяхното лекуване и спасение.

Покаянието винаги трябва да бъде въодушевено и проникнато от силна надежда на Бога и при леки всекидневни падения, а толкова повече при по-тежки съгрешения, в които пада понякога и усърдният Божий раб, поради допускане от Бога. Защото покаяното съкрушаване, което само измъчва и гризе сърцето, никога не възстановява в душата благонадеждното настроение, ако не е свързано с твърда надежда на Божието милосърдие и благодат. Такава надежда постоянно трябва да изпълва сърцата на онези, които се стремят да достигнат висшите степени на християнското съвършенство. Надеждата оживява и привежда в напрежение всички сили на душата и на духа. Мнозина обаче, които са встъпили в пътя на духовния живот, без да се грижат за него, се спират по пътя с разслабено сърце, без да напредват. По тази причина те стават неспособни за получаване на благодатните блага, които Господ е поставил по този път, и с които обикновено се удостояват само тези ревнителни, които с неотслабващо усилие вървят по него все напред и напред.

Най-вече пък онези, които изпитват някаква сърдечна тревога или някакво недоумение, или раздвояване в своята съвест, трябва да се обръщат към своя духовен отец, или към някой друг, опитен в духовния живот, като съпровождат това с молитва, Господ да открие истината чрез тях и да даде успокоително разрешаване на техните недоумения и смуцения.

Смутеният трябва веднага да възстанови душевното си спокойствие

Винаги, когато паднеш в някое простително съгрешение, макар това да ти се е случило хиляда пъти на ден, щом го забележиш, не се мъчи и не губи напразно време, но веднага се смири, и като осъзнаеш своята духовна слабост, обърни се с надежда към Бога и извикай към Него от дълбочината на сърцето си: “Господи, Боже мой! Аз направих това, защото вече съм такъв, че от мене не може да се очаква нищо друго, освен такива съгрешения, или даже нещо по-лошо от това, ако Твоята благодат не ми помогне и ме изостави сам на себе си. Аз се разкайвам за стореното, особено затова, че не отговарям с редовен живот на твоите грижи за мене, но постоянно падам. Прости ми и ми дай сила да не те наскърбявам повече и с нищо да не отстъпвам от Твоята воля. Защото аз усърдно желая да се трудя за Тебе, да Ти угаждам и във всичко да Ти бъда послушен”. Като сториш това, не се измъчвай с мислене, дали Бог ти е простил. Господ чува въздишките на Своите раби. Успокой се в тази увереност и след това продължавай своите обичайни занимания, като че ли с тебе нищо не се е случило.

Постъпвай така, ако е необходимо, сто пъти на ден и даже всяка минута, и последния път с такава надежда и дръзновение към Бога, както и първия. Като действаш така, ти ще въздаваш голяма хвала на безпределния благ Бог, Когото си длъжен винаги да съзерцаваш като безкрайно добър към нас. Така ти непрекъснато ще преуспяваш в своя живот и ще се движиш напред, без да губиш напразно време и труд.

Когато паднеш в споменатите прегрешения, ти можеш да запазиш своя душевен мир и по следния начин: заедно с вътрешното действие на съзнанието, за своето смирение пред Бога, спомни си и големите милости, които са били проявени от Бога лично към тебе. Чрез това ще оживиш в себе си обичта към Него и ще разположиш себе си към благодарност и славословие. Понеже благодарността и славословието на Бога е най-висшата проява на нашия жив съюз с Бога, то, като плод на твоето падение, ако разумно се отнесеш към него, ти, с Божията помощ, ще се издигнеш още повече към Него. Това би следвало да имат предвид тези, които много се смущават и се измъчват при малки грешки, за да видят колко голяма е тяхната слепота в дадения случай и как те вредят сами на себе си поради своята неразсъдливост. За тях ние правим последното указание, което дава в ръцете ни ключа, чрез който душата отключва голямата съкровищница и може да се обогати за кратко време чрез благодатта на нашия Господ Исус Христос, на Когото подобава всяка слава, чест и поклонение, заедно с безначалния Негов Отец и Светия Дух, сега и във вечни векове. Амин.